

RĪGAS PEDAGOĢIJAS UN IZGLĪTĪBAS VADĪBAS AKADĒMIJA

Pedagoģijas fakultāte

Pilna laika studijas

Pirmsskolas un sākumskolas skolotājs

4.kurss

ZANDA LUSTE

**Pirmsskolas vecuma bērna saskarsmes vajadzības, tās ietekme uz
sadarbības gaitu
Bakalaura darbs**

Darba autors

Zanda Luste
Vārds, uzvārds

Paraksts

Darba vadītājs

Docente
Akadēmiskais amats

Dr. paed
Zinātniskais/
akadēmiskais
grāds

Dagnija Vigule
Vārds, uzvārds

Paraksts

RĪGA 2015

Anotācija

Darba autors: Zanda Luste

Darba vadītājs: Dagnija Vigule

Pētnieciskā darba temats - „Pirmsskolas vecuma bērna saskarsmes vajadzības, tās ietekme uz sadarbības gaitu”.

Pētījuma mērķis: teorētiski un praktiski pētīt bērna saskarsmes vajadzību pirmsskolas vecumā, tās ietekmi uz sadarbības gaitu un izstrādāt ieteikumus pedagogiem saskarsmes un sadarbības prasmju pilnveidošanai.

Praktiskā pētījuma bāze: X pirmsskolas izglītības iestāde. Pētījumā piedalījās (no 3 līdz 7 gadiem) bērni un astoņpadsmit vecāki.

Pamatojoties uz teorētiskās, pedagoģiskās un psiholoģiskās literatūras analīzes bāzes tika organizēts empīriskais pētījums, izmantojot metodes: vecāku anketēšanu un bērnu novērošanu.

Tika izstrādāti kritēriji un nosacījumi hipotēzes pārbaudei. Tika veikta bērnu saskarsmes un sadarbības prasmju izzināšana.

Hipotēze: Pirmsskolas vecuma bērnu saskarsmes un sadarbības prasmju pilnveide pedagoģiskajā procesā būs veiksmīga, ja pedagogs pārzinās un ievēros vecumposma attīstības likumsakarības, pārzinās katras ģimenes kultūru, sadarbosies ar bērnu vecākiem.

Bakalaura darba apjoms: 74 lappuses, darba saturu papildina 14 attēli, un 16 tabulas, 2 pielikumi, izmantoti 42 literatūras un citi informācijas avoti.

Atslēgas vārdi: Bērna attīstība, sadarbības prasmes, saskarsmes prasmes, pirmsskolas vecums.

Annotation

Author of the thesis: Zanda Luste

Supervisor: Dagnija Vigule

Topic of the thesis - „Interaction needs of preschool children, their impact on the progress of cooperation”.

Aim of the thesis: theoretically and practically study pre-school age children interaction needs, their impact on the progress of cooperation and to develop recommendations for teachers in order to develop communication and cooperation skills.

Basis of this thesis: X Preschool education establishment. In the research participated in the study children (from 3 to 7 years old) and eighteen parents.

Based on the theoretical, pedagogical and psychological literature analysis an empirical research was organized using following methods: parental questionnaires and children observations.

There were developed criteria and conditions for testing hypotheses. Children's interaction and collaboration skills exploration was carried out.

Hypothesis: Preschool children communication and cooperation skills at the educational process would be successful if the teacher would manage and respect the age group development correlations, would have the knowledge about each family's culture, and would work with the children's parents.

The volume of this thesis: 74 pages, the content of this thesis complements 14 images, and 16 tables, 2 annexes, used 42 literature and other information sources.

Keywords: Children development, cooperation skills, communication skills, preschool age.

Saturs

Ievads.....	5
1.Saskarsme kā svarīgs faktors bērna sadarbībā.....	7
1.1. Sadarbības būtība, tās veidi	7
1.2. Saskarsmes būtība, struktūra, tās nozīme sadarbības gaitā	18
1.3. Pirmsskolas vecumposma bērnu saskarsmes attīstība	24
2.Pētījums par sadarbības prasmju sekmēšanas iespējām	33
2.1.Pētījuma metodoloģiskais raksturojums	33
2.2.Anketas rezultātu analīze.....	37
2.3.Bērnu saskarsmes un sadarbības prasmju novērošanas izpēte	42
Secinājumi	64
Izmantotā literatūra un informācijas avoti.....	66
PIELIKUMI.....	69

Ievads

Pirmsskolēna personība attīstās nepārtrauktā saskarsmē un sadarbībā ar citiem cilvēkiem. Tā nav pakļauta gadījuma ietekmēm un neveidojas stihiski. Jau no pirmajām dzīves dienām bērns nonāk saskarsmē ar apkārtējiem cilvēkiem. Saskarsmei cilvēka dzīvē ir liela nozīme, jo cilvēks pēc dabas ir sabiedriska būtne un visa viņa darbošanās norit saskarsmē.

Bērna pirmsskolas vecums ir svarīgākais personības attīstības posms. Tas ir viņa socializācijas sākumposms: iekļaušanās kultūras un vispārcilvēcisko vērtību pasaulē, attiecību veidošanās ar cilvēkiem, kā arī attieksmes veidošanās pret priekšmetiem un dabu, pašam sevis izzināšanas process. Pirmsskolas izglītība ir bērna attīstīšana un mācīšana no dzimšanas līdz skolu gaitu sākumam. Par to, lai bērns pirmsskolas vecumā būtu izglītots, atbild ģimene. Bērnudārzs ir atbalsts ģimenei šīs izglītības īstenošanā. Mūsdienu sabiedrība prasa no bērnudārza daudzpusīgi un harmoniski attīstītu personību. Tās veidošana sākas ģimenē, turpinās bērnudārzā, tad skolā. Tomēr, lai cik liela loma būtu bērnudārza ietekmei, pamats jaunā cilvēka pamatvērtībām un pamatorientācijām tiek ielikts ģimenē, jo savstarpējo komunikācijas prasmi bērni apgūst jau ģimenē, būdami vēl maziņi, un liela nozīme ir vecākiem, viņu attiecībām ar bērnu un apkārtējiem, jo bērns šajā vecumā ir atdarinātājs. Svarīga loma ir arī ģimenes kultūrai, bērna pašvērtējumam un temperamentam. Ir gadījumi, kad var likties, ka bērni, kuri ģimenē nav vienīgie, ir komunikabli un viegli atrod draugus, bet tikpat labi tās var būt arī rakstura un temperamenta iezīmes.

Pieaugušajiem, darbojoties ar bērnu, jāievēro, ka saskarsmes veidošanās procesā galvenais ir bērns. Pieaugušais var tikai palīdzēt bērnam attīstīt šo brīnišķīgo spēju, kas dota katram no mums. Lai šo spēju izkoptu jāpieliek pūles – vienam vairāk, vienam mazāk. Vecākiem jā rūpējas, lai bērnam butu iespēja apgūt prasmi sadarboties. Runājot par sadarbību, bērnam draudzējoties tiek nodrošinātas daudzveidīgas emocionālās un izziņas interešu darbības, saskarsmes iespējas ar bērniem, ievērojot katra bērna vajadzības, intereses un saskarsmes pieredzi. Bērni mācās komunicēt, respektēt otra domas, sadarboties un saskaņot savu rīcību. Komunikācijas prasmes bērnu turpmākajā dzīvē spēlē nozīmīgu lomu. Vienmēr svarīgi ir atcerēties, ka katra bērna attīstība notiek individuāli viņa iekšējās darbības rezultātā, tā nenotiek pakāpeniski, bet gan lēcienuveidīgi. Bērna vajadzības, intereses, pieredze un zināšanas dažādos darbības (sensorās, intelektuālās, radošās u. c.) veidos ir atšķirīgas.

Šo tematu darba autore izvēlējās tādēļ, ka saskarsmes un sadarbības prasmju trūkums ir viena no aktuālākajām problēmām, ar ko sastopas bērni un pusaudži. Šī tēma ir aktuāla gan

bērniem, gan viņu vecākiem un skolotājiem. Autore vēlas izpētīt, izprast saskarsmes un sadarbības nozīmīgumu bērna dzīvē un tās ietekmi uz bērna personību. Autore dziļāk izpētīs arī pieaugušā saskarsmi ar bērnu un tā ietekmi uz sadarbību. Tas vajadzīgs, lai pedagogs varētu izprast saskarsmes un sadarbības grūtības un laikus novērst to negatīvo ietekmi. Pirmsskolas mācību iestādēs var novērot, ka pedagogi pieļauj psiholoģiskas kļūdas. Viņu darba stils un metodes ne vienmēr labvēlīgi ietekmē bērna personības izaugsmi. Nepazīstot bērnu, nezinot viņa rakstura, attīstības īpatnības un ģimenes kultūru, pieaugušais var, negribot, panākt pretēju efektu. Tādēļ, lai nepieļautu kļūdas, vēlos izprast un izveidot savu priekšstatu par saskarsmes un sadarbības nozīmību bērna personības veidošanā.

Pētījuma objekts - pirmsskolas pedagoģiskais process.

Pētījuma priekšmets – pirmsskolas bērnu saskarsmes un sadarbības prasmes.

Pētījuma mērķis – teorētiski un praktiski pētīt bērna saskarsmes vajadzību pirmsskolas vecumā, tās ietekmi uz sadarbības gaitu.

Hipotēze – Pirmsskolas vecuma bērnu saskarsmes un sadarbības prasmju pilnveide pedagoģiskajā procesā būs veiksmīga, ja pedagogs pārzinās un ievēros vecumposma attīstības likumsakarības, pārzinās katras ģimenes kultūru, sadarbosies ar bērnu vecākiem.

Pētījuma uzdevumi:

1. Analizēt literatūru par pirmsskolas vecuma bērnu saskarsmes attīstību, tās ietekmi uz sadarbības gaitu.
2. Teorētiski pētīt dažādus sadarbības veidus, to pieejas.
3. Raksturot pirmsskolas vecumposma bērnu saskarsmes attīstību.
4. Veikt empīrisko pētījumu 3 -7 gadus vecu bērnu grupā.

Pētījuma metodes:

- Teorētiskā metode – pedagoģiskās, psiholoģiskās literatūras analīze.
- Empīriskās metodes – novērošana, anketēšana, datu matemātiskā apstrāde

Pētījuma bāze:

X pirmsskolas izglītības iestāde

1.Saskarsme kā svarīgs faktors bērna sadarbībā

1.1. Sadarbības būtība, tās veidi

Psiholoģijas vārdnīcā ir teikts, ka sadarbība, kooperācija – 1) tāda cilvēku mijiedarbība, kurā notiek apvienošanās, izvirzot kopīgu mērķi, vai savstarpēja darbības saskaņošana; 2) sadzīviskuma princips, kas ir alternatīvs konkurencei (Psiholoģijas vārdnīca, 1999, 125).

Mūsdienās aizvien biežāk dzird vārdu sadarbība – gan sakarā ar attiecībām biznesa pasaulē, gan ar mācību procesu skolā, gan ar attiecībām starp mācību iestādi un audzēkņu vecākiem. R.Kaņepēja un Z.Gaugere, piedāvā plašāku šī jēdziena traktējumu. Viņa raksta, ka sadarbība ir kopīga darbība, aktivitāte – konstitucionāli organizēta savstarpēji korelējošu, sadarbību veicinošu indivīdu aktīvas darbības sistēma, kas virzīta gan uz materiālu, gan garīgu objektu, priekšmetu, produktu radīšanu, ražošanu. Tā kā autore darbu izstrādā pedagoģijā, tad no pedagoģiskā viedokļa sadarbība ir kopīga darbība, savstarpēji saskaņota darbība, vajadzības gadījumā cits citam palīdzot, cits citu atbalstot. Sadarbības partneriem var būt kopīgi mērķi, kopīgi uzdevumi vai arī katram savs mērķis un uzdevumi (Kaņepēja, Gaugere, 2012, 252).

Autore vēlas uzvērt R.Kaņepējas un Z.Gaugeres atziņu, ka sadarbības procesā norit darbības prasmju, garīgo vērtību apmaiņa starp subjektiem, pieredzes pilnveidošanās uz humānu savstarpēju attiecību pamata, un to saturs pieļauj savstarpēju uzticēšanos, jo šis pilnvērtīgai bērnu attīstībai ir īpaši svarīgi. Sadarbības procesā attīstās un pilnveidojas bērns, notiek saskarsme, pieredzes apmaiņa, cilvēks realizē vajadzības, notiek apmaiņa ar darba prasmēm un garīgām vērtībām. Pedagoģiskā sadarbība ir pirmsskolas, bērnu un vecāku radoša darbība kopīgu mērķu sasniegšanai, bērna personības attīstībai. Pedagoģiskā sadarbība paver plašas iespējas labvēlīgu apstākļu radīšanā pirmsskolēna aktivitātes veicināšanai un saskarsmei ar citiem cilvēkiem (Kaņepēja, Gaugere, 2012, 253).

Pedagoģiskajā sadarbībā īpaši svarīga ir mijiedarbība. Tāpēc autore ir pētījusi filozofisko literatūru, kurā skaidrots jēdziens „mijiedarbība” - kā divu dažādu objektu iedarbība vienam uz otru, to savstarpēju saistību un savstarpēju pāreju, kuras rezultātā rodas katra objekta stāvokļa maiņa. Tieši mijiedarbība nosaka cēloņa un sekas sakarību. Katra mijiedarbības puse vienlaicīgi ir iemesls un sekas otras puses pretdarbībai. Tādēļ arī norit objektu attīstība. Visu pedagoģijas vēsturi caurvij doma par pedagoga un audzēkņa mijiedarbību (Černova, 2003, 8). Par mijiedarbību raksta arī J.A.Komenskis, kurš „Lielajā didaktikā” raksta par to, ka bērni jāatbalsta

un, ja pedagogs būs laipns, labestīgs, ja izturēsies pret bērniem ar tēvišķīgu mīlestību, tad viņš viegli „iekaros” bērnu sirdis (Komenskis, 1992, 65). Runājot par mijiedarbību, tad V.Beļinskis uzskata, ka pedagoga uzdevums nav piespiest, bet gan piesaistīt audzēkņus pozitīvajam. Kopējā darbībā ar viņiem jābalstās uz dzīves pieredzi, jānāca audzēkņi aizstāvēt savu viedokli. T.Panova mijiedarbību saprot kā subjektu savstarpējo ietekmi kopējā darbībā, kura nosacīta ar viņu savstarpējām attiecībām. (Černova, 2003, 8). Akadēmiķis A.Petrovskis atzīmē, ka katram indivīdam rodas nepieciešamība un iespēja kļūt par personību. Rezultātā katrs izmaina savu darbību un iespaido citu cilvēku uzvedību, iedarbojas uz viņa emocijām, raksturu un garīgajām bagātībām. Šo mijiedarbību var noteikt kā viena cilvēka darbību atkarībā no otra attieksmes (Černova, 2003, 9). Professore A.Špona mijiedarbību pedagoģiskajā procesā izprot kā subjektu savstarpēju izziņu mācīšanas un mācīšanās procesā, kurā, savstarpēji ietekmējoties, notiek informācijas, ideju un izturēšanās manieru apmaiņa. Mijiedarbības rezultātā notiek subjektu savstarpējā ietekme, kura izpaužas uzskatu un attieksmju izmaiņās (Špona, 2006, 113).

Darba autore pēta saskarsmes vajadzības un tās ietekmi uz sadarbības gaitu, par ko raksta A.Špona, ka sadarbībā realizējas saskarsme – divu vai vairāku cilvēku savstarpējās attiecības. Pedagoģiskās attiecības ir īpašs sabiedrisko attiecību veids. Tā ir savstarpēja atbildība, saikne un atkarība. To raksturo pedagoģiskā darba stils. Skolotāja darba stils ir pedagoģiskā procesa pazīme, tā raksta A.Špona (Špona, 2006, 137).

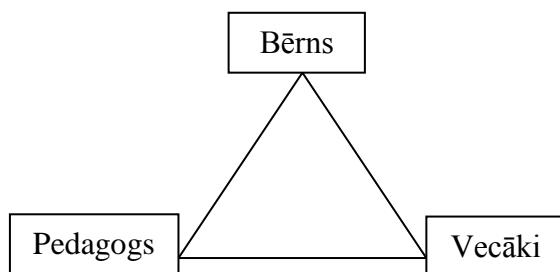
Lai dziļāk izprastu pirmsskolas sadarbības procesus, tad darba autore apskata sadarbības dažādos līmeņus: audzēknis-skolotājs; audzēknis-audzēknis; audzēknis-vecāki; vecāki-skolotājs; vecāki-vecāki; skolotājs-skolotājs; bērnudārza vadība-personāls (Černova 2003, 18).

Arī bērns ir pakļauts dažādiem sadarbības līmeņiem. Pirmsskola ir vieta, kur bērnam ir radītas iespējas plašam emocionālajam kontaktam ar tuvām un viņa nozīmīgām sfērām. Bet dzīve no cilvēka prasa arvien vairāk dažādu zināšanu, prasmju, iemaņu. Pēc E.Černovas domām, pirmsskolas skolotājam jāgādā par to, lai bērns tās apgūtu. Praktiskais audzināšanas darbs ietver sevī visus bērna motīvus: ikviens indivīds jāaudzina saskaņā ar viņa individuālajām spējām un tieksmēm kļūt par bioloģiski stipru un sociāli derīgu sabiedrības locekli. Bērna pirmsskolas vecums ir svarīgākais personības attīstības posms. Tas ir viņa socializācijas sākumposms: iekļaušanās kultūras un vispārcilvēcisko vērtību pasaulē, attiecību veidošanās ar cilvēkiem, kā arī attieksmes veidošanās pret priekšmetiem un dabu, pašam sevis izzināšanas process (Černova, 2003, 4).

Pirmsskolas un ģimenes sadarbība ir viens no būtiskākajiem priekšnoteikumiem jaunā cilvēka personības veidošanās procesa veiksmīgai norisei. Pedagoģiskās sadarbības viens no

komentiem ir pirmsskolas un ģimenes radoša darbība kopīgu mērķu sasniegšanā, proti, skolēna personības attīstība. Kā zinām, pirmsskolēna dzīve rit galvenokārt divos socializācijas institūtos – ģimenē un pirmsskolā. Un, protams, no attīstības un audzināšanas organizācijas vienotības risinājuma tajos ir atkarīga bērna personības veidošanās, tā raksta L.Braše (Braše, 2010, 20).

Autores, D.Dzintere un R.Boša, savā grāmatā uzsver to, lai bērnu audzinātu, viņš ir jāiepazīst - kopīgi, sadarbojoties vecākiem ar bērnudārzu, tādā veidā palīdzēs viņam ticēt sev, apzināties sevi, gūt panākumus un galvenais kopīgi radīsim rotaļāšanās prieku, kas veicinās bērna attīstību (Dzintere, Boša, 1997, 22). Arī R.Olson un E.Spelke raksta, ka pirmsskolas tuvināšana ģimenei nav iedomājama bez pārdomātas pirmsskolas iestādes un ģimenes sadarbības, kas pamatos nodrošina bērna individualitātes un neatkārtojamības saglabāšanu. Katram pedagogam jāapzinās, ka viņa kompetence izpaužas ne tikai attiecībās ar bērnu, bet arī ar vecākiem. Pedagoģis, bērns, vecāki ir trijstūris (sk.1.attēlu), kur visiem ir vienlīdz jādabojas, savstarpēji vienam otru papildinot bērna attīstības nodrošināšanā, pedagoģiskās kompetences pilnveidošanā (Olson, Spelke, 2008, 14).

1.attēls. Sadarbības trijstūris (Olson, Spelke, 2008, 14)

1.attēlā ir attēlots sadarbības trijstūris, kur visi šie 3 komponenti sadarbojoties, pilnveido bērna sadarbību. Sadarbības centrā jābūt konkrētam bērnam, viņa ģimenei un pedagogam, ievērojot, ka ģimenei ir noteicošā loma bērna audzināšanā un attīstīšanā. Pirmsskolas skolotājs šajā sadarbībā ir ne tikai atdarināšanas objekts, garīguma un ētisko vērtību izpratnes un darba tikuma netieša virzītāja, bet arī pedagoģiskās kultūras nesēja, sniedzot vecākiem padomu, konkrētu palīdzību bērnu audzināšanā, ievērojot katras ģimenes iespējas. Pedagoģam jāprot izmantot metodes un paņēmienus, kas neaizskar bērna un vecāku pašcieņu, tā raksta K.Olson un E.Spelke (Olson, Spelke, 2008, 17).

K.A.Hansena, R.K.Kaufmane, K.B.Volša savā grāmatā raksta, ka ģimenes līdzdalība ir ļoti svarīga, lai varētu nostiprināt un paplašināt grupā apgūtās zināšanas, kā arī, lai varētu grupā organizēt nodarbības par bērnu interesējošām tēmām un papildināt to, ko bērns mācījies mājās.

Šī savstarpējā saikne starp mācību procesu un mācību vidi – mājām un skolu – atspoguļo cieņu un kopdarbību. Vienu no spēcīgākajiem argumentiem vecāku iesaistīšanai mācību programmās agrīnā bērnībā izteicis psihologs Bronfenbrenners, kurš apgalvo, ka programmas, kas piešķir būtisku nozīmi tiešai vecāku iesaistīšanai aktivitātes, kas veicina bērna attīstību, konstruktīvi ietekmēs jebkurā vecumā, taču, jo agrāk šīs nodarbības sāk un jo ilgāk tās turpina, jo lielāks labums no tā ir bērniem (Hansena, Kaufmane, Volša, 2002, 57).

Pirmsskolas gados ir svarīgi, lai ģimenes un audzinātājas brīvi runātu par jautājumiem, kas attiecas uz bērniem un viņu pieredzēto. Pirmsskolas izglītības iestāde un mājas ir cieši saistītas, un, jo labāks ir kontakts starp šīm abām vietām, jo lielāku atbalstu saņem bērni, lai viņu agrīnās bērnības mācību iespaidi izveidotos pozitīvi. Kad audzinātājas uzskata komunikāciju par būtisku bērna panākumu nosacījumu, tad tā kļūst par ikdienas nodarbību sastāvdaļu. Ikvienai ģimenei rūp savs bērns, un visi grib, lai viņu bērni mācītos ar labām sekmēm un ar prieku. Pirmsskolas iestāde var būt pirmā reize, kad bērns ir prom no ģimenes, un ģimenes locekļi gribēs zināt, kā bērnam veicas. Pedagoģi vēlēšies apspriest bērna darbību mājās un pirmsskolas izglītības iestādē, viņa stiprās un vājās puses, kā arī to, kas sagādā raizes, tā raksta K.A.Hansena, R.K.Kaufmane, K.B.Volša (Hansena, Kaufmane, Volša, 2002, 61).

Pēc R.Bošas domām, pirmsskolas izglītības iestādes galvenais uzdevums ir iemācīt skatīties pasaulē, vēlēties izzināt to, kas ir apkārt, apzināties, ko es varu, veicinot prasmi izteikt savas jūtas, domas vārdos, zīmējumos, aplicējumos, kustībā, dziesmā utt. Svarīgs „Es ” attīstības rādītājs ir runa, kuras pamats ir saskarsme ar pieaugušajiem apkārtējās pasaules apgūvē un literatūrā (Boša, 1992, 19).

Visos laikos svarīga ģimenes – vecāku – loma bērnu attīstībā un audzināšanā. Tāpat šis process nav iedomājams bez audzinātāja. Lai šis process sekmīgi noritētu ir svarīga sadarbība, kas ir ļoti nozīmīga audzināšanas procesā. Arī tādi autori kā J.A.Komenskis, J.Pestalocijs, M.Montesori ir rakstījuši par pedagoga un vecāku sadarbību (sk. 1.tabulu).

1.tabula. *Pedagoga un vecāku sadarbība (Černova, 2003, 21)*

Vecāku nozīme	Pedagoga nozīme	Pedagoga un vecāku sadarbība
J.A.Komenskis		
Agrā bērnībā vecākiem jā rūpējas par bērniem	Vēlāk viņiem jā palīgā nāk pedagogs	Visiem kopā jā veic bērnu audzināšana un izglītošana, pirmkārt, ar personīgā piemēra palīdzību (Komenskis, 1992).
J.Pestalocijs		
Tēva māja ir „cilvēces audzināšanas pamats”. Izglītības pamats jā liek mājā, ģimenē. Sabiedrības atdzimšana panākama ar spēcīgu un cildenu mātes darbību.	Skolotāju attīstīta audzināšanas māksla veicina augstāko cilvēcisko spēju attīstību.	Būdam cieši pārliecināts par ģimenes mīlestības lielo spēku cilvēcības attīstībā, atzīst, ka šis gaišais spēks pielietojams ne tikai mājās, bet liekams arī pirmsskolas audzināšanas un mācīšanas darba pamatā.
M.Montesori		
Var veicināt pašattīstību vai arī apspiest to. Visvairāk var veicināt vai apspiest bērna pašattīstību agrā bērnībā.	Pedagogs var tikai palīdzēt bērnam attīstīt savu personību.	Kopā veido bērnam „iespēju vidi”. Sadarbojas bērna pašattīstībā. „Palīdzi man pašam izdarīt manu darbu!” Audzinošs faktors arī vide (Montesori, 1965).

1.tabulā autori uzsver to, cik ļoti ir svarīga gan mātes gādība par bērnu, gan arī tēva drošais pamats, un vēlāk nāk palīgā pedagogs, kurš palīdz mātei un tēvam attīstīt un pilnveidot viņa bērna personību, kopā sniedzot bērnam pilnvērtīgu attīstības vidi. Arī autore R.Kaņepēja raksta, ka lai pedagoģiskais process noritētu veiksmīgi un būtu nodrošināta pilnvērtīga sadarbība, tad darbu ar vecākiem pedagogs plāno visam mācību gadam, paredzot vecāku sapulces, atvērto durvju dienas, vecāku pēcpusdienas. Individuālās konsultācijas pedagogs plāno katru nedēļu, norādot sarunas tēmu vai problēmu. Jāatceras, ka bērna pirmā izglītotāja ir ģimene, bet pirmsskolas skolotājs ir gudrs palīgs vecākiem. Plānojot sadarbību ar vecākiem, mērķtiecīgi jānosaka darba saturs un dažādas darba formas: aptaujas, sarunas, vecāku sapulces, diskusijas, lekcijas, kopīga nodarbošanās pedagoga vadībā dažādos centros, piedalīšanās rotaļnodarbībās (Kaņepēja, 2012, 34). D.Dzintere uzsver, ka svarīgi arī atcerēties to, ka pedagogs nedrīkst ieciklēties tikai vienā virzienā, bet darbam ar ģimeni jānorit vairākos virzienos (sk. 2.tabulu).

2.tabula. Pedagoga darbs ar ģimeni vairākos virzienos (Dzintere, 1983, 39)

Darbs ar ģimeni	Pedagoga darbība
Vecākiem jāsniedz zināšanas par režīma organizāciju ģimenē	Ievērojot bērna vecuma īpatnības, ģimenes struktūru, iekļaujot bērnus daudzveidīgā darbībā, akcentējot bērnu un pieaugušo kopējo darbību. Liela uzmanība jāpievērš ģimenes lomai bērnu izziņas interešu veidošanā.
Vienlaicīgi jāveido iemaņas vecākiem praktiskās	Sevišķi akcentējot rotaļas lomu bērnu vispusīgā attīstībā. Kā rāda pētījumi, vecāki neizprot šo darbības veidu milzīgo audzinošo un izglītojošo spēku.
Individuāls un diferencēts darbs ar bērniem	Ievērojot viņa audzināšanas īpatnības ģimenē; ģimeņu pozitīvās pieredzes apkopošana un popularizēšana

2.tabulā D.Dzintere uzsver, ka pedagogam ir jāievēro gan ģimenes struktūra, gan bērnu vecuma īpatnības, individuālais un diferencētais darbs ar bērniem, jāizglīto, jāsniedz informācija vecākiem par svarīgāko bērna attīstībā.

Pēc L.Essa domām (sk. 3.tabulu), ģimenei sadarbojoties ar pirmsskolu un pirmsskolai ar ģimeni galvenā loma ir bērnam. Nodrošināma un sekmējama kopīga sadarbība, kuras rezultātā veidojas bērna pašcieņa, kas svarīga, veidojot sadarbību ar citiem cilvēkiem. Pozitīvu pašcieņas veidošanos var nodrošināt radot bērnam:

3.tabula. Bērna pašcieņas veidošanās (Essa, 2008, 24)

1.Drošības sajūtu	Stipra pārliecības izjūta, kas saistīta ar komforta un drošības izjūtām, ar indivīda zināšanām par to, kas tiek sagaidīts no viņa, kā arī palaušanas uz citiem cilvēkiem un situācijām, izprotot noteikumus un ierobežojumus (emocionālā drošība, fiziskā drošība).
2.Paštēlu	Savas individualitātes izjūta, kas veidojās, iegūstot informāciju par sevi, kas ietver precīzu un reālu savu lomu, rakstura un fizisko īpašību pašaprakstu.
3.Piederības sajūtu	Piederības, pieņemšanas un radniecības izjūtas, it īpaši tādās attiecībās, kas nozīmīgas indivīdam. Atziņas un pozitīvās novērtēšanas izjūtas, ko citi ievēro un respektē. Ģimene ir tā vieta, kur bērni var gūt ticību: es esmu kaut kas īpašs, neatkārtojams, vērtīgs jau tikai ar to vien, ka es esmu. Arī piederības izjūta: šeit es esmu savējais un te visi ir manējie. Šeit es esmu vajadzīgs.
4.Mērķa sajūtu	Motivācijas un dzīves mērķa izjūta. Iekšējā spēka un pārliecības izjūtas iegūšana, nosakot reālus un sasniedzamus mērķus, uzņemoties atbildību par lēmums sekām. Ģimene ir tā vieta, kurai jāpalīdz aizsargāt bērnu, palīdzēt izvirzīt izpildāmus mērķus, sasniedzot tos uzslavēt, lai radītu vēlmi darboties tālāk.
5.Kompetences sajūtu	Kompetence – panākumu un sasniegumu izjūta par lietām, ko bērns uzskata kā svarīgas un vērtīgas. Savu spēju un vājību apzināšanās. Pašapziņa un sasniegumi ir savā starpā cieši saistīti, ja bērns neizjūt sevi un savas spējas pozitīvi, viņš nav pārliecināts par sevi un gaida neizdošanos, ir disponēts, apstājas savos mēģinājumos.

3.tabulā ir aprakstītas 5 lietas, kas jāievēro bērna pašcieņas veidošanā. Ja šīs 5 lietas tiks ievērotas pirmsskolas un ģimenes sadarbībā, tad veidojas bērna pašcieņa pret sevi. Bērna pašcieņa ir svarīga viņa sadarbības procesā. Ja bērnam nebūs pašcieņa pret sevi, tad arī viņš nebūs drošs sadarbībā ar citiem, nebūs pārliecināts par sevi, nebūs mērķa sajūta, drošības sajūta un piederības sajūta. Pedagogam un vecākiem tas ir jāievēro, lai bērns attīstītos pilnvērtīgi un ar iespēju sadarboties ar citiem. Arī T.Orlick raksta, ka pieaugušajiem – vecākiem, pedagogiem jāiedrošina bērns uz mēģinājumiem, lai viņam būtu drošības sajūta. Lai bērns justos drošs par sevi, lai nerastos neticība sev, kā mani sapratīs un atzīs, ka arī manas vajadzības ir tik nozīmīgas, lai es sagaidītu apkārtējo izpratni un pretimnākšanu (Orlick, 2006, 21).

Pieaugušā un bērna sadarbība. Darba autore lielu uzmanību pievēršusi ģimenei sadarbības un saskarsmes procesā, lai uzzinātu to, kā ģimene ar savu kultūru ietekmē arī bērnu saskarsmi un sadarbību. Lai šis skatījums būtu plašāks, autore ir apskatījusi dažādus autorus, kuri raksta par ģimeni un tās ietekmi uz sadarbību. Piemēram, A.Bakisa sava darba procesā ir secinājusi, ka bērni ir daudz zinošāki, daudz apdāvinātāki un attīstītāki, daudz vairāk interesējas par dzīvi nekā pieaugušie domā. Tāpēc arī visiem kopā – bērnam, skolotājam, skolotāja palīgam, vecākiem – jāmacās saprast, ka nav nevienas pareizas atbildes. Atbilde cieši saistās ar individuālo pieredzi, un tā ir tik atšķirīga, cik atšķirīga ir pieredze (Bakisa, 1996, 54).

Darba autore vēlas izcelt to, ka pirmā sociālo prasmju apgūšanas skola bērnam ir viņa ģimene. Pirmo dzīves pieredzi bērns gūst, galvenokārt atdarinot pieaugušo cilvēku kā vēlamās, tā arī nevēlamās īpašības un darbības. Tieši tāpēc ir svarīgi, lai vecāku rīcība būtu pozitīvas atdarināšanas pamats. Bērnam pirmsskolas vecumā pieaugušie ir kā uzvedības etalons un autoritātes. Ģimenēm uz bērniem ir vislielākā ietekme, viņi ir galvenie audzinātājas. Ģimenes vēl bērniem to labāko un grib, lai viņi kļūst par veiksmīgiem un ražīgiem pilsoņiem. Pēc tam ar šo iegūto no ģimenes, bērns nāk uz pirmsskolas izglītības iestādi, lai turpinātu apgūt un pilnveidot savas sociālās prasmes (Hansena, Kaufmane, Volša, 2002, 24). Arī C.Anderson un S.Hughes raksta, ka ģimene ir pats svarīgākais bērna audzināšanas un personības realizācijas institūts, jo tā ir dabiska vide, sabiedrības pamats, kurā attīstās jaunais cilvēks un kura spēcīgi ietekmē bērnu. Arī pirmsskolas iestādei ir liela un svarīga loma bērna mācīšanā, izglītošanā, audzināšanā un attīstīšanā. Pedagoģiskais process – tā ir visa bērna dzīve, ko organizē un vada pieaugušais. Pedagoģiskais process pirmsskolas iestādē jāorganizē tā, lai bērniem būtu nodrošināta iespēja dzīvot savu, bērna dzīvi, ar viņa raksturīgām vajadzībām un interesēm. Autore piekrīt C.Anderson un S.Hughes uzskatam, ka vecāku un pedagogu mērķis ir veicināt, lai dažādos apstākļos ar dažādiem līdzekļiem veidotu vienotu pamatu bērna pašattīstībai, viņa spēju

pašatklāsmei. Ir jātic labajam, kas bērņā ir, un labajam, kas viņā būs. Jābūt pārliecinātam, ka šis labais katrā ziņā liks sevi manīt, jāsaglabā optimisms bērnu (Anderson, Hughes, 2009, 5).

K.A.Hansena, R.K.Kaufmane, K.B.Volša, akcentējot bērna audzināšanu ģimenē, uzsver ģimenes un tās kultūras ietekmi uz bērna attīstību agrā bērnībā, tā ir nenovērtējama. Bērņus audzina ģimenē, un viņus ietekmē viss, kas ģimenē notiek. Ģimene – tie ir cilvēki bērna dzīvē, kas nepārtraukti rūpējas par bērnu, māca un pieņem lēmumus. Agrās bērnības izglītības speciālistiem ir jāatzīst un jāveicina primārā saikne starp vecākiem un bērņiem. Pēc K.A.Hansena, R.K.Kaufmane, K.B.Volša domām, ģimenes mēdz būt dažādas. Tās var būt mazas ģimenes, daudzbērņu ģimenes vai arī tādas, kurās kopā dzīvo vairākas paaudzes. Ģimenē var būt daudz brāļu un māsu vai arī – tikai viens bērņs. Ģimenes ir izšķirošais elements veselīgu, gudru un iejūtīgu bērņū audzināšanā. Taču mēs domājam, ka ģimenes – visas ģimenes – nespēj veikt šo funkciju tik labi, cik būtu iespējams, ja tās neatbalsta spēcīga ieinteresēta sabiedrība, jo tieši sabiedrības atbalsts ir tas, kas nodrošina neformālo un formālo papildinājumu pašas ģimenes resursiem, tā raksta K.A.Hansena, R.K.Kaufmane, K.B.Volša (Hansena, Kaufmane, Volša, 2002, 58).

Pēc R.Kaņepējas un Z.Gaugeres domām, ja vecākiem pret sevi ir pozitīva attieksme un augsts pašvērtējums, tad ģimenē ir labvēlīgas attiecības un uzticības gaisotne. Šāda gaisotne veido psiholoģiski brīvus un atraisītus bērņus, viņiem veicas saskarsmē un radošajā darbībā. Zemu pašvērtējumu bērņam rada vecāki, kuri nostāda savu bērņū atkarīgā stāvoklī. Var izveidoties sarežģīta dzīve, ja nemitīgi paļaujas uz citu vērtējumu un neveidojas personīgs spriedums. Šāda situācija raksturīga neveiksmīgām ģimenēm. Vidējs pašvērtējums veidojas bērņam, kura vecāki ieņēmuši aizbildniecisku pozīciju, un bērna patstāvības izpausmes izraisa vecākos satraukumu (Kaņepēja, Gaugere, 2012, 67). Arī pēc K.Grosmanes domām, ja mazais bērņs izjutis vecāku atsaucību un izpalīdzību grūtās situācijās, ja pieaugušie atbalsta arī viņū mēģinājumus būt patstāvīgam, bērņs uzskata sevi par labu, centīgu un mīlestības cienīgu, un arī pats ir mīļš. Tas ir pamats viņū nākamajām draudzībām. Bērņs ar pozitīvu agrīno emocionālo saiti šajā jomā gandrīz nav problēmu (Grosmane, 1995, 29). Pēc pedagoģes D.Lieģenieces domām, pieaugušajiem šajā periodā pret bērņū jābūt, ļoti saudzīgiem, uzmanīgiem. Ievērojot pārmaiņas bērņū uzvedībā, jācenšas saprast šo izmaiņu cēloni. Svarīgi šo sākumu veidot pēc iespējas veiksmīgāku, lai tas nekļūtu traumējošs, neatstātu neatgriezeniskas sekas. Ģimene ir sabiedrības pamatšūniņa, pirmā sabiedrisko iemaņu apguves skola cilvēka dzīvē. Viena no ģimenes galvenajām funkcijām ir bērņū audzināšana, kas ir abu vecāku pienākums. Šis vecāku pienākums sākas no mājas, jo māja ar saviem rituāliem un mīļiem cilvēkiem uz mūžu saglabājas

bērna sirdī. Mājas mīlestība bērnam veido svētu tieksmi pret savu dzimteni. Nav svarīgi, cik bagāta bijusi pirmā māja, kurā viņš dzīvojis, bet ir nozīmīgi, cik mīla tā bijusi, tā raksta D.Lieģeniece. Vislielākā nozīme ir savstarpējām attiecībām ģimenē. Pēc D.Lieģenieces domām, bērns intuitīvi nojauš ģimenes psiholoģisko klimatu vai tajā valda mīlestība, ko pirmās mīlestības un maiguma jūtas, kas ģimenē veidojas ne tikai pret tēvu un māti, bet arī pret citiem ģimenes locekļiem, tuviniekiem un svešajiem, ir pamats humānisma veidošanai un sapratnei, vai naidis un nenovīdība (Lieģeniece, 1992, 39). Arī A.Vecgrāve raksta, ka ja bērns jūt, ka viņš ir vajadzīgs, ka ģimenē viņu atzīst, novērtē, mīl, tad viņa uzvedība un attiecības ar citiem ir brīvākas, dabiskākas, atraisītākas, tā raksta A.Vecgrāve (Vecgrāve, 1996, 132).

K.A.Hansena, R.K.Kaufmane, K.B.Volša raksta, ka bieži vecāki atstāj bērnus uz bērnudārza sliekšņa un nezina tikpat kā neko, kas notiek aiz tā durvīm. Audzinātājas ir pieradušas nodarbību laikā uzņemties atbildību par bērniem un negaida nekādu sadarbību ar ģimenēm. Kultūrām, kurām raksturīga šāda attieksme, ģimenes neprot dalīties informācijā, neprot kopīgi plānot un kopīgi strādāt grupā. Šādos apstākļos, iespējams, nebūs viegli parādīt audzinātājam un ģimenēm, cik vērtīgi ir iesaistīt ģimenes locekļus. Audzinātājas un vecāki kopīgi atbild par to, lai izveidotos laba sadarbība. Labu attiecību pamatā ir saziņa, cieņa, spēja pieņemt atšķirīgo un darbošanās bērnam labā. Ne vienmēr pietiek ar darbinieku un ģimenes attieksmes maiņu vien, - bieži audzinātājam un vecākiem nākas arī attīstīt jaunas prasmes un pieejas, lai sadarbība būtu kvalitatīva, uzsver K.A.Hansena, R.K.Kaufmane, K.B.Volša (Hansena, Kaufmane, Volša, 2002, 59).

Par ģimenes kultūras ietekmi uz bērna personības attīstību īpaši akcentē grāmata „Solis pa solim”, kurā tiek rakstīts, ka viena ģimene parasti nav labāka vai sliktāka par citu, tās vienkārši ir atšķirīgas. Mēs nevaram nosodīt kādu ģimeni, bet pieņemt to, ka tās ir atšķirīgas. Pirmsskolā šo ģimenes kultūru pedagogs nevar ignorēt, jo bērnam tad rodas sajūta, ka viņš ir nevērtīgs, ka viņš nav svarīgs, tāpēc pedagogam ir īpaši svarīgi pievērst ģimenes kultūrai lielu uzmanību un ņemt to vērā, jo ģimenes kultūra ietekmē attieksmi pret mācībām, pret skolu utt. Jo lielāka saskaņa starp ģimenes kultūru un skolas kultūru, jo pedagogam vieglāk strādāt un bērnam mazāks stress (Saifer, 1997, 39).

Pēc K.A.Hansena, R.K.Kaufmane, K.B.Volša domām, iesaistīšanās pirmsskolas aktivitātēs dod labumu gan bērnam, gan ģimenei. Emocionālā līdzdalība ļauj mums justies – gandarītiem par sevi, produktīviem, enerģiskiem, atjaunotiem un gataviem stāties pretī grūtībām, priecīgiem un rotaļīgiem, gandarītiem par to, ka esam palīdzējuši kādam cilvēkam, gandarīti, ka piederam kādai grupai. Fiziskā iesaistīšanās ļauj mums – attīstīt jaunas prasmes, aizmirst rūpes

un raizes, priecāties un smieties, atslābināties, iepazīties ar citiem, tikt galā ar stresu (Hansena, Kaufmane, Volša, 2002, 59).

Darba autorei pētījumā svarīgi noskaidrot ne tikai vecāku nozīmi bērna sadarbībā, bet arī pedagoga nozīmi tajā. Pēc J.Plinera un V.Buhalova domām, skolotājs ir galvenais sadarbības atmosfēras veidotājs grupā ir audzinātājs. Daudzu gadu garumā viņš rāda bērniem ceļu uz skaisto dabā un cilvēkā. Bērni iepazīst visas pasaules bagātības un brīnumus, no skolotāja lūpām izskan visas dzīves cerības. Tā, kopīgi pārvarot grūtības un daloties priekā, skolotājs ar bērnu pakāpeniski apvienojas auglīgākā kopsadarbībā. Pedagoģiskajā procesā aktīva, līdztiesīga sadarbības pozīcija starp skolotāju un bērnu atklājas tad, ja audzēknis vēlas sadarboties, bet skolotājs ir kompetents, izprot bērnu, sadarbības būtību, kritērijus, pedagoģiskos nosacījumus. (Pliners, Valērijs, 2002, 31). A.Špona uzsver, ka skolotājs ir tā dzīvā saikne starp paaudzēm, kas nodrošina bērniem un jauniešiem uz nākotni vērstu, progresīvu ideju apguvi. Katram bērnam tiek nodrošināta atbilstoša radošas pieredzes apguve, kuru var izmantot daudzveidīgās sabiedriskās un personīgās dzīves situācijās. Šādu audzināšanas darbības rezultātu nodrošina bērnu savstarpējā un bērnu un skolotāju saskarsme. Grupu darbībā, to pareizi organizējot, saskarsme starp bērniem reti sagādā grūtības. Grūtāk veidojas skolotāju un bērnu saskarsme (Špona, 2006, 137). T.Orlick raksta, ka pedagoga uzdevums ir nevis maksimāli paātrināt bērna attīstību, bet gan katram pirmsskolas vecuma bērnam nodrošināt tādus apstākļus, lai viņš varētu pilnībā atklāt un realizēt neatkārtojamo, tikai savam vecumam piemītošo potenciālu (Orlick, 9, 2006).

Autore piekrīt A.Šponas uzskatam, ka joprojām skolotāju un bērnu saskarsmi traucē tas, ka skolotājs ikdienas pedagoģiskajā praksē ar grūtībām pieņem demokrātisku līdztiesīgu sadarbību un pieļauj dažas nepilnības darbā. Ņemot vērā, ka skolotājs ir bērna uzticības persona, būtu vēlams, lai viņa atbalstu saņemtu ikviens – gan talantīgs, gan „ar grūtu galvu”, gan bagāts, gan nabags, gan vesels, gan slimis, gan čakls, gan ne tik čakls, kā mums gribētos. Ja grupas, klases darbībā skolotājam izdodas sadarboties ar bērniem kā principiāli līdztiesīgiem par spīti pieredzes un vecuma atšķirībām, tad viņu starpā veidojas attiecību sistēma: subjekts ↔ subjekts. Šādā situācijā veiksmīgāk notiek mijiedarbība un audzināšanas darbs ir maksimāli efektīvs. Divu audzināšanas subjektu – skolotāja un bērna – darbības priekšmets ir atšķirīgs. Bērns, jebkurā darbībā pārveidojot konkrētās darbības priekšmetu, atklāj jaunas sakarības, atklāj un iepazīst sevi, pilnveido zināšanas, prasmes un vērtības. Skolotājam sadarbībā galvenais palīdzēt, atbalstīt bērnu, mācīt bērnam pašam veikt jebkuru darbu, kas pārveido viņa vajadzības. Tātad skolotājs sadarbībā bagātina bērna vajadzības, bērns bagātina pats sevi. Apzinātā sadarbības priekšmeta atšķirībā ir audzināšanas darbības būtība, kura saskatāma bērnam kā nezināmais, bet skolotājam

– kā sava pieredze. Sadarbībā pilnveidojas abu subjektu – skolotāja un bērna – pašapziņa (Špona, 2006, 137).

K.A.Hansena, R.K.Kaufmane, K.B.Volša raksta, ka grupas noskaņojuma radīšanā būtiska nozīme ir cieņas pilnai attieksmei, sirsnībai, humoram un jautrībai. Grupā bērnu visvairāk ietekmē audzinātāja. Prasmīga, saprotoša audzinātāja, kuras galvenais mērķis ir rūpēties par bērniem, var radīt interesantu programmu, pat ja fiziskā telpa ne tuvu nav ideāla. Laba audzinātāja labi izplānotā vidē – tie ir sekmīgas bērnu aprūpes pamatelementi. K.A.Hansena, R.K.Kaufmane, K.B.Volša atzīmē, ka audzinātājam ir jāzina, ka bērni, līdzīgi pieaugušajiem, ļoti jūtīgi uztver un apzinās viņiem izrādīto sirsnību. Uzslavai par bērna darbu jābūt personiskai un godīgai, sarunai jābūt dabiskai, nevis uzspēlētai. Bērni mīl un labprāt atsaucas uz savam vecumam piemērotu humoru un jokiem. Pedagogam nav jābaidās zaudēt kontroli pār grupu, smeļoties un jokoļoties kopā ar bērniem. Tieši otrādi, kopīga jautrība var palielināt saprašanos un draudzību starp pedagogu un bērnu, kā arī vispār veicināt sadarbības gaisotni grupā (Hansena, Kaufmane, Volša, 2002, 97).

Pēc A.Šponas domām, demokratizējoties pirmsskolas pedagoģiskajai darbībai, skolotāja pašvērtējums saistāms vispirms ar komunikatīvo kompetenci. Prasme uztvert un veidot attiecības ar kolēģiem, bērniem un vecākiem ir skolotāja talanta stūrakmens. Tas ir tādēļ, ka skolotājs, balstoties uz zināšanām par cilvēka psiholoģiskajām uztveres īpatnībām, var regulēt saskarsmi. Viņš cenšas apjēgt to, ko redz un dzird, vienībā ar to, ko partneris pārdzīvo, domā, kā spriež (Špona, 2006, 142).

Bērna un bērna sadarbība. Darba autore ir apskatījusi vairāku autoru skatījumu par bērna un bērna sadarbību, jo tā ir viena no svarīgākajām bērna sadarbības prasmju sekmētājām. Tieši saskarsme ar citiem bērniem ir līdzeklis, lai attīstītu sevī spēju gan sadarboties, gan sacensties, kas būs tik ļoti noderīga un nepieciešama turpmākās attīstības gaitā. E.Černova raksta, ka vispirms bērnam, kurš nav bijis bērnu kolektīvā, ir jāapgūst prasme sadarboties tajā. Ir jānodrošina sociālā attīstība. Tā ietver sevī atvērtību pret apkārtējiem cilvēkiem, izpratni par sliktu un labo, saudzīgu attieksmi pret lietām, spēju kontaktēties ar vienaudžiem un pieaugušajiem, spēju respektēt citu viedokli un piedāvāt savu viedokli, prasmi patstāvīgi izvēlēties nodarbošanos, spēju iesaistīties rotaļās un, ja nepieciešams, arī pagaidīt savu kārtu. Tas nozīmē, ka ar bērnu ir jāiet sabiedrībā un šīs prasmes jāveido. Te lieti noder vispirms ģimenes svētki un saieti, radu godi, brīvdabas sarīkojumi (Černova, 2008, 18).

R.Kaņepēja un Z.Gaugere atzīmē, ka sociālās pieredzes apgūvē liela loma ir pašiem bērniem. Bērni, savstarpēji rotaļājoties, iegūst pieredzi, ko pieaugušie tik labi nespēj viņiem dot.

Bērniem sadarbojoties un draudzējoties, attīstās trīs galvenās sfēras: rodas iespēja apgūt sociālās iemaņas, tiek veicināta sociālā salīdzināšana, tiek attīstīta piederības izjūta grupai (Kaņepēja, Gaugere, 2012, 67).

Autore piekrīt R.Kaņepējas un Z.Gaugeres atziņai, ka radošā rotaļa ir bērnu savstarpējo attiecību skola. Šajās rotaļās var novērot bērnu savstarpējo attiecību dažādību, kas liecina par viņa uzmanību, iejūtību, prasmi aizstāvēt savu viedokli un ieklausīties arī rotaļbiedrā. Rotaļās bērni apmierina vajadzību pēc saskarsmes, izziņas, pašregulācijas (Kaņepēja, Gaugere, 2012, 68). Arī D.Dzintare un I.Stangaine raksta, ka lomu rotaļas palīdz bērnam attīstīties no tīri egocentriskas būtnes par cilvēku, kas spēj sadarboties ar citiem, netieši vingrināties dažādu sociālo lomu apgūvē. Izpildot lomu, regulējot lomu un reālās attiecības, bērns apgūst dzīves prasmes. Dzīves prasmes ir māka tikt galā ar ikdienas dzīves izvirzītajām prasībām atbilstoši apstākļiem, labvēlīgi sev un citiem. Dzīves prasmju kodols ir sociālās prasmes, ko veido saziņas un organizatoriskās prasmes, kam pamati tiek likti pirmsskolā (Dzintare, Stangaine, 2007, 11).

K.A.Hansena, R.K.Kaufmane, K.B.Volša uzskata, ka cieņa ir būtisks veselīgas grupas gaisotnes elements. Cieņas pilna attieksme, ko izjūt bērns, ir pamatfaktors bērna pašcieņas veidošanai. Pašcieņa rada stabilu pamatu pilnvērtīgām attiecībām ar citiem bērniem. Kad audzinātājas izturas ar cieņu pret visiem bērniem, bērni mācās pieņemt visus bērnus – gan to, kas skrien lēnāk par citiem, gan to, kas lieliski glezno, un pat tos bērnus, kas izturas atšķirīgi – ne tā, kā visi, vai kuriem ir uzvedības problēmas. Kad bērni redz, ka pieņem un ciena ikvienu, bērni sāk justies brīvi un attīstīt savas intereses un stilu (Hansena, Kaufmane, Volša, 2002, 97).

Darba autore literatūras analīzes rezultātā secina, ka pirmsskolas un ģimenes sadarbība ir viens no būtiskākajiem priekšnoteikumiem bērna personības attīstībā un sadarbības prasmju veiksmīgai pilnveidei. Līdz ar to katram pedagogam jāapzinās, ka viņa kompetence izpaužas ne tikai attiecībās ar bērnu, bet arī ar vecākiem.

1.2. Saskarsmes būtība, struktūra, tās nozīme sadarbības gaitā

Pedagoģijā tiek lietoti vairāki jēdzieni. Tie ir saskarsme, sadarbība, mijiedarbība, kuri tiek skatīti pedagoģiski, gan psiholoģiski. Pētījumam nozīmīgas ir jaunākās atziņas par saskarsmi, ko ir formulējušas A.Špona un I.Čamane. Viņas uzskata, ka saskarsmes mērķis ir informācijas iegūšana, partnerattiecību izveidošana, cieņas un uzmanības apliecinājumu parādīšana, starppersonu attiecību noregulēšana, aktīvas pozīcijas veidošana, partnera uzmanības

ietekmēšana (Špona, Čamane, 2009, 103) Psihologs J.Kupčs uzskata, ka saskarsmi nevar iedomāties bez savstarpējas mijiedarbības, kuras procesā cilvēki pilda dažādas sociālās lomas (Kupčs, 1997, 18). Savukārt, pedagoģijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā „saskarsme” tiek skaidrota kā cilvēkdarbības procesos cilvēku un citu grupu mijiedarbībā, informācijas apmaiņā uz savstarpējām attiecībām balstīta garīga saskare. Saskarsmes raksturs atkarīgs no personības īpašībām, saskarsmes prasmes. Personības attīstībā ietekmi atstāj saskarsme ar citām personībām, parādībām un notikumiem apkārtējā sabiedrībā (Ped.terminu skaidr.vārdnīca, 2000, 154).

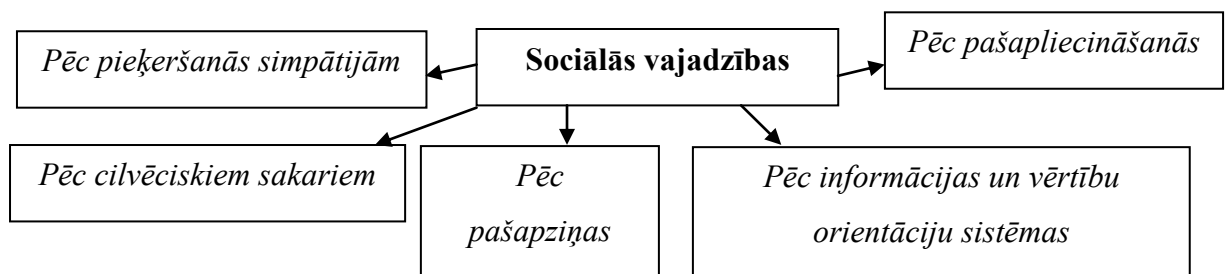
Cilvēks saskarsmē tiek iesaistīts ar pirmo ieņemšanas brīdi, vēl atrodoties mātes miesās, un jebkuru mijiedarbību starp cilvēkiem sauc par saskarsmi. Šī mijiedarbība parasti ir saistīta ar informācijas apmaiņu. Saskarsme ir viena no cilvēku darbības patstāvīgajām formām, kuras mērķis ir iedarboties uz saskarsmes partnera izturēšanos. Kontaktējoties cilvēks individualizējas, socializējas, kulturalizējas, jo saskarsme apmierina sociālās izziņas un emocijas vajadzības (Kupčs, 1998, 9). Autore D.Abakuka raksta, ka pirmā vide, kurā bērnam veidojas savstarpējās attiecības ir ģimene un vēlāk arī pirmsskolas izglītības iestāde, kur bērns nonāk saskarsmē ar pieaugušajiem un citiem bērniem, līdz ar to ir jāmacās veidot savstarpējās attiecības. Saskarsme dod cilvēkam iespēju saņemt un nodot informāciju. Tikai saskarsmē cilvēkam ir iespēja paust savas domas, jūtas un parādīt savu attieksmi pret lietām vai notikumiem (Abakuka 2005, 28).

Darba autore pētīja arī to, kas ir pedagoģiskā saskarsme, jo tā ir svarīga un nozīmīga šim pētījumam. Pedagoģiskā saskarsme pēc A.Šponas un I.Čamanes (2009) ir skolotāja un bērna intelekta, emociju un gribas mijiedarbība. Produktīvāks dialogs, kopīga darbība, savstarpējie kontakti veidojas noturīgāk, ja viņi viens otru izprot. Pozitīvu saskarsmi sekmē spilgta skolotāja personība, kurai piemīt spēcīga, labestīga ietekme. Viņas norāda, ka pedagoģiskā saskarsme ir sarežģīts process, kurā katrs partneris domā un rīkojas tikai sev raksturīgi, atbilstoši savai situācijas izpratnei. Lai sīkāk izprastu **saskarsmes procesu**, autore apskatīja **trīs sastāvdaļas**, kas veido šo procesu (sk. 4.tabulu).

4.tabula. *Saskarsmes procesa sastāvdaļas (Špona, Čamane, 2009)*

Saskarsmes procesa sastāvdaļas	Sastāvdaļu apraksts
Informācijas apmaiņa jeb komunikācija	Komunikācija – informācijas apmaiņa starp personām, informācijas pārraide, mijiedarbības forma, kurā izmanto valodu vai citas zīmes sazināšanās sakarā.
Saskarsmes partneru mijiedarbība jeb interakcija	Tā veido sociālo kontroli un vadību, jo tiek kontrolēta un ietekmēta cilvēka uzvedība pozitīvā veidā, izsakot atzinību, uzslavējot, vai negatīvā veidā, izsakot nopēlumu, sodot.
Saskarsmes partneru savstarpēja uztvere jeb percepcija.	Tā norit socializācijas procesā, kad tiek apgūtas sabiedrībā pieņemtās uzvedības normas un standarti. Sociālajai percepcijai ir subjektīvs raksturs, jo to ietekmē subjekta pieredze, mērķi un nodomi.

Saskarsme ir galvenā cilvēka esamības forma. Saskarsmē piedalās personības ar savu dzīves pieredzi, psiholoģisko struktūru un ambīcijām. Viena no personības struktūras sastāvdaļām ir vajadzības, kas ietekmē saskarsmes procesu un kontaktu īpatnības. Viena no primārajām vajadzībām, bez kuras apmierināšanas viņš var pat aiziet bojā, ir saskarsme. Lielākā daļa zinātnieku domā, ka cilvēkam ir iedzimta, instinktīva tieksme un spēja uz labvēlīgu saskarsmi. A.Diprē to sauc par „simpātiju jūtām”, E.Fromms par „Vajadzību pēc cilvēciskiem sakariem”, E.Berns par „Vajadzību pēc glāstiem”. A.Adlers runā par sociālu instinktu, kas izpaužas vajadzībā pēc piederības kādai sociālajai grupai – kādam sociāli pilnīgākam un daudzpusīgākam organismam. E.Fromms uzsver, ka katram cilvēkam ir vismaz piecas sociālās vajadzības un, tikai tās apmierinot, cilvēks var pilnvērtīgi dzīvot (Fromms, 2003) (sk. 2.attēls).

2.attēls. *Sociālās vajadzības (Fromms, 2003)*

- Vajadzība *pēc cilvēciskiem sakariem*, vajadzība būt elementam kādā lielākā „Mēs”. Tā ir cilvēkam aktuālā piederības vajadzība;
- Vajadzība *pēc pieķeršanās, simpātijām*. Cilvēks grib just siltas jūtas pret kādu un vēlas, lai arī viņam dāvātu simpātijas. Ja tā nav, sāk rasties apātija un dzīves apnikums;

- Vajadzība *pēc pašapziņas* – cilvēkam nepieciešams apzināt sevi kā neatkārtojamu personību, tādu, kādas nav bijis, nav un arī nebūs. Cilvēks dzīvo pēc principa „Ar citiem, lūdzu, mani nejaukt”. Ja šī vajadzība netiek apmierināta, cilvēks sāk justies kā smilšu graudiņš, līdzīgs citiem – pelēkai masai;
- Vajadzība *pēc pašapliecināšanās*. Psiholoģiskam komfortam cilvēkam nepieciešams just savu nozīmīgumu citiem, kaut vai nedaudziem, savai ģimenei;
- Vajadzība *pēc informācijas* un vērtību orientāciju sistēmas (Fromms, 2003).

Visas šīs vajadzības cilvēks var apmierināt tikai saskarsmē ar citiem cilvēkiem, tās ir sociālās vajadzības. Savukārt saskarsmes kvalitāte un attiecības, kas veidojas saskarsmes procesā, būtiski ietekmē cilvēku dzīvi, pašsajūtu un darba spējas. Konflikti, deformēta saskarsme traumē bērna psihi, izraisa spēcīgas negatīvas emocijas, aizvairo, cērt grūti dzīstošas brūces dvēselē. Tomēr cilvēks ir iekārtots tā, ka pat nelabvēlīga saskarsme viņam ir vēlamāka par pilnīgu izolētību (Omārova S., 1996, 9). G.Svence uzsver, ka pirmsskolas vecumā pozitīvu emociju galvenais priekšnosacījums ir saskarsmes vajadzību apmierināšana. Bērns, pašam neapzinoties, nemitīgi pieprasa saskarsmi ar pieaugušo. Veiksmīgas saskarsmes priekšnosacījums ir pieķeršanās jūtu attīstība. Pozitīva emocionāla atzīšana bērnam attīsta drošības izjūtu, pārliecību par sevi, ticību saviem spēkiem un iespējām. Smaidīšana, raudāšana, apķeršanās apkārt – tas viss nodrošina, lai pieaugušais uzturētu kontaktu ar bērnu, līdz ar to bērna patstāvīgu atrašanos vecāku tuvumā. Bet emocionālas, tuvas saskarsmes trūkums bērnībā var atstāt negatīvu ietekmi – bērns nespēj izveidot normālas attiecības ar citiem cilvēkiem, ir emocionāli auksts, atpauzē psihiskajā attīstībā, zaudē ticību saviem spēkiem (Svence, 1999).

Kā jau iepriekš tika minēts, ka šajā vecumā G.Svence iesaka dažus kritērijus par bērna vajadzībām, kuru neievērošana varētu izraisīt emocionālās attīstības problēmas, kas var atstāt iespaidu uz saskarsmes attīstību (sk.5.tabulu).

5.tabula. Veiksmīgas saskarsmes priekšnosacījumi (Svence, 1998, 94)

Mīlestība, audzināšana un gādība.	Katram bērnam ir nepieciešams vismaz viens cilvēks, kurš viņu mīl un priecājas kopā ar viņu par kopā pavadīto laiku.
Iespēju piedāvāšana un nodrošināšana,	lai bērna iekšējās potences, dotības varētu attīstīties. Apmierināt bērna ziņkārību, dot iespējas skraidīt, lēkāt, darboties ar priekšmetiem, būvēt, konstruēt, spēlēties, fantazēt, zīmēt utt.
Pieradināšana pie sistēmas, noteikumiem, tradīcijām, ierobežojumiem.	Pirmsskolas vecuma periodā viens no pieaugušo uzdevumiem būtu radināt pie saskarsmes īpatnībām ar vienaudžiem, pie dzīves grupā (bērnudārzā), sociālās iemaņas un rūpes par citiem. Prasme kontaktēties ar citiem, draudzēties, izņemt atbildību, piemēroties

5.tabulā G.Svence ir aprakstījusi 3 veiksmīgas saskarsmes priekšnosacījumus, kurus īpaši svarīgi ir ievērot pirmsskolas vecuma periodā, jo tieši šajā vecumā bērna sensitīvais periods ir vērsts uz valodu un socializēšanos. Lai veidotos veiksmīga saskarsme, tad bērnam ir svarīga mīlestība, ļaut bērnam atklāt, darboties, dot iespējas un dot iespēju kontaktēties ar citiem.

Lai dziļāk izpētītu cilvēka saskarsmes procesu, darba autore apskatīja saskarsmes procesa sistēmas, jo cilvēks saskarsmes procesā piedalās ar visu, kas viņam ir: ar savu personību (domām, vēlmēm, jūtām) un ar savu ķermeni, balss aparātu. Cilvēks kontaktējas ar partneri ne tikai verbāli, bet arī neverbāli. Verbālo komunikāciju gandrīz pilnībā kontrolē cilvēka apziņa, kas ir cilvēka psihies mazākā daļa. Saskarsmē panākumus dod nevis atsevišķas īpašības, bet personība kopumā. Tā kā saskarsme ir emociju kopums, tad katra no tām jāizmanto tā, lai rastos optimisms un prieks. Bērns to redz un iegaumē, lai vēlāk pats varētu izmantot (Tiegerman-Farber, 2010, 97). Arī J.Kupčs raksta par saskarsmes procesa sistēmām. saskarsmes procesā iespējams izšķirt divas sistēmas:

- Verbālos līdzekļus – vārdi, frāzes, literārā un tehniskā valoda;
- Neverbālos līdzekļus – žesti, pozas, mīmika, pantomīmika, balss tonalitāte un diapazons, runas temps, dažādu ķermeņu daļu motorika, vizuālais (acu) kontakts, telpas un laika organizācija saskarsmes procesā.

Svarīgi ir tas, ka neverbālā saskarsmes sistēma ir nozīmīgākās informācijas „nesēja”. Arī pieaugušajiem saskarsmē ar bērnu to vajadzētu ievērot. Tā kā neverbālā saskarsme ir pakļauta cilvēka psihies neapzinātajam līmenim, tad tajā ir mazāk apziņas radītu, mākslīgu, nepatiesu, stereotipisku elementu. Pie neverbālās saskarsmes līdzekļiem pieder savstarpēji saistītas informatīvās sistēmas: *ķermeņa valoda, runas ekspresija, vizuālais kontakts, emocionālais kontakts* (Kupčs, 1998, 9).

Ar *ķermeņa valodu* gan pieaugušais, gan bērns pauž savus emocionālos pārdzīvojumus un patieso emocionālo attieksmi pret kādu notikumu, partneri vai ideju. Acu spožums vienmēr nav vienāds, tas mainās atkarībā no garastāvokļa. Amerikāņu psihiatrs R.Kempbels ļoti uzsver acu kontakta nozīmību. Viņš apgalvo, ka atklāts, paties, labvēlīgs acu skatiens bērnam ir ļoti svarīgs ne tikai, lai nodibinātu labu saskarsmi, bet arī, lai apmierinātu bērna emocionālās vajadzības. Jo biežāk pieaugušais skatās uz bērnu, cenšoties izpaust savu mīlestību, jo viņš vairāk piepildās ar mīlestību un tiek piepildīta arī bērna „emocionālā” krātuve. Bērns uzmanīgi klausās, kad mēs skatāmies viņam acīs. Bet, diemžēl, mūsu acu izteiksmīgums galvenokārt atklājas tajos momentos, kad bērnu kritizējam, pamācam, nosodām, rājam. Pirmsskolas vecumā bērns atdarina pieaugušos, mēģina būt līdzīgs apkārtējiem. Ja mūsu acu skats pauž mīlestību un

labvēlību, bērns tāpat iemācīsies skatīties uz citiem, bet, ja paužam tikai savu neapmierinātību, dusmas, arī bērnam būs tāda pati reakcija (Kempbels, 1998, 31).

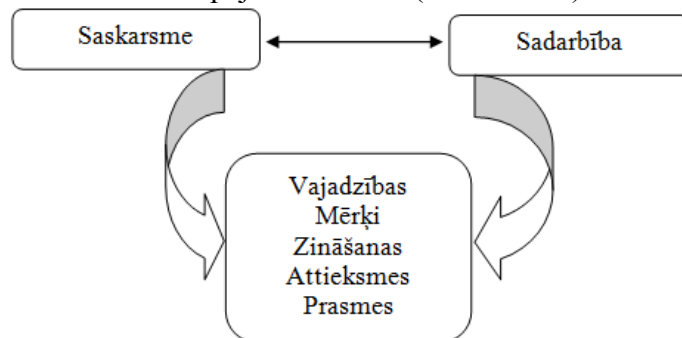
Runas ekspresija ietver balss skaļumu, tembru, intonāciju, runas tempu un pauzes, smieklus, klepu, šņukstus. Ekspresija parāda emocionālās noturības un tolerances pakāpi. Pareizi un prasmīgi lietota runas ekspresija liecina par iekšēju stabilitāti un pašpārliecinātību (Kempbels, 1998, 31).

Arī *vizuālais kontakts* ir būtisks neverbālajā saskarsmē, jo skatiens, kas vērsts uz saskarsmes partneri, liecina par ieinteresētu un cieņas pilnu attieksmi. Tas ļauj sajūst labvēlīgu attieksmi pret teikto, ļauj justies drošāk un pārliecinošāk. Ja skatiens ir laipns, ieinteresēts, izveidojas labvēlīga saskarsme, kas nodrošina uzticēšanos un pašāvēlību. Tieši tas ir īpaši svarīgi pieaugušo saskarsmē ar bērnu. Ja bērns redzēs, ka pieaugušais ir labvēlīgi noskaņots, patiesi ieinteresēts, tad arī saskarsme noritēs sekmīgi un būs iespējas attīstīties pašapziņai (Kempbels, 1998, 31).

Emocionālo kontaktu cilvēku savstarpējās attiecībās veido fiziskā pievilcība, izturēšanās stils, balss tembrs, intonācija, smaids. Laipns skats un viegls pieskāriens samazina trauksmainības līmeni, mazina bailes, nostiprina drošības izjūtu un ticību sev. Neverbālā komunikācija ir pakļauta cilvēka psihes neapzinātajam līmenim, un tāpēc ir patiesāka, atklātāka. (Kempbels, 1998, 32).

Verbālā saskarsme ietver divas prasmes – prasmi klausīties un prasmi runāt. Pedagoģiskās saskarsmes optimālo raksturu veido tas, kas izmanto dažādas spējas, t.i., māku izteikt labvēlību bērniem, argumentēt savas prasības un vērtējumus, pietiekami elastīgi tos pielietot. Saskarsmes procesu daļēji atvieglo tas, ka pirmsskolas vecumā bērniem jau no dabas raksturīga vēlme uzticēties pieaugušajiem, justies aizsargātam viņu klātbūtnē (Boehm, 2008, 67).

Darba autore ir apskatījusi gan sadarbību, gan saskarsmi dažādu autoru skatījumā un nonākusi līdz tam, ka saskarsme nav iedomājama bez sadarbības, sadarbībā realizējas saskarsme – divu vai vairāku cilvēku savstarpējās attiecības (sk. 3. attēlu).

3.attēls. Saskarsmes un sadarbības prasmju veidošanās

Saskarsmes un sadarbības prasmes veidošanos nosaka vajadzības, mērķi, zināšanas un attieksmes. Tās veidojas vienlaicīgi. Divi vai vairāk cilvēki realizē vajadzības, izvirza kopīgu mērķi, vai savstarpēji saskaņo savu darbību, vajadzības gadījumā cits citam palīdzot, cits citu atbalstot. Šajā procesā norit darbības prasmju, garīgo vērtību apmaiņa starp subjektiem, pieredzes, zināšanu pilnveidošanās un apmaiņa uz humānu savstarpēju attiecību pamata, notiek apmaiņa ar darba prasmēm un garīgām vērtībām. Saskarsmes vajadzību apmierināšanai pirmsskolas vecumā ir liela nozīme uz turpmāko bērna sadarbības gaitu.

Darba autore literatūras analīzes rezultātā secina, ka pieaugušais ir bērna paraugs tam, kā veidot veiksmīgu saskarsmi. Ja bērna ģimenē vecāki ir pasīvi saskarsmes jomā, tad grūti to pieprasīt no bērna, kuram nav pozitīvas un veiksmīgas saskarsmes pieredzes, tāpēc pedagoga uzdevums ir radīt bērnam šo pieredzi un veicināt tās veiksmīgu apguvi, lai arī bērna sadarbība būtu veiksmīga.

1.3. Pirmsskolas vecumposma bērnu saskarsmes attīstība

Darba autore apskatījusi dažādus autorus, kuri raksturo pirmsskolas vecumu. Pirmsskolas periods vecumā no 3 līdz 7 gadiem ir ļoti svarīgs posms bērna attīstībā. Šajā periodā viņš kļūst izturīgāks pret fiziskām slodzēm, kustības kļūst precīzākas un drošākas. Tajā pašā laikā turpinās atsevišķu orgānu un sistēmu attīstība. Ieejot ceturtajā dzīves gadā, strauji pilnveidojas bērna valoda. Ir noslēdzies agrīnās bērnības posms, un bērns, tikko pārdzīvojis savu trīs gadu attīstības krīzi, ir ļoti aktīvs (Lieģeniece, 1992, 14).

Sociālā pasaule pieprasa no bērna aktivitāti, jaunu uzdevumu risināšanu un jaunu prasmju apguvi. Līdz ar to palielinās pretenziju līmenis. Parādās arī papildus atbildības sajūta par sevi un to kā veidota viņa pasaule. Šajā vecumā bērni sāk just, ka viņus uztver kā līdzvērtīgus cilvēkus un rēķinās ar viņiem. Apmēram 6 – 7 gadu vecumā bērns atklāj savus pārdzīvojumus, veidojas attieksme pret tiem. Līdz ar attieksmi veidojas pašregulācijas spēja. Sāk funkcionēt darbības iekšējais plāns, bērns var redzēt situācijas iznākumu. Darbības iekšējās regulācijas veidošanās liecina par bērna attīstības jaunu līmeni, iespēju pārvaldīt iekšējo situāciju, kā arī iekšējos psihiskos procesus. Mainās arī bērna pašvērtējums, tas kļūst objektīvāks, tomēr joprojām ir naudaudz paaugstināts (Svence, 1999, 32).

Pirmsskolas vecuma bērnu attīstīšanas procesā liela nozīme ir **vienmērīga prasību līmeņa noturēšanai**, kā arī pakāpensikuma ievērošanai šo prasību uzturēšanā. 4-5 gadu vecumā uzvedība vēl ir ļoti pretrunīga, tāpēc nopietna uzmanība jāvelta organizētas uzvedības

nosacījumu un prasību ieaudzināšanai. Bērna ietiepība un vēlme būt patstāvīgam ir liela, bet vēl nav pilnīgas izpratnes par cēloņiem un sekām. Bērns šajā posmā ir ļoti viegli ietekmējams, viņu vada izziņas vēlme (Boša, 1992, 9)

Kritiska attieksme pret sevi kā darītāju bērnam veidojas ap 5 – 6 gadu vecumu, kad viņš savu darbību un tās rezultātus sāk saistīt ar sevi, savām personīgajām īpašībām un darbības motīviem. Tas ir brīdis, kad sevis pozitīva novērtēšana bērnam kļūst par normu. Šajā vecumposmā bērnam ir liela **nepieciešamība pēc viņa darbības pozitīva vērtējuma**, kas veido motivāciju un stimulē vēlmi darboties. Šis attiecas arī uz bērna saskarsmi un sadarbību, jo ikviena pedagoga vai vecāka uzslava par labu rīcību, bērnam veido motivāciju turpmākai pozitīvai rīcībai (Boša, 1992, 10).

Pirmsskolas vecumā saskarsme ar pieaugušajiem ļoti ietekmē bērnu sadarbību. Pēc D.Lieģenieces domām, labi attīstīts bērns agrīnajā vecumā izrāda interesi par citiem bērniem, grib spēlēties, lai gan šī sadarbība vēl ir ļoti elementāra. Tas izraisa viņā lielu prieku, rada labsajūtu. Bērns, sadarbojoties ar citiem, gūst daudz jauna: pārņem jaunus rotaļu paņēmienus, darbības veidus, vingrinās kopīgās darbībās utt. Lai izveidotos kontakts ar vienaudžiem, ļoti nepieciešams ir pieaugušā atbalsts (Lieģeniece, 1992, 109). Psiholoģe G.Svence raksta, ka šajā vecumā parādās arī spītība, nepaklausība, pieaugušo prasību ignorēšana. Bērna spītība un nepaklausība var signalizēt, ka iepriekšējās attiecības ir pretrunā ar jauno bērna attīstības līmeni. Tad jāmaina attiecību stils vai attiecības kopumā. Ne reti psiholoģijā pastāv apgalvojums: ja bērns neklausā, tas nozīmē, ka nevis bērns ir nepareizs, bet mūsu attieksmes ir novecojušas, tā domā psiholoģe G.Svence (Svence, 1998, 97).

Vienmēr jāatceras tas, ka bērniem pirmsskolas periodā pieaugušie ir galvenās autoritātes. Pieaugušais ir paraugs, ko atdarināt, no kura gūt izpratni par lietu norisēm, par morāles normām, par sevi. Bērni parasti cenšas izpildīt pieaugušo norādījumus, ko pieaugušie pasniedz kā vispārīnājumu: „Vajag tā!” Morāli motīvi ir jauna veida motīvi pirmsskolas vecumā, kuri nosaka uzvedību. Tā kā pieaugušais ir paraugs, ko bērni atdarina, tad pirmkārt, tie ir vecāki, kas nosaka bērna saskarsmes veidu un orientāciju. Ne visas ģimenes ir vienādas, tādēļ arī ģimenēs ir savi saskarsmes orientācijas tipi, kuri ietekmē arī bērna sadarbību (sk.6.tabulu).

6. tabula. *Saskarsmes orientācijas tipi ģimenē (Lika, 1998, 24)*

Organizāciju tipi	Vārdiskais skaidrojums	Saskarsmes veids ar bērniem	Sekas bērna attīstībā, sadarbībā
Labvēlība, labestība, mīlestība	Bērns – visu manu interešu centrs	Maiga izturēšanās, nepiespiesta rotaļa ar bērnu	Drošības izjūta, normāla personības attīstība
Skaidra atsvešinātība	Neieredzu bērnus, viņu dēļ es neuztraukšos	Atsvešinātība, izvairīšanās no kontaktiem, cietsirdīga izturēšanās	Agresivitāte, noslēgtība, emocionālās attīstības aizture
Pārmērīgs prasīgums	Es nevēlos tādu bērnu, kāds viņš ir. Ja varētu viņu samainīt pret labāku	Nekad nepaslavē, neatbalsta, „piesienas” bērnam par sīkumiem, bieži rāj	Frustrācija, nepārlicinātība par sevi, bailes
Pārmērīga aprūpe	Es visu daru bērna labā, visu sevi veltu viņam	Steidzīgums, pārspīlētība, pakļaušanās bērna noskaņojumam, viņa patstāvības ierobežošana	Socializācijas aizkavēšanās, nespēja izrādīt patstāvību

6.tabulā ir aprakstīti 4 ģimenes saskarsmes orientācijas tipi. Katra ģimene ir savādāka un arī orientācijas tipi tajās ir dažādi. Šie tipi, kas tiek lietoti mājās, tie atstāj arī sekas bērnam atnākot uz pirmsskolas izglītības iestādi un bērna sadarbību. Pedagogam šie orientācijas tipi būtu jāpārziņ, kas palīdzētu sadarboties ar bērna vecākiem un pilnvērtīgāk varētu izprast bērna uzvedību pirmsskolas izglītības iestādē. Arī Dž.Boulbijs ir rakstījis par saikni ar vecākiem. Dž.Boulbijs ir secinājis, ka tiem bērniem, kuru uzvedību pirmsskolas vecumā raksturo droša pieķeršanās, attiecības ar vecākiem ir brīvas un draudzīgas, tuvība bērnu un vecāku starpā izveidojas brīvi un nepiespiesti, bērni aktīvi piedalās sarunās. Savukārt tie bērni, kam ir raksturīga nemierpilna pretestība, attiecībās ar vecākiem ir nedroši, arī skumji un bailīgi, bet pēcāk var izrādīt slēptu vai atklātu naidīgumu (sk.7.tabulu).

7.tabula. *Bērna pieķeršanās modelis (Boulbijs, 1998, 131)*

Pieķeršanās modelis	Bērnu saskarsme
Droša pieķeršanās	Attiecības brīvas un draudzīgas, tuvība vecāku un bērnu starpā veidojas viegli un nepiespiesti, bērni aktīvi piedalās sarunās.
Trauksmaina pieķeršanās	Attiecības ir nedrošas, bērni ir skumji, bailīgi, bet vēlāk parādās slēpts vai atklāts naidīgums. Dažreiz bērni ir samāksloti pašapzinīgi, cenšas vecākiem pielabināties.
Bailīga izvairīšanās	Cenšas klusi turēties no vecākiem pa gabalu. Sasveicināšanās ar vecākiem ir īsa un formāla, sarunu temati – bezpersoniski. Bērni klaji noraida vecāku iniciatīvu, atrod sev citu nodarbošanos.

7.tabulā aprakstīti 3 bērna pieķeršanās modeļi. Tas, kā vecāki izturas pret bērniem, tas ietekmē to kā bērns jūtas, uzvedas, tādēļ nozīmīgi ir vecākiem neatgrūst savus bērnus šajā krīzes periodā, sakot: „Tu jau esi liels, bet uzvedies kā mazs bērns”, tai laikā, kad bērnam tik ļoti ir nepieciešama vecāku uzmanība un mīlestība (Boulbijs, 1998, 131).

Šā vecuma bērna attīstības sensitīvie likumi nosaka, ka šajā posmā viņam visvairāk padodas valodas un tikumisko normu apguve, jo iepriekšējā attīstības posmā tam izveidojušies nepieciešamie priekšnosacījumi organizētas uzvedības ieaudzinašanai. Tieši šajā attīstības posmā jāpastiprina un jāpilnveido bērna tikumiskā audzināšana, jāveido bērna morālā stāja – izpratne par darba tikumu, godīgumu, labestību, draudzīgumu, taisnīgumu, smalkjūtību, empātiju un citām pozitīvām īpašībām, kam jāklūst par personības rakstura pamatu. Šo īpašību kopums radīs bāzi arī pašvērtējuma spējai un arī saskarsmē un sadarbībā ar citiem cilvēkiem. Lai pašvērtējuma spēja varētu attīstīties, **ir svarīgi, lai bērna vecāki un viņa skolotāji rosinātu izvērtēt padarīto, salīdzinot to ar citu veikumu vai kādu piemērotu etalonu, un nenoniecīnātu bērna veikumu.** (Golubina, 2007, 119). Arī D.Lieģeniece raksta, ka ikvienam veselam bērnam normālos apstākļos piemīt zinātkāre, nepieciešamība visu laiku kaut ko jaunu apgūt, spēja just otram līdzī, pārdzīvot, labi izturēties utt. Tātad pirmsskolas vecumā jāveido bērna spēja just līdzī gan cilvēku, gan dzīvnieku ciešanās, prasme priecāties par savu un citu cilvēku labu darbu, par labā uzvaru, par taisnīgumu (Lieģeniece, 1992, 26).

Veidojas pirmās domāšanas operācijas – spēja salīdzināt, ievērot atšķirīgo un līdzīgo, sāk darboties iztēle. Bērns virzās no tiešās darbīgās uztveres uz uzskatāmi tēlaino un abstraktās domāšanas sākumiem. Runas attīstība šajā vecumposmā sekmē un izmaina bērna attiecības ar apkārtējiem bērniem un pieaugušajiem. Sāk veidoties runas shēmas. Šajā vecumā lielākā daļa bērnu iemācās runāt fonētiski pareizi, intonatīvi izteiksmīgi atbilstoši gramatikas un sintakses normām. Tas nodrošina labāku sadarbību. Bērna darbību sāk kontrolēt apziņa, pieaugu kustību spēks, klūst saskaņotāka rīcība un labākas sadarbošanās spējas ar citiem. Bērns spēj sniegt adaptētu informāciju un iekšējo runu izmanto savas darbības plānošanai (Golubina, 2007, 120).

Pirmsskolas vecumā bērni turpina apgūt saskarsmes prasmes un iemaņas ar pieaugušajiem un vienaudžiem, apgūst saskarsmes normas un etalonus. Saskarsmē pieaug bērnu vēlēšanās būt patstāvīgam un neatkarīgam. Vispirms bērni savas patstāvības vajadzības apmierina rotaļās, jo lielāko laika daļu bērni 3-7 gadu vecumā pavada rotaļās. Ja netiek apmierināta bērna vajadzība pēc saskarsmes cieš viņa attīstība. Bērna sadarbība ar pieaugušo ir pamats valodas, runas attīstībai. Savstarpējai sadarbībai ar pieaugušajiem ir ļoti svarīga nozīme bērna psihiskajā attīstībā (Svence, 1998, 97).

Darba autore apskatīja vairākus autorus, kuri rakstījuši par rotaļu kā saskarsmes un sadarbības prasmju sekmētāju. V.Golubina raksta, ka pirmsskolas vecuma bērna galvenā darbība ir rotaļas un rotaļspēles: sižeta lomu rotaļas, pirkstiņspēles, pasaku un dzejas tēlu dramatizēšana, kas virzītas uz attiecību izzināšanu, attīstās vajadzību un motīvu sfēra. Šajās rotaļās bērni sevi sāk identificēt ar noteiktām lomām, sāk ievērot rotaļu noteikumus, seko tiem līdzī, tādejādi attīstot paškontroli un normu izpratni, apgūstot sociālās uzvedības normas. Intelektuālo, kognitīvo psihes procesu attīstība ir saistīta ar galveno darbības veidu šajā vecumā – ar rotaļu darbību. Psihologi atzīst, ka tieši rotaļas un spēles ir viens no galvenajiem attīstības virzītājiem (Golubina, 2007, 120).

Saistībā ar rotaļu saskarsmes un sadarbības procesā var izdalīt vairākas stadijas. Darba autore apskatīs tikai 2.un 3.stadiju, jo tie ir bērni no 3 – 7 gadu vecumam (sk.8.tabulu).

8.tabula. Saskarsmes un sadarbības stadijas rotaļā. (Dzintere, Stangaine, 2007, 127)

2.stadija	Lomu un statusu uzspiešanas stadija (3-5 gadi). Šajā stadijā bērns eksperimentē ar savām iespējām, aktivitātēm. Galvenā aktivitāte un nodarbošanās ir rotaļa, kurā viņš attēlo dažādas pieaugušo lomas. Viņš apgūst ģimenes saskarsmes stilu, normas, vērtības, ko nereti attēlo rotaļās un kas nosaka viņu uzvedību. Rodas uzvedības un saskarsmes stereotipi. Bērnam palielinās pazīstamo simbolu, zīmju un nozīmju kopums, uzvedība kļūst daudzveidīgāka. Šajā laikā sāk veidoties sirdapziņa, attīstās atbildība, sociālā salīdzināšana, sociālās apmaiņas (es tev – tu man) vienkāršākās formas un iemaņas.
3.stadija	Lomu repertuāra stadija (5-7 gadi). Šis ir aktīvs mācīšanās laiks; bērns aktīvi apgūst tās iemaņas, kas nepieciešamas dzīvei pieaugušo sabiedrībā – prasmi sadarboties ar citiem, sacensties. Šajā vecumā rotaļa nav nekas cits kā fantāzijas īstenošana, pat tad, kad bērns atdarina, viņš to dara spēles veidā. Pilnveidojas sižetiskās lomu rotaļas. Izpildot dažādas rotaļu lomas (vecāki, ārsti un citas), bērns sagatavojas dzīvei nepieciešamajām lomām, mācās analizēt un kontrolēt savu darbību, sadarboties ar citiem, paskatīties uz situāciju no cita viedokļa.

Arī G.Svence raksta, ka lomu un sižeta rotaļās bērni sākumā tikai atdarina pieaugušos vai kādu filmu, grāmatu varoņa darbību. Vēlāk bērni sāk sevi identificēt ar kādām noteiktām lomām, tad iesaistās grupā un jau spēj sekot līdzī savai un citu uzvedībai, ievērojot spēles noteikumus. Tos bērnus, kuri neiesaistās rotaļās un nespēj sekot līdzī spēles noteikumiem, psihologi iedala 2 grupās:

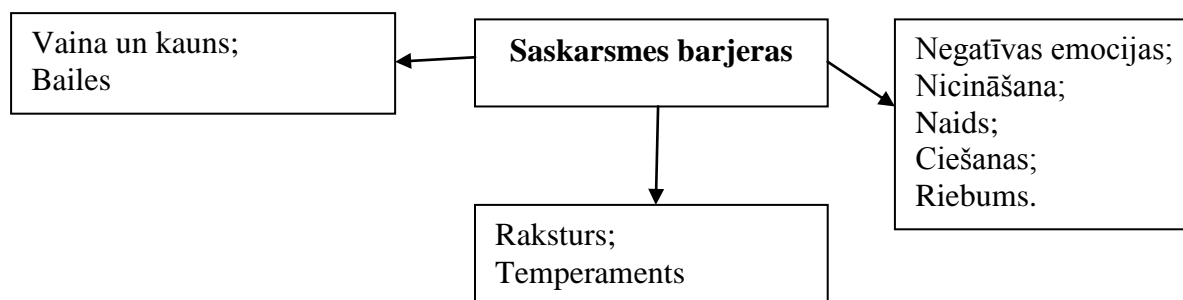
- 1) bērni, kurus var nosaukt pie kautrīgajiem, biklajiem, un tāpēc viņiem ir saskarsmes problēmas;
- 2) bērni, kurus var nosaukt par agresīvajiem, egocentriskajiem bērniem.

Kautrīgajiem jeb biklajiem bērniem saskarsmes grūtības saistās ar to, ka viņi baidās no citiem bērniem, neiesaistās rotaļās. Agresīvajiem jeb egocentriskajiem bērniem – ar to, ka viņi ir

agresīvi, visu darbību vēlas centrēt tikai uz sevi, nerēķinās ar citiem, spēles noteikumus vēlas izmainīt pēc saviem uzskatiem. Rotaļās ar egocentrikiem parasti rodas konflikti, tāpēc bērni nelabprāt iesaista viņus savās spēlēs (Svence, 1998, 88).

Tomēr kopumā, domā G.Svence, pieaugušie bērnam pirmsskolas periodā ir autoritāte nr.1. Pieaugušais ir paraugs, no kura gūt izpratni par lietu norisēm, par morāles normām, par sevi. Pareizas audzināšanas rezultātā bērnos izveidojas pienākuma jūtas pret citiem, pret saviem pienākumiem, pašapkalpošanos, lietu kārtību utml. Audzināšanā noteikti nedrīkst pieļaut, ka skola „velk” uz vienu pusi, vecāki – uz otru, bet neformālais vienaudžu kolektīvs – uz trešo. Vecākiem jāzina ne tikai ģimenes audzināšana, bet jāorientējas arī pirmsskolas un skolas pedagoģijas jautājumos (Svence, 1998, 97).

Ne vienmēr saskarsme norit veiksmīgi, jo bieži vien nākas saskarties ar **saskarsmes barjeras cēloņiem**. Vecākiem un pedagogam ir svarīgi zināt, kas ir iemesls saskarsmes barjerai, lai to spētu risināt un novērst. Gadījumos, kad saskarsmes procesā notiek kontakta „pārtraukums” vai samazinās tā dziļums un intensitāte, vai pat notiek izvairīšanās no vienas personas puses, rodas saskarsmes barjeras (sk. 4.attēlu). Visi minētie iemesli pazemina saskarsmes efektivitāti un traucē tās norisei (Lapiņa, Ļubkina, 2008).

4.attēls. *Saskarsmes barjeras cēloņi (Lapiņa, Ļubkina, 2008)*

Viena no populārākajām saskarsmes barjerām ir iedzimtais temperaments. Pētot *iedzimtā temperamenta* īpatnības, noteiktas deviņas atšķirīgas grupas. Katrs bērns piedzimst ar savu potenciālu uzvedības *temperamentu*. Temperamenta iezīmes ir saskatāmas visā dzīves laikā. Temperamenta iezīmes var tikt stimulētas vai kavētas dažādu ārēju faktoru ietekmē. Piemēram, ģimenes attiecību, kultūras ietekmes, sociālu kontaktu rezultātā. Temperamenta attīstība var ievērojami ietekmēt attīstību citās jomās. Svarīga ir temperamenta atbilstība starp vecāku un bērnu. Jo tā ir izteiktāka, jo jūtīgāki un sensitīvāki vecāki spēj būt mijiedarbībā ar bērniem (Klein, Chen, 2001, 14).

Pētnieki A.Tomass un S.Česa veica pētījumu, lai noskaidrotu, no kādām dimensijām sastāv temperaments. Viņu pētījums aizākās 1956.gadā un ilga 30 gadus. Tika apsekoti 131

respondenti, sākot no 3 mēnešu vecuma, līdz pieaugušo vecumam. Sākumā tika veiktas intervijas ar vecākiem, pēc tam intervēti paši respondenti. Tomass un Česa izstrādāja 9 temperamenta dimensijas, kas tika publicētas jau 1968.gadā (sk. 9.tabulu).

9.tabula. 9 temperamenta dimensijas (Miltuze, Sebre, 2011, 12)

Temperamenta dimensijas	Temperamenta dimensijas apraksts
<i>Aktivitātes līmenis</i> (mierīgs – aktīvs)	Attiecas uz bērna fizisko aktivitāti – cik proporcionāli no visa laika bērns atrodas kustībā, un cik ir mierīgs.
<i>Regularitāte</i> (regulārs – neregulārs)	Norāda uz bērna fizioloģisko funkciju paredzamību. Par regularitāti liecina dabiskais ritms ēšanā, gulēšanā – vai šie procesi norit regulāri vai haotiski.
<i>Pirmā reakcija uz jauno</i> (noraida jauno – tuvojas jaunajam)	Piesardzība, kautrība jaunās, nepazīstamās situācijās. Jaunu cilvēku, ēdienu, drēbju u.c. pieņemšana ar prieku vai izvairīšanās un nepieņemšana.
<i>Pielāgošanās</i> (ātri pielāgojas – lēni pielāgojas)	Rāda bērna spēju iejusties jaunās situācijās un vidē – mājās, bērnudārzā, skolā.
<i>Sensorais/fiziskais jūtīgums</i> (ļoti jūtīgs – mēreni jūtīgs)	Attiecas uz bērna reakciju uz temperatūras izmaiņām, garšu, pieskārieniem, skaņu.
<i>Reakcijas intensitāte</i> (vāja reakcija – stipra reakcija)	Raksturo bērna pozitīvo un negatīvo reakciju izteiktību. Bērni ar augstu reakcijas intensitāti spēcīgi izpauž jebkuras emocijas.
<i>Noskaņojums</i> (negatīvs – pozitīvs)	Ataino bērna pamata garastāvokli – vai bērns ir pārsvarā priecīgā, draudzīgā noskaņojumā, vai arī neapmierināts un sarūgtināts.
<i>Uzmanības noturība</i> (var viegli novērst – grūti novērst)	Šī iezīme saistīta ar bērna koncentrēšanās spējām un rāda, cik lielā mērā apkārtējie stimuli traucē veikt uzsākto darbību.
<i>Neatlaidība</i> (ilgs periods – īss periods)	Norāda uz bērna spējām darboties ilgstoši. Ir bērni, kas neskatoties uz grūtībām, var ilgu laiku nodarboties ar vienu lietu, bet citi – pie mazākajām grūtībām zaudē interesi.

K.A.Hansena, R.K.Kaufmane, K.B.Volša uzskata, ka efektīva mācību procesa stūrakmens ir piemērošanās katra bērna individuālajiem aspektiem. Ir svarīgi reaģēt uz katra bērna individualitāti, nevis vērtēt to vai izdarīt spriedumus. Tāpēc darba autore apskatīja arī viņu izveidotās temperamenta dimensijas, lai autore kā pedagogs izprastu katru bērnu individuāli (sk. 10.tabulu).

10.tabula. Temperamenta novērošana (Hansena, Kaufmane, Volša, 2002, 121)

Temperamenta iezīmes	Bērna novērojumi
Ģimeņu kultūra un atšķirības	Katras ģimenes raksturīgākā iezīme ir tās kultūra. Kultūra nosaka daudzu cilvēku domāšanas veidu, vērtību sistēmu un uzvedību. Bērnu izturēšanos sabiedrībā nosaka viņu ģimenes kultūra. Audzinātājam sarunā ar vecākiem ir jānoskaidro, vai nav kādas svarīgas kultūras tradīcijas, ko varētu ieviest grupā.
Vecums	Ir ļoti svarīgi audzinātājam pārzināt bērna attīstības stadijas. Piemēram, vairākums piecgadīgo bērnu spēj ilgāk koncentrēties, efektīvāk komunicēties, draudzīgāk spēlēties kopā un labāk saprast abstraktus jēdzienus nekā vairākums trīsgadīgo un četrgadīgo bērnu. Vecums ir būtisks faktors, kas jāņem vērā, izvēloties, kādas aktivitātes organizēt, kādā veidā tās dot un cik garas tās rīkot.
Attīstības līmenis	Ikvienā trīsgadīgu bērnu grupā var novērot lielas atšķirības spējās un rīcībā. Bērnu attīstība bieži vien ir nevienmērīga, bērnam var būt labi attīstīta valoda un komunicēšanas prasme, bet aizkavēta precīzo kustību iemaņu attīstība. Tāpēc nepietiek ņemt vērā tikai hronoloģisko vecumu, audzinātājam jāņem vērā arī bērna attīstības līmenis.
Personība un temperaments	Personību un temperamentu var raksturo ļoti dažādā veidā, un katrai no īpašībām var būt vesela gradāciju skala, un katrs bērns var būt citā gradāciju skalas vietā. Audzinātājam ir jāapzinās, ka arī viņu pašu personības un temperamenti var saderēt vai arī būt pretrunā atsevišķu bērnu personībām un temperamentiem. Saprotot un pieņemot šīs atšķirības, audzinātājas var uzlabot bērnu dzīves kvalitāti. Lai labāk iemācītos, daži bērniem vajag runāt un kontaktēties ar citiem, tajā pašā laikā ir tādi bērni, kas labāk mācās, klusi strādājot vienatnē. Izsverot šādus faktorus, audzinātāja gādā, lai katrs bērns izvēloties piemērotu stilu.
Dzimte	Dzimtes atšķirības ir tik acīmredzamas, ka skolotājas reizēm tās atstāj novārtā. Audzinātājam bieži nākas vērot katram dzimumam piemītošās uzvedības īpatnības, piemēram, zēni spēlē skaļas, fiziski aktīvas spēles ar kautiņiem, bet meitenes labprātāk spēlē uz valodu balstītas, sabiedriskas un organizētas spēles. Ir pilnīgi dabiski ļaut bērniem izvēlēties rotaļu biedrus un nodarboties, lai arī šī izvēle var būt atšķirīga no dzimuma.
Mācīšanās stils	Bērni mācās dažādā ātrumā. Mācīšanās ātrums ne vienmēr ir prāta spēju rādītājs, jo daži bērni, kas ir lēnāki mācībās, apgūst jēdzienus dziļāk nekā tie, kas aptver ātri.
Intereses	Vairākumam bērnu ir izteikta interese vismaz par vienu lietu. Daži ir kā uzburti uz vairākām. Izmantojot šīs intereses, pedagogs var tajās iesaistīt uzdevumus no visām mācību programmas jomām.
Stiprās puses un vajadzības	Visiem bērniem ir savas stiprās puses – tas, kas viņiem īpaši labi izdodas, un vajadzības – tas, kur viņiem nepieciešama palīdzība, lai izdotos labāk. Labi pedagogi balstās uz bērna spējām un interesēm, kas bieži vien ir identiskas, lai palīdzētu bērnam tikt galā ar vājākajām vietām.
Paštēls	Paštēla indikatori rāda, kā bērni uztver paši sevi, cik reālistiski viņi apzinās savas stiprās puses un vajadzības un kā viņi vērtē savas spējas uzņemties kādu konkrētu uzdevumu. Katrs bērns grupā ienāk ar savu paštēlu. Pedagogs var palīdzēt bērniem attīstīt reālistisku sevis uztveri un iemācīt viņiem apzināt resursus, lai atrisinātu problēmu.

Darba autore secina, ka tas kā bērns veidosies, nav atkarīgs vienīgi no mājas apstākļiem un vecākiem. Milzīga nozīme ir katra bērna attīstībā, progresā un briedumā ir viņa iedzimtajām temperamenta pamatiezīmēm (Kempbels, 1998, 17). Ne tikai temperaments, bet arī apkārtēja vide var ietekmēt bērnu saskarsmes prasmes, tai var būt gan pozitīva, gan negatīva ietekme. Ģimenes dzīvesveids, vecāku attiecības ar bērnu, savstarpējās attiecības, viņu uzvedība ietekmē bērna attieksmi, uzvedību, zināšanas, prasmes, arī veselību. Būtiska nozīme ir ģimenes sociālekonomiskajam stāvoklim. Ja materiālais līmenis ir zems, ģimenē bieži valda spriedze, bērni nereti nav pietiekami aprūpēti, nesaņem pilnvērtīgu uzturu, par maz uzmanības tiek veltīts brīvā laika saturīgai izmantošanai (Puškarevs, 2001).

Tādēļ bieži vien veidojas temperamenta barjera, kas veidojas iedzimtu individuālo nervu sistēmas īpatnību dēļ. Pie šīm īpatnībām pieder nervu sistēmā notiekošo procesu spēks, kustīgums vai inertums, labilitāte vai līdzsvars. Atkarībā no to veidotās kombinācijas jau pirms 2400 gadiem Hipokrāts izšķīra četrus temperamenta tipus (sk.pielikumu Nr.1).

Šīs iespējamās saskarsmes barjeras ir ļoti svarīgi ņemt vērā, saskaroties ar ikvienu cilvēku, jo temperaments piemīt ikvienam. Arī pedagogam darbojoties ar bērniem ir jāņem vērā bērnu temperaments, jo nevar prasīt no flegmātiska tipa bērna to pašu, ko no sangvīniķa. Audzināšanas procesā ir jāatceras, ka temperamentu izmainīt nav iespējams. Mūsu uzdevums ir rast pēc iespējas labākas formas un metodes, kas nodrošinātu sekmīgu bērna – pieaugušā sadarbību saskarsmes procesā (Овчарова, 2001, 38).

Darba autore literatūras analīzes rezultātā secina, ka īpaša nozīme bērna saskarsmē ir bērna temperamentam, ģimenes kultūrai, saskarsmes organizācijai ģimenē, saiknei ar vecākiem, kas ietekmē arī bērnu sadarbību ar citiem cilvēkiem.

2.Pētījums par sadarbības prasmju sekmēšanas iespējām

2.1.Pētījuma metodoloģiskais raksturojums

Pedagoģisko parādību un faktoru izziņas struktūra ietver sevī divus pētījuma līmeņus – teorētisko un empīrisko, atkarībā no tā izvēlas pētīšanas metodes. Pamatojoties uz teorētiskās, pedagoģiskās un psiholoģiskās literatūras analīzes bāzes 2014./2015.mācību gadā tika organizēts empīriskais pētījums izmantojot divas metodes – tiešo novērošanu, vecāku anketēšanu, tika veikta iegūto rezultātu kvalitatīva un kvantitatīva statistiska apstrāde. Pētījumā piedalījās astoņpadsmit 3 – 7 gadus veci bērni un viņu vecāki, kopumā 36 respondenti. Ētisku apsvērumu dēļ bērnu vārdi darbā ir mainīti.

Katrai pedagoģiskai darbībai ir raksturīga sava kvalitatīvā un tai atbilstoša kvantitatīvā virzība. Lai to precīzi izzinātu, jāparedz ko tieši un kā to „izmērīs”, svarīgi parādību izzināt mērķtiecīgi, izdalot pašu galveno, būtisko. Tāpēc jāņem vērā, ka katrai izzināšanas metodei ir savas priekšrocības un nepilnības. Tikai prasmīga izzināšanas metožu saskaņošana, to izmantošana sistēmā, ļauj sekmīgi veikt teorētiskos un empīriskos pētījumus. Metožu saskaņošanā svarīga ir to dinamiskā un funkcionālā saistība. To nosaka pētāmā procesa īpatnību raksturojums. Dinamiskums, saistīts ar bērnu psihisko procesu un īpašību veidošanās ilgumu, pakāpenību, funkcionālā saistība ar izpētes diapazonu, plašumu.

Lai noskaidrotu 3 – 7 gadus vecu bērnu reālās sadarbības un saskarsmes prasmes un izstrādātu to attīstību veicinošu modeli empīriskajā pētījumā tika izmantotas šādas pētīšanas metodes:

Tika veikta astoņpadsmit vecāku anketēšana (sk.pielikumu nr.2.). Anketēšanu izmanto kā vienu no pētīšanas metodēm izpētes sākumā, lai iegūtu empīriskus materiālus par izpētes objektu. Anketēšanai ir vairākas svarīgas priekšrocības. Tā vienlaikus var aptvert lielu skaitu cilvēku, tās organizēšanai jāpatērē daudz mazāk laika nekā intervijai, novērošanai u.c. empīriskajām pētīšanas metodēm. Anketu materiāla raksturs ir pateicīgs apstrādei un skaitliskajai analīzei. Taču anketēšana tāpat kā jebkura cita pētīšanas metode nav universāla metode. Dažreiz pētījumā tai var būt galvenā loma, dažkārt – tikai palīgloka (Albrehta, 1998, 67). Apkopojot anketas atbildes tika izdarīti secinājumi, uz kuru bāzes veidoti ieteikumi bērnu sadarbības un saskarsmes prasmju attīstīšanai.

Tiešā novērošana ir viena no visizplatītākajām pedagoģiskajām pētīšanas metodēm, kas pirmsskolas pedagoģiskajā praksē nodrošina iespēju pedagogam iepazīt savus audzēkņus tiešas uztveres ceļā dabiskos apstākļos un izzināt bērnu attīstību konkrētā interesējošā jomā. Novērojuma uzdevums ir palīdzēt regulēt audzināšanas un izglītošanas darbu, saskatīt bērnu attīstības tendences, prasmju un iemaņu līmeņus. Šīs metodes grūtības ir galvenokārt tās, ka novērotājam jācenšas virzīt savu uzmanību uz tām pedagoģiskā procesa vai parādības pusēm un detaļām, kas atbilst novērošanas mērķim, vienlaikus aptverot visu pedagoģisko procesu. Kā pedagoģiskā procesa izpētes instruments novērošana ir efektīva, pastāvot nosacījumam, ka to izmanto saistījumā ar citām pētīšanas metodēm (Albrehta, 1998, 32).

Novērošanas mērķis – noskaidrot bērnu sadarbības un saskarsmes prasmju līmeni. Pamatojoties uz vecumposma attīstības īpatnībām, izglītības pamatprogrammas uzdevumiem, tika izveidoti 3 – 7 gadus vecu bērnu sadarbības un saskarsmes prasmju kritēriji un līmeņi, ar kuru palīdzību tika izvērtēta bērnu reālās rīcības atbilstība zemam, vidējam un augstam līmenim. Bērnu novērošanu un izvērtēšanu autore veica grupas telpā rotaļnodarbību laikā grupas telpā, rotaļu laikā un pastaigas laikā laukumā.

Bērnu novērošana tika veikta divas reizes (2014./2015. mācību gada sākumā un beigās), atbilstoši izvirzītajam mērķim un uzdevumiem, sistemātiski un plānveidīgi. Bērnu saskarsmes prasmju kritēriji un rādītāji tika apkopoti tabulās (sk.11.tabulu).

11.tabula.Bērnu saskarsmes prasmju kritēriji un rādītāji

Kritēriji	Rādītāji	Līmeņi	
1. Verbālās saskarsmes prasmes ar vienaudžiem	Prasme uzklausīt biedru	Vienmēr Bieži Reti	3 2 1
	Prasme vienoties kopīgai darbībai	Vienmēr Bieži Reti	3 2 1
	Prasme paust viedokli	Vienmēr Bieži Reti	3 2 1
	Prasme pieņemt vienaudža viedokli	Vienmēr Bieži Reti	3 2 1
2. Verbālās saskarsmes prasmes ar pedagogiem	Prasme jautāt (ievērojot citu bērnu/pieaugušo klātbūtni)	Vienmēr Bieži Reti	3 2 1
	Prasme uzmanīgi klausīties pedagoga teiktajā	Vienmēr Bieži Reti	3 2 1
	Prasme izteikt savu viedokli	Vienmēr Bieži Reti	3 2 1
3. Neverbālās saskarsmes prasmes gan ar vienaudžiem, gan pieaugušajiem	Prasme apvaldīt emocijas runā	Vienmēr Bieži Reti	3 2 1
	Prasme savaldīt savus žestus mīmiku	Vienmēr Bieži Reti	3 2 1
	Prasme ievērot uzvedības normas	Vienmēr Bieži Reti	3 2 1

Bērnu novērošana tika veikta atbilstoši izvirzītajam mērķim un uzdevumiem, sistemātiski un plānveidīgi. Bērnu sadarbības prasmju kritēriji un rādītāji tika apkopoti tabulās (sk.12.tabulu).

12.tabula. Bērnu sadarbības prasmju kritēriji un rādītāji

Kritēriji	Rādītāji	Līmeņi	
1.Prasmes darboties kopā	Iesaistīšanās pāru darbā	Izrāda interesi un iesaistās pāru darbā	3
		Izrāda interesi par pāru darbu, bet iesaistās pēc uzaicinājuma	2
		Neizrāda interesi par darbu pāri	1
	Vienošanās par darbarīku sadali	Vienojas par darba rīku sadali	3
		Paņem pats, bet pēc uzaicinājuma vienojas	2
		Pieprasa sev vēlamo darbarīku	1
Vienošanās par darba gaitu	Savstarpēji vienojas par darba gaitu	3	
	Savstarpēji nevienojas, bet pievērš uzmanību darba gaitai	2	
	Nepievērš uzmanību kopējai darba gaitai	1	
Kopīgi beidz darbu	Kopā beidz darbu	3	
	Sadarbību pārtrauc, pirms kopīgā darba beigām	2	
	Strādā viens	1	
Palīdzības sniegšana	Piedāvā palīdzību citiem bērniem	3	
	Atsaucas lūgumam palīdzēt citiem bērniem	2	
	Nepalīdz citiem bērniem	1	
2.Prasme sadarbīties rotaļās	Iesaistīšanās grupas rotaļās	Iesaistās rotaļās patstāvīgi	3
		Pēc uzaicinājuma iesaistās rotaļās kopā ar citiem	2
		Rotaļās neiesaistās	1
	Sadarbība rotaļas gaitā	Rotaļājas mazā grupā	3
		Rotaļājas blakus citiem bērniem	2
		Rotaļājas viens	1
	Sadarbība darba pienākumu vai lomu sadalē	Patstāvīgi vienojas par lomu sadali	3
		Pēc uzaicinājuma vienojas par lomu sadali	2
Nevienojas par lomu sadali		1	
Vienošanās par rotaļlietu sadali	Dalās ar rotaļlietām	3	
	Dalās ar rotaļlietām pēc uzaicinājuma	2	
	Nedalās ar rotaļlietām	1	

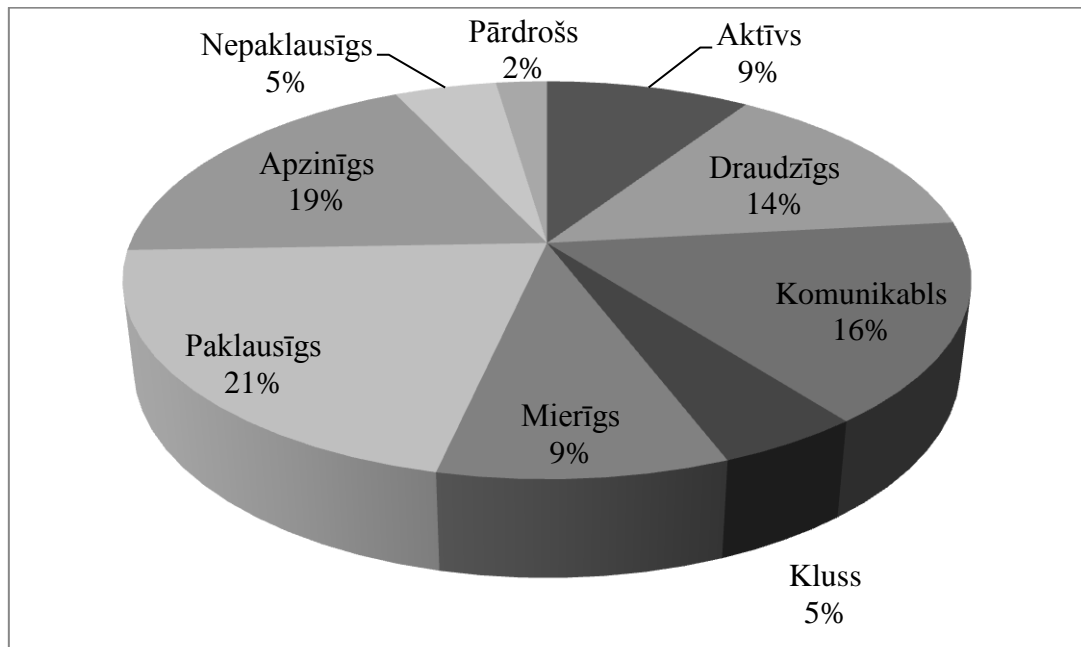
Datu apstrāde tika veikta ar statistisko datu apstrādes metodi, izmantojot pārlūkprogrammu MS Excel 2007. Viena no izplatītākajām matemātiskajām metodēm, kas tiek lietota ir skalu veidošana, tā uzskatāmi parādot iegūtos novērošanas rezultātus.

2.2. Anketas rezultātu analīze

Anketa tika izveidota, lai noskaidrotu vecāku domas un viedokli par savu bērnu un viņa saskarsmes un sadarbības prasmēm (skat. pielikumu nr.2.). Vecāku atbildes manā pētījumā palīdzēs noskaidrot bērnu saskarsmes un sadarbības prasmju līmeni un palīdzēs izskaidrot viņu uzvedību, darbības grupā, darbojoties kopā un sadarbojoties rotaļās. Lai labāk izprastu kādu faktoru ietekmē veidojušās katra bērna saskarsmes un sadarbības prasmes, kāda ir bērnu ietekmējoša sociālā vide, tika veikta astoņpadsmit bērnu vecāku anketēšana.

Kā jau teorētiskajā daļā tika noskaidrots, ka pirmā sadarbības prasmju apgūšanas skola bērnam ir viņa ģimene. Pirmo dzīves pieredzi bērns gūst, galvenokārt atdarinot pieaugušo cilvēku kā vēlamās, tā arī nevēlamās īpašības un darbības. Tieši tāpēc darba autore veidoja anketu, lai noskaidrotu vecāku viedokli, jo ģimenēm uz bērniem ir vislielākā ietekme, viņi ir galvenie audzinātāji.

1.jautājumā vecāki sniedza atbildes par to, kā viņi raksturotu savu bērnu. Šā jautājuma mērķis ir uzzināt vecāku domas par savu bērnu, kas darba autorei varētu palīdzēt izskaidrot bērnu uzvedību un ieskatu par bērnu pašu, viņa raksturu, uzvedību (sk.5.attēlu).

5.attēls. Vecāku raksturojums par bērniem

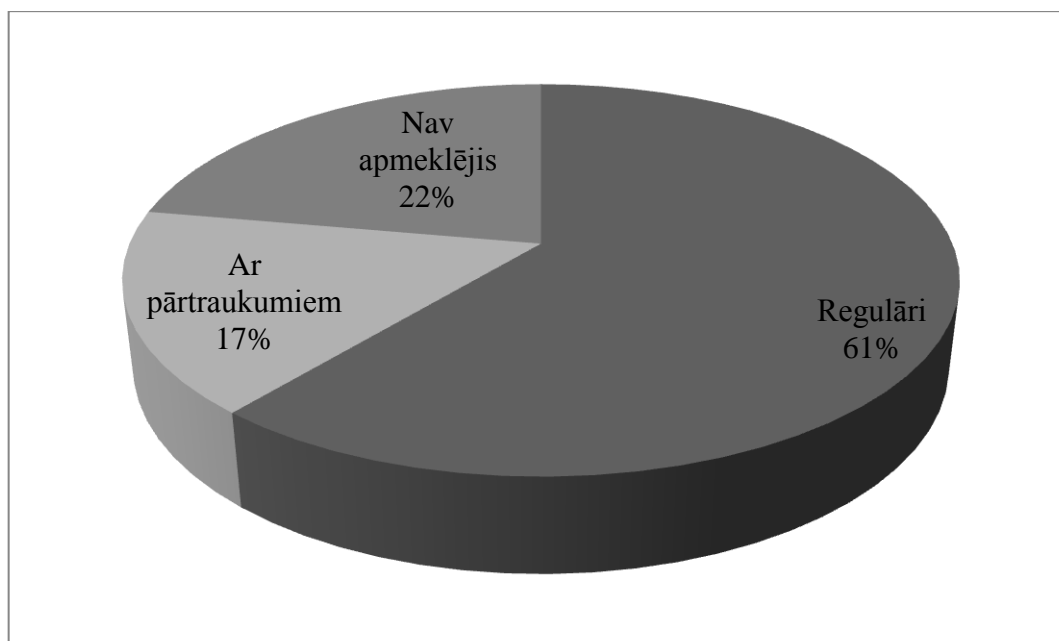
5.attēlā ir atspoguļotas vecāku atbildes par to, kā viņi raksturotu savu bērnu. Šis jautājums man ļāva uzzināt to, kādas ir vecāku domas par savu bērnu, kas darba autorei palīdzēs turpmākajā pētījumā izskaidrot bērnu uzvedību un ieskatu par bērnu pašu, viņa raksturu,

uzvedību. Visvairāk vecāki minēja, ka viņu bērns ir paklausīgs, komunikabls, draudzīgs, bet vismazāk – mierīgs, kluss, nepaklausīgs un pārdrošs.

2.jautājumā autore vēlējas noskaidrot, vai ģimenē ir vēl citi bērni un cik veci, lai varētu izvērtēt bērnu iepriekšējo pieredzi saskarsmē un sadarbībā un saistīt to ar vērojumu grupā. Jautājuma mērķis ir noskaidrot, kuriem bērniem ir brāļi un māsa un cik veci, kā arī izpētīt vai tas ietekmē bērnu saskarsmi un sadarbību.

Darba autore noskaidroja, ka 14 bērniem ir māsa vai brālis, kas iespējams ir labs rādītājs labam sadarbības līmenim, jo šie bērni, kuri nav vienīgie bērni ģimenē, tiem jau ir pieredze sadarbībā, jo ikdienā sadarbojas ar savu māsu vai brāli, bet 4 bērni ir vienīgie bērni ģimenē, kas var ietekmēt sadarbības līmeni, jo ikdienā šiem bērniem nav tik liela pieredze sadarbībā ar citiem bērniem. Šajā jautājumā autorei palīdzēja arī tas, ka vecāki sniedza atbildes par brāļu un māsu vecumu, kas palīdzēja noskaidrot to, ka ja ģimenē ir vecāks brālis vai māsa, tad lielākoties šo bērnu sadarbība grupā rit veiksmīgāk, nekā tiem, kuriem nav brālis, māsa vai arī tie ir jaunāki.

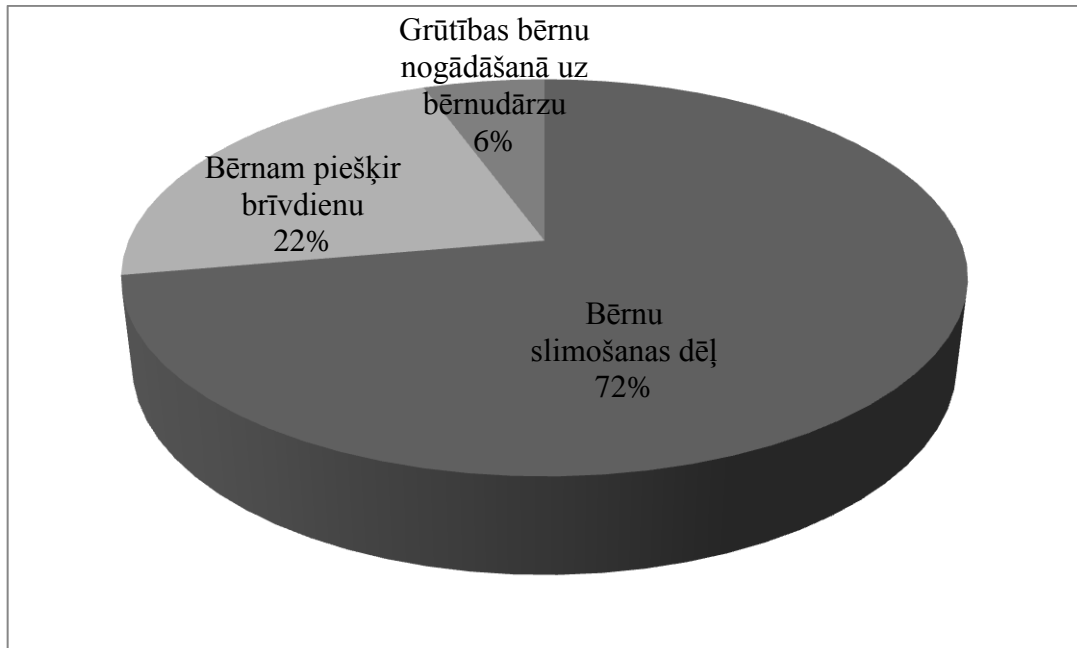
3.jautājumā autore vēlējas noskaidrot, cik bieži bērns apmeklē pirmsskolas izglītības iestādi, lai noskaidrotu, vai tas ietekmē bērnu sadarbību, ja bērns iestādi apmeklē pirmo gadu vai apmeklē ar pārtraukumiem, vai regulāri. Apkopojot vecāku atbildes uz jautājumu, vai bērns iepriekš ir apmeklējis pirmsskolas izglītības iestādi, izveidojas priekšstats par grupas sastāvu un bērnu iepriekšējo pieredzi (sk.6.attēlu).

6.attēls. Pirmsskolas izglītības iestādes apmeklējums

Diagrammā atspoguļotais rāda, ka grupas sastāvā ir vairāk kā puse vai 11 bērni, kuri bērnudārzu apmeklē regulāri, vairākus gadus. 3 bērni bērnudārzu apmeklējuši ar pārtraukumiem un 4 bērni pirmsskolas izglītības iestādi apmeklē pirmo gadu.

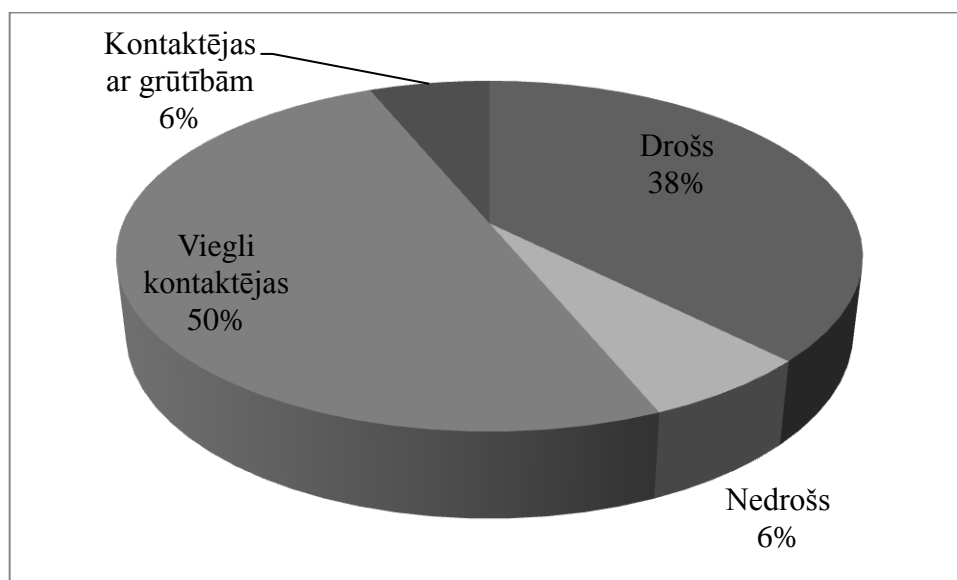
4.jautājumā darba autore vēlējas noskaidrot iemeslus pirmsskolas izglītības iestādes neapmeklēšanai, kas palīdzētu noskaidrot vecāku attieksmi pret konkrēto izglītības iestādi, jo vecāku attieksme var ietekmēt bērna uzskatus par bērnudārzu. Vecāku atbildes par bērnudārza neapmeklēšanas iemesliem atspoguļotas diagrammā (sk.7.attēlu).

7.attēls. Pirmsskolas izglītības iestādes neapmeklēšanas iemesli

7.attēlā atspoguļotais rāda, ka 13 bērni (72%) bērnudārzu neapmeklē slimošanas dēļ, 4 bērniem (22%) tiek piešķirta brīvdiena kādā no nedēļas dienām, kas parāda vecāku attieksmi pret bērnudārzu, 1 bērna (6%) vecākiem ir grūtības bērna nogādāšanā uz bērnudārzu, tāpēc bērns bieži vien neapmeklē izglītības iestādi, kas varētu ietekmēt viņa sadarbību ar grupas bērniem un iekļaušanos grupā.

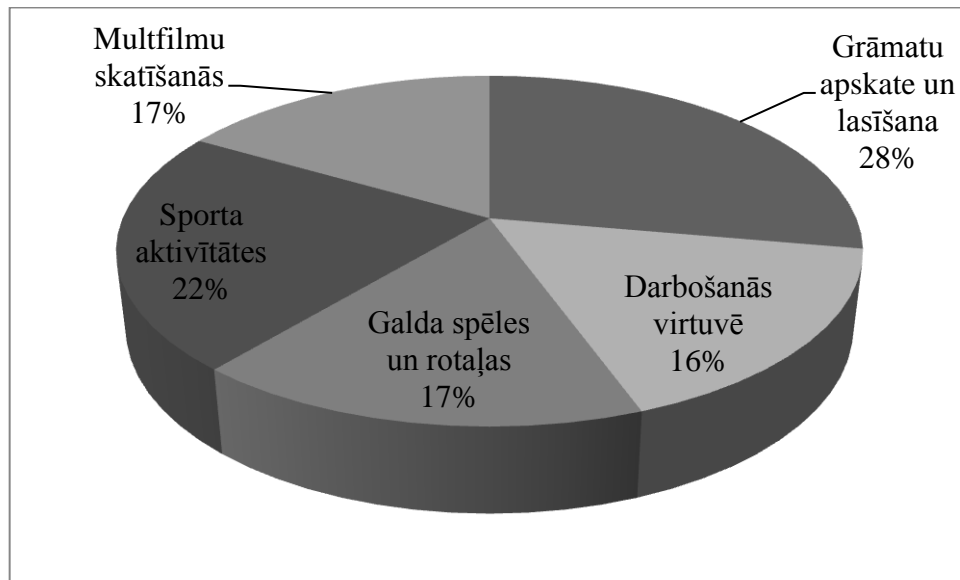
5.jautājumā darba autore vēlējas noskaidrot vecāku domas un vērojumus par savu bērnu, par to, kāds viņš ir saskarsmē ar citiem bērniem – drošs, nedrošs, viegli kontaktējas vai kontaktējas ar grūtībām. Jautājuma mērķis ir vecāku atbilžu salīdzināšana ar saviem vērojumiem un palīdzēs izskaidrot bērna uzvedību saskarsmē ar citiem bērniem, kas ietekmē sadarbību. Vecāku atbildes par to, kāds, viņuprāt, bērns ir saskarsmē ar citiem bērniem (sk.8.attēlu).

8.attēls. Bērns saskarsmē ar citiem bērniem

Diagrammā atspoguļotais rāda, ka pusei (9 bērni) grupas bērnu kontaktēšanās nesagādā nekādas grūtības, kontaktējas ar citiem viegli, 6 bērni (38%) jūtas droši un nav problēmas saskarsmē ar citiem bērniem, 1 bērns (6%) pēc vecāku domām ir nedrošs un tas viņam sagādā grūtības komunicējot ar citiem bērniem. Kā arī viņš ir vienīgais bērns ģimenē un pirmsskolu apmeklē pirmo gadu. 1 bērns (6%) kontaktējas ar grūtībām, kas ietekmē viņa saskarsmi ar citiem, ietekmējot arī bērna sadarbību.

6.jautājumā autore vēlējās noskaidrot vecāku un bērna mīļākās nodarbošanās kopā vakaros un brīvdienās, kas varētu autorei palīdzēt izprast bērnu pieredzi sadarbībā un noteikt viņu sadarbības līmeni. Vecāku atbildes par to, kādas ir vecāku un bērna mīļākās nodarbošanās kopā vakaros un brīvdienās (sk.9.attēlu).

9.attēls. Vecāku un bērna mīlākās nodarbošanās kopā vakaros un brīvdienās

9.attēlā atspoguļotais rāda, ka 5 ģimenes priekšroku dod kopīgai grāmatu apskatei un lasīšanai vakaros un brīvdienās, 4 ģimenes vakaros un brīvdienās nododas sportiskām aktivitātēm, 3 ģimenēm patīk kopīgi darboties virtuvē, 3 ģimenes dod priekšroku galda spēlēm un rotaļām, bet citas 3 ģimenes kopīgi vakaros un brīvdienās skatās multfilmās.

7.jautājumā autore vēlējās noskaidrot vecāku novērojumus par to, kā viņa bērns risina konfliktsituācijas ar vienaudžiem. Iepazīstoties ar 18 vecāku novērojumiem, tika apkopoti biežākie bērnu konfliktu risināšanas paņēmieni – skaidro savu rīcību, viedokli (5 bērni), cenšas pārliecināt par savu taisnību (4 bērni), dusmojas, bet dusmas ātri pāriet un atvainojas, ja bijis vainīgs (3 bērni), ieklausās otra bērna viedoklī un cenšas taisnīgi atrisināt konfliktu (2 bērni), noslēdzas, sabožas, apvainojas un nerunā (2 bērni), reizēm izmanto fiziska spēka palīdzību (1 bērns), kliedz, raud (1 bērns). Vecāku atbildes liecina, ka bērni dažādi risina konfliktus savā starpā, kā arī, ka bērniem ir iemaņas konfliktu risināšanā, bet tās nepieciešams pilnveidot. No vecāku atbildēm, darba autore var secināt, ka bērni konfliktus pārsvarā risina verbālā veidā, bet ir bērni, kuri izmanto paaugstinātu balsu tembru vai pielieto fizisku spēku.

8.jautājumā autore vēlējās noskaidrot, kā vecāki veicina bērnu saskarsmes prasmes mājās un sabiedrībā, kas varētu autorei palīdzēt izprast bērnu pieredzi saskarsmē. Daudzi vecāki bija minējuši vairākus paņēmienus – pārrunas, kurās iekļaujas dalīšanās ar viedokli, bērna uzklauššana; situāciju skaidrošana, padomu došana; sabiedrībā pieņemto normu ievērošana; sabiedrisku pasākumu apmeklēšana – teātris, ekskursijas; bērna iesaistīšana dažādos pulciņos, lai ir vairāk iespējas kontaktēties ar vienaudžiem; palīdz bērnam svešā vidē rast kontaktu ar citiem

bērniem; rada situācijas, kad bērnam pašam jārikojas; ar personisko piemēru, rādot bērnam paraugu.

Darba autore vecāku anketu analīzes rezultātā secina, ka liela nozīme bērna saskarsmē un sadarbībā ir vecākiem, tas kā viņi veicina bērnu saskarsmes prasmes mājās, kādas nodarbes kopīgas veic utt. Šie vecāku novērojumi un informācija par bērnu sniedz darba autorei papildus iespēju izprast bērna saskarsmi un sadarbību pirmsskolas izglītības iestādē.

Autore darba nākamajā nodaļā sīkāk pētīs bērnu saskarsmes un sadarbības prasmes, tās tiks pētītas ar tiešās novērošanas metodi.

2.3. Bērnu saskarsmes un sadarbības prasmju novērošanas izpēte

Pētījuma ietvaros autore novēroja bērnu saskarsmes prasmes mācību gada sākumā, kuras vērtēja 3 līmeņos – augsts (vienmēr - 3), vidējs (bieži - 2), zems (reti - 1). Pētījumā piedalījās astoņpadsmit 3 – 7 gadus veci bērni. Ētisku apsvērumu dēļ bērnu vārdi darbā ir mainīti. Novērošanas rezultāti tika apkopoti tabulā (sk. 13.tabulu).

13.tabula. Bērnu saskarsmes prasmju novērtējums

Nr.p.k	Kritēriji		Bērna vārds																	
			Una	Marta	Kristāna	Līta	Anna	Filīpa	Elīna	Šinija	Patricija	Elza	Toms	Rinalds	Emīls	Nauris	Rolands	Jānis	Gustavs	Hermanis
1.	Verbālās saskarsmes prasmes ar vienaudžiem	Prasme uzklaustīt biedru	3	2	3	2	3	2	1	2	2	3	3	3	3	1	1	2	2	3
		Prasme vienoties kopīgai darbībai	2	2	3	2	3	2	2	2	2	2	3	3	3	1	1	2	3	3
		Prasme paust viedokli	3	2	2	2	3	1	1	2	3	3	3	3	2	1	2	2	2	2
		Prasme pieņemt vienaudža viedokli	3	2	3	3	3	1	1	2	2	3	3	3	3	1	1	2	2	3
2.	Verbālās saskarsmes prasmes ar pedagogiem	Prasme jautāt (ievērojot citu bērnu/pieaugušo klātbūtni)	3	2	3	3	3	1	1	2	2	3	3	3	3	1	1	2	2	2
		Prasme uzmanīgi klausīties pedagoga teiktajā	2	2	3	3	3	2	1	2	3	3	3	3	3	1	2	3	2	3

		Prasme izteikt savu viedokli	3	2	2	2	3	1	1	2	3	3	2	3	2	1	2	2	2	2
3.	Neverbālās saskarsmes prasmes gan ar vienaudžiem, gan pieaugušajiem	Savu emociju apzināšanās runā	2	1	3	2	3	1	2	2	2	3	2	2	3	1	2	2	2	2
Savu žestu, mīmikas apzināšana runā		2	2	3	2	3	1	2	2	2	3	2	2	3	1	2	2	2	2	
Prasme ievērot uzvedības normas		2	2	3	3	3	2	2	2	3	3	3	2	3	2	1	2	2	2	3

Pētījuma ietvaros autore novēroja bērnu sadarbības prasmes mācību gada sākumā, kuras vērtēja 3 līmeņos – augsts (3), vidējs (2), zems (1). Pētījumā piedalījās astoņpadsmit 3 – 7 gadus veci bērni. Ētisku apsvērumu dēļ bērnu vārdi darbā ir mainīti. Novērošanas rezultāti tika apkopoti tabulā (sk. 14.tabulu.).

14.tabula. Bērnu sadarbības prasmju novērtējums

Nr.p.k	Kritēriji	Bērna vārds																		
		Una	Marta	Kristiāna	Lita	Anna	Filipa	Elīna	Sintija	Patrīcija	Elza	Toms	Rinalds	Emīls	Nauris	Rolands	Jānis	Gustavs	Hermanis	
1.	Prasmes darbības kopā	Iesaistīšanās pārā darbā	3	2	3	2	3	1	2	2	2	3	3	3	3	1	1	2	2	2
		Vienošanās par darbarīku sadali	2	1	3	2	3	1	1	2	2	2	3	3	3	1	1	1	3	2
		Vienošanās par darba gaitu	3	1	2	2	3	1	1	2	2	3	3	3	3	1	1	2	2	2
		Kopīgi beidz darbu	2	1	3	2	3	1	1	2	2	3	3	3	3	1	1	2	2	2
		Palīdzības sniegšana	3	2	2	2	2	1	2	2	3	3	3	3	3	1	1	1	2	2
2.	Prasmes sadarbības rotaļās	Iesaistīšanās grupas rotaļās	3	2	3	3	3	1	2	3	3	3	3	3	1	2	2	3	2	
		Sadarbība rotaļas gaitā	2	2	3	3	3	2	2	2	3	3	3	3	1	2	3	3	3	
		Sadarbība darba pienākumu vai lomu sadalē	2	1	3	3	3	1	1	2	2	3	2	2	3	1	1	1	2	2
		Vienošanās par rotaļlietu sadali	2	2	3	2	2	1	1	1	2	3	2	2	3	1	1	1	3	2

Apkopojot visus vērojumus, autore iegūst informāciju par katra bērna sadarbību un saskarsmi. Vecāku sniegtās atbildes autorei palīdz izskaidrot konkrēta bērna saskarsmi, sadarbību, tās attīstību un barjeras.

Bērni ar augstu saskarsmes un sadarbības prasību līmeni prot uz klausīt biedru, prot vienoties kopīgai darbībai, prot paust viedokli, pieņemt vienaudža viedokli, prot jautāt, uzmanīgi klausīties pedagoga teiktajā, apzinās savas emocijas, žestus, mīmiku runā un prot ievērot uzvedības normas. Šie bērni izrāda interesi un iesaistās pāru darbā, prot vienoties par darba rīku sadali, savstarpēji vienojas par darba gaitu, piedāvā palīdzību citiem bērniem, iesaistās rotaļās patstāvīgi, nesagādā grūtības vienoties par lomu sadali un prot dalīties ar rotaļlietām. *Šim līmenim vajadzīgais punktu skaits no 49 līdz 57.*

Emīls - 6 gadi. *Saskarsmes un sadarbības prasmes atbilst augstam līmenim (55 punkti).* Zēns prot uz klausīt biedru, prot vienoties kopīgām rotaļām, darbībām, vēl pilnveido savas prasmes sava viedokļa paušanā un formulēšanā, bet tajā pat laikā prot uz klausīt un pieņemt biedra viedokli, prot jautāt, apzinās savas emocijas un mīmiku runā. Zēns labprātīgi darbojas kopā ar citiem bērniem, izrāda iniciatīvu darbojoties pāros, grupās. Emīlam nesagādā nekādas grūtības sadarboties ar citiem bērniem, iesaistās rotaļās, piedāvā pats savu palīdzību citiem bērniem. Emīls prot saprasties ar visiem grupas bērniem, pozitīvi noskaņots, draudzīgs, aktīvs, patīk dažāda veida rotaļas.

Elza – 6 gadi. *Saskarsmes un sadarbības prasmes atbilst augstam līmenim (55 punkti).* Ļoti draudzīga, komunikabla un pozitīva meitene. Vienmēr daudz draugu un draudzeņu apkārt. Elza prot uz klausīt savus grupas biedrus, pieņem viņu viedokli un prot pati paust savu viedokli vajadzīgajās situācijās. Ļoti laba saskarsme ar skolotāju, liels palīgs skolotājām, uz klausā skolotājas teikto, jautā un izsaka savu viedokli par konkrēto tēmu. Meitenei nesagādā arī grūtības apzināties savas emocijas un mīmiku saskarsmē ar citiem cilvēkiem, kā arī prot ievērot uzvedības normas pirmsskolā. Prot ļoti labi sadarboties ar visiem grupas bērniem, patīk iesaistīties dažādās rotaļās. Vienmēr sniegs savu palīdzību citiem grupas bērniem. Elza izrāda interesi un labprāt iesaistās pāru un grupu darbos, prot vienoties par lomu un rotaļlietu sadali.

Anna – 5 gadi. *Saskarsmes un sadarbības prasmes atbilst augstam līmenim (55 punkti).* Anna prot uz klausīt savus grupas biedrus, uz klausā, pieņem viņu viedokli un prot arī paust savu viedokli un pārliecināt citus. Saskarsme ar pedagogiem Annai nesagādā nekādas grūtības, respektē skolotājas, uz klausā viņas un prot diskutēt ar pieaugušajiem. Meitene prot apzināties savas emocijas un mīmiku runas laikā, kā arī prot ievērot uzvedības normas. Meitenei augstas sadarbības prasmes, prot sadarboties ar grupas bērniem. Anna izrāda interesi un iesaistās pāru

darbā, prot vienoties par darba rīku sadali, savstarpēji vienojas par darba gaitu, iesaistās rotaļās patstāvīgi un prot dalīties ar rotaļlietām. Annai rotaļas gaitā sagādā grūtības vienoties par lomu sadali, pēc skolotājas uzaicinājuma vienojas par lomu sadali.

Kristiāna – 5 gadi. *Saskarsmes un sadarbības prasmes atbilst augstam līmenim (53 punkti)*. Mierīga, draudzīga, komunikabla meitene, kurai sadarbība ar citiem grupas bērniem nesagādā nekādas grūtības. Kristiāna prot uzklaut grupas biedrus, viņu viedokļus, bet brīžiem sagādā grūtības paust un izteikt savu viedokli un pamatot, aizstāvēt to. Meitenei ir ļoti laba saskarsme ar pedagogiem, vienmēr izpalīdzīga, vienmēr ieklausās skolotājas teiktajā un uzklausa skolotājas viedokli un ņem to vērā. Kristiāna prot apzināties gan savas emocijas, gan mīmiku sarunas laikā, kā arī ievēro pirmsskolā esošos uzvedības normas. Kristiāna labprātīgi iesaistās rotaļās, izrāda interesi un iesaistās pāru darbā, prot vienoties par darba rīku sadali, nesagādā grūtības vienoties par lomu sadali un prot dalīties ar rotaļlietām. Savstarpēji vienojas par darba gaitu tikai pēc skolotājas aicinājuma.

Rinalds – 6 gadi. *Saskarsmes un sadarbības prasmes atbilst augstam līmenim (52 punkti)*. Zēns prot uzklaut citus grupas biedrus, vienoties kopīgai darbībai, prot noformulēt un paust savu viedokli, domas un prot pieņemt arī vienaudžu viedokli, uzklaut citus. Rinaldam ļoti veiksmīgi izdodas komunicēt arī ar grupas skolotājām, ieklausās skolotājas teiktajā, uzklausa un bieži vien palīdz skolotājām ikdienas darbos. Reizēm sagādā problēmas savu emociju un mīmikas apzināšana runā un prasme ievērot uzvedības normas grupas telpā. Grupas telpās mēdz būt diezgan skaļš puisis, patīk spēlēties, darboties kopā ar citiem grupas bērniem. Rinalds ir ļoti izpalīdzīgs, palīdz gan jaunākajiem grupas bērniem, gan bieži skolotājas palīgs. Sadarbošanās ar citiem bērniem nesagādā īpašas grūtības, tikai brīžiem prasme sadarboties rotaļās rada problēmas - lomu sadalē un vienošanās par rotaļlietu sadali, bet pēc skolotājas uzaicinājuma tiek gan sadalītas lomas, gan notiek vienošanās par rotaļlietu sadali.

Toms – 6 gadi. *Saskarsmes un sadarbības prasmes atbilst augstam līmenim (52 punkti)* Ir ļoti intelektuāls zēns, kuram interesē gan mācīšanās, gan intelektuālas un lomu rotaļas. Brīžiem ļoti nosvērts un bieži mēdz aizdomāties par nopietnām lietām. Toms prot uzklaut savu rotaļu, grupu biedrus, prot vienoties kopīgai darbībai, prot ļoti labi paust savu viedokli, aizstāvēt un pamatot to, bet tajā pat laikā arī spēj pieņemt citu vienaudžu viedokli. Tomam ir laba sadarbība arī ar skolotājām, vienmēr ir ieinteresēts pārspriest kādas nopietnākas lietas, kuras redzētas no rīta ziņās vai televīzijā. Tomam lielāku uzmanību ir jāpievērš savām emocijām un mīmikai sarunas laikā. Vairāk sadarbojas ar grupas vecākajiem bērniem, bet sniegs izpalīdzīgu roku arī jaunākajiem grupas bērniem. Prot sadarboties pāros, grupās, prot ar savu pārinieku vienoties par

darbarīku sadali un darba gaitu. Brīžiem sadarbībā ar citiem bērniem piemirstas dalīties ar rotaļlietām, bet pēc skolotājas aicinājuma to noteikti ņem vērā, ka jādalās ar rotaļlietām.

Bērni ar vidēju saskarsmes un sadarbības prasību līmeni daļēji prot uz klausīt citus, vienoties kopīgai darbībai, paust savu viedokli un pieņemt citu vienaudžu viedokli, daļēji prot jautāt, ievērojot citu bērnu vai pieaugušo klātbūtni, daļēji prot ieklausīties pedagoga teiktajā un paust pedagogam savu viedokli. Daļēji apzinās savas emocijas un mīmiku runā un daļēji ievēro uzvedības normas. Izrāda interesi par pāru darbu, bet iesaistās pēc uzaicinājuma, darbarīkus paņem pats, bet pēc uzaicinājuma vienojas par to sadali, savstarpēji nevienojas par darba gaitu, bet pievērš tai uzmanību, sadarbību pārtrauc, pirms kopīgā darba beigām, atsaucas lūgumam palīdzēt citiem bērniem, pēc uzaicinājuma iesaistās rotaļās kopā ar citiem, rotaļājas blakus citiem bērniem, pēc uzaicinājuma vienojas par lomu sadali, dalās ar rotaļlietām pēc uzaicinājuma. Šim līmenim vajadzīgais punktu skaits no 30 – 48.

Una – 6 gadi. *Saskarsmes un sadarbības prasmes atbilst vidējam līmenim (47).* Gudra un spējīga meitene, ar savu „Es”. Brīžiem spītīga, ieņem savu domu galvā un nepakļaujas citiem. Kopumā saskarsmes un sadarbības prasmes ir vidējas - prot uz klausīt savus grupas biedrus, viņu viedokli un prot arī paust savu viedokli un argumentēt un aizstāvēt to, brīžiem pat tajā iekarst pārāk ļoti. Brīžiem grūtības sagādā ieklausīties pedagoga stāstītajā, jo grupas telpā bieži vien vēlas būt galvenā, pat aizēnojot skolotāju. Arī vairāk jāpievērš uzmanība savu emociju un mīmikas apzināšanai kontaktējoties ar citiem cilvēkiem. Konfliktsituācijās emocijas mēdz „sist augstu vilni” un nespēj to pati kontrolēt, līdz bieži vien nonāk līdz asarām. Meitenei problēmas sagādā darbarīku sadale strādājot pāros un bez skolotājas uzaicinājuma neprot sadalīt lomas rotaļās. Unai vienmēr gribas būt pirmajai un arī pāru darbā sacenšas ar savu pārinieku, līdz ar to nebeidz darbu vienā laikā, bet cenšas pabeigt ātrāk vai būt pirmā. Vienmēr piedāvā savu palīdzību citiem bērniem, kuriem tas ir vajadzīgs.

Patrīcija – 6 gadi. *Saskarsmes un sadarbības prasmes atbilst vidējam līmenim (45).* Gudra meitene, ar savu raksturu, zina, ko grib un lietas dara ar mērķi. Patrīcija ne vienmēr prot uz klausīt savus grupas biedrus un pieņemt viņu viedokļus. Meitene ļoti labi prot paust savu viedokli un aizstāvēt to. Brīžiem grūtības sagādā prasme jautāt, ievērojot citus bērnus grupā, vienmēr gribas pirmajai pajautāt, izteikties. Patrīcija ir ļoti emocionāla meitene un daļēji prot apzināties savas emocijas un mīmiku runā. Bieži vien neapvalda savas emocijas un „izgāž” tās pār citiem grupas bērniem, piemēram, ja kāds bērns Patrīcijai pasaka to, kas viņai nepatīk, tad ir lieli dusmu uzplūdi. Ne vienmēr vēlas sadarboties ar visiem bērniem, sadarbojas izlases kārtībā, ar vienu grib sadarboties, ar citu negrib. Ja nav īstais biedrs pāru darbā, tad iesaistās darbā tikai

pēc skolotājas uzaicinājuma. Arī vienoties par darbarīku sadali brīžiem ir grūti, ja izdomā, ka grib šķēres, tad darīs visu, lai tād dabūtu, nedomājot, ka otram cilvēkam arī tās vajag. Patrīcija vienmēr piedāvā palīdzību citiem bērniem, palīdz izlasīt uzdevuma noteikumus, paskaidro, ja pārinieks vai grupas biedrs kaut ko nesaprot. Rotaļās iesaistās patstāvīgi, reizēm sagādā grūtības vienoties par lomu sadali un dalīšanās ar rotaļlietām, jo tas, kas ir viņai, to negrib dot citiem bērniem.

Lita – 5 gadi. *Saskarsmes un sadarbības prasmes atbilst vidējam līmenim (45)*. Meitene ne vienmēr uzklausa savus grupas, rotaļu biedrus, līdz ar to tas sagādā grūtības kopīgai darbībai. Saskarsme ar pedagogu nesagādā nekādās grūtības, prot uz klausīt grupas skolotājas un pieņemt viņu viedokli, bet ne vienmēr izsaka savu viedokli. Arī daļēji apzinās savas emocijas un mīmiku runā. Meitene labprātīgi darbojas kopā ar citiem bērniem un rotaļās iesaistās patstāvīgi, prot sadarboties rotaļas gaitā, patstāvīgi vienojas par lomu sadali. Lita izrāda interesi par pāru darbu, bet iesaistās pēc skolotājas uzaicinājuma. Meitene ir atvērta un vienmēr atsaucas lūgumam palīdzēt citiem bērniem. Darbojoties pāru darbā savstarpēji nevienojas par darba gaitu, tikai pievērš tai uzmanību un sadarbību pārtrauc, pirms kopīgā darba beigām.

Hermanis – 5 gadi. *Saskarsmes un sadarbības prasmes atbilst vidējam līmenim (44)*. Kluss, mierīgs zēns, kura sadarbības prasmju līmenis ir vidējs –prot uz klausīt citus biedrus, pieņem vienaudžu viedokli un prot vienoties kopīgai darbībai, bet grūtības sagādā paust savu viedokli, domas, idejas. Zēnam ir laba saskarsme ar skolotājām, jo Hermanis vienmēr uzmanīgi klausās skolotājas teiktajā, vienmēr uzklausa, pilda skolotājas prasīto, palīdz dažādos darbos skolotājām. Daļēji apzinās savas emocijas un mīmiku sarunas laikā. Vienmēr ievēro uzvedības normas pirmsskolā. Zēns izrāda pāru darbā iesaistās pēc uzaicinājuma, pēc skolotājas uzaicinājuma vienojas par darbarīku sadali, ar savu pārinieku savstarpēji nevienojas par darba gaitu, sadarbību pārtrauc, bez uzaicinājuma rotaļājas kopā ar citiem bērniem, pēc uzaicinājuma vienojas par lomu sadali un dalās ar rotaļlietām.

Gustavs – 5 gadi. *Saskarsmes un sadarbības prasmes atbilst vidējam līmenim (43)*. Mazliet kautrīgs, izklaidīgs un draudzīgs puisis. Sadarbības un saskarsmes prasmju līmenis ir mazliet virs vidējā līmeņa. Gustavs daļēji prot uz klausīt savus grupas biedrus, prasme pieņemt citu viedokļus. Zēns kopā ar saviem grupas biedriem prot vienoties kopīgai darbībai, bet sagādā grūtības paust savu viedokli, izteikt savas domas citiem. Vēl jāpilnveido prasme jautāt, ievērojot citu bērnu vai pieaugušo klātbūtni, kā arī prasmi uzmanīgi klausīties pedagoga teiktajā. Reizēm arī jāpievērš uzmanība emociju un mīmikas lietošanai sarunas laikā. Gustavs izrāda interesi par pāru darbu, bet iesaistās pēc uzaicinājuma, bez uzaicinājuma vienojas par darba rīku sadali,

savstarpēji nevienojas par darba gaitu, bet pievērš tai uzmanību, atsaucas lūgumam palīdzēt citiem bērniem, rotaļās iesaistās patstāvīgi, rotaļājas kopā ar citiem bērniem, pēc uzaicinājuma vienojas par lomu sadali, dalās ar rotaļlietām.

Sintija – 5 gadi. *Saskarsmes un sadarbības prasmes atbilst vidējam līmenim (38)*. Grupas telpā diezgan skaļa, izklaidīga, patīk pamācīt, aizrādīt citiem bērniem. Sadarbība ar citiem bērniem atbilst vidējam līmenim – Sintijai vēl jābūt uzklausi savus grupas biedrus un pieņemt viņu viedokli, kā arī jābūt izteikt un pamatot savu viedokli sarunās ar grupas biedriem. Meitenei vēl jābūt uzklausi skolotājas teikto un paust skolotājai savu viedokli. Sintijai daļēji apzinās savas emocijas un mīmiku runā. Daļēji prot ievērot uzvedības normas. Meitene izrāda interesi par pāru darbu, bet iesaistās pēc uzaicinājuma, pēc uzaicinājuma vienojas par darbarīku sadali, savstarpēji nevienojas par darba gaitu, sadarbību pārtrauc, pirms kopīgā darba beigām, atsaucas lūgumam palīdzēt citiem bērniem, rotaļās iesaistās patstāvīgi, pēc uzaicinājuma vienojas par lomu sadali, bet ar rotaļlietām nedalās.

Jānis – 5 gadi. *Saskarsmes un sadarbības prasmes atbilst vidējam līmenim (36)*. Kluss, mierīgs zēns, kura sadarbības prasmju līmenis ir vidējs - daļēji prot uzklausi citus grupas biedrus un pieņemt vienaudža viedokli. Daļēji prot vienoties kopīgai darbībai un daļēji paust savu viedokli, bet kad pasaka, tad kā „nagli uz galvas”. Prot noformulēt savu domu, ko vēlējies pateikt, nerunā „pa tukšo”. Laba saskarsme ar pedagogiem, prot uzklausi skolotājas teikto un ņemt to vērā. Daļēji apzinās savas emocijas un mīmiku sarunas laikā. Dažreiz neievēro uzvedības normas pirmsskolas izglītības iestādē. Jānis neizrāda interesi sadarbības veidošanā ar citiem bērniem, pāru darbā iesaistās tikai pēc skolotājas uzaicinājuma, darbarīkus nepaņem pats, bet pieprasa sev vēlamu darbarīku, savstarpēji nevienojas par darba gaitu, nepalīdz citiem bērniem, pēc uzaicinājuma iesaistās rotaļās kopā ar citiem, rotaļājas blakus citiem bērniem, nevienojas par lomu sadali un nedalās ar rotaļlietām.

Marta – 4 gadi. *Saskarsmes un sadarbības prasmes atbilst vidējam līmenim (33)*. Meitene daļēji prot uzklausi sarunas biedru, pieņemt vienaudža viedokli, vienoties kopīgai darbībai ar grupas biedriem. Marta ir kautrīga meitene, tad grūtības viņai sagādā arī sava viedokļa izteikšana, bet noteikti tas viss mainīsies, jo Marta šajā grupiņā ir pirmo gadu, vēl nav paspējusi atvērties. Saskarsme ar pedagogiem ir daļēja, tā vēl ir jāpilnveido, brīžiem ir uzmanības trūkums un novēršas no skolotājas stāstījuma. Sarunas laikā jāpievērš lielāku uzmanību savu emociju un mīmikas apzināšanai. Dažreiz arī netiek ievērotas uzmanības normas pirmsskolas iestādē. Kā jau iepriekš tika minēts, ka Marta sadarbojoties ar citiem bērniem ir kautrīga, bet vienmēr atsaucas uz lūguma palīdzēt citiem bērniem un pēc skolotājas uzaicinājuma

iesaistās rotaļās kopā ar citiem bērniem. Meitene neizrāda interesi par darbu pāri, nepievērš uzmanību kopējai darba gaitai, izvēlas labāk strādāt vienai nekā pāri, neprot un nevienojas par lomu sadali, bet ar rotaļlietām dalās pēc uzaicinājuma.

Bērniem ar zemu saskarsmes un sadarbības līmeni jāmacās uzklaut biedru, vienoties kopīgai darbībai, paust savu viedokli, pieņemt citu vienaudžu viedokļus, jautāt, ievērojot citu bērnu vai pieaugušo klātbūtni, uzmanīgi klausīties pedagoga teiktajā, savu emociju un mīmikas apzināšanu sarunā, ievērot uzvedības normas. Bērni neizrāda interesi par darbu pāri, nepievērš uzmanību kopējai darba gaitai, izvēlas labāk strādāt vienam nekā pāri, nepalīdz citiem bērniem, rotaļās neiesaistās, rotaļājas viens, neprot un nevienojas par lomu sadali, nedalās ar rotaļlietām. Šim līmenim vajadzīgais punktu skaits no 0 līdz 28.

Elīna – 5 gadi. *Saskarsmes un sadarbības prasmes atbilst zemam līmenim (27).* Aktīva, enerģiska, pļāpīga, brīžiem grūti noturēt uzmanību un koncentrēties darbam, ļoti īsa uzmanības noturība. Elīna tikai reizēm prot uzklaut savus grupas biedrus, līdz ar to arī grūtības pieņemt cita viedokli. Tikai reizēm prot paust savu viedokli, jo grūtība sagādā noformulēt savu domu un pasniegt to citiem, lai citi to saprastu, jo bieži vien no Elīnas teiktā nevar saprast viņas domu. Brīžiem jautājot, neievēro citu bērnu un pieaugušo klātbūtni un apber ar jautājumu jūru, no kuriem var saprast tikai pāris jautājumus, nav konkrētības uzdodot jautājumus, neprot noformulēt savu domu jautājot. Bieži vien arī neieklausās pedagoga teiktajā vai arī ieklausās pāris minūtes un pēc tam zūd uzmanība to klausīties. Daļēji apzinās arī savas emocijas un mīmiku runā, kā arī daļēji tikai ievēro uzvedības normas. Brīžiem sadarbība ar citiem grupas bērniem norit diezgan sarežģīti, jo pāru darbā iesaistās tikai pēc uzaicinājuma, bez lielas intereses, savstarpēji nevienojas par pāra darba gaitu, sadarbību pārtrauc, pirms kopīgā darba beigām, atsauca lūgumam palīdzēt citiem bērniem. Elīna rotaļās iesaistās pēc uzaicinājuma. Vislielākās grūtības sagādā lomu un rotaļlietu sadale rotaļā, neprot un nevienojas par lomu sadali un nedalās ar rotaļlietām.

Rolands – 3 gadi. *Saskarsmes un sadarbības prasmes atbilst zemam līmenim (26).* Pārdošs, aktīvs, brīžiem nepaklausīgs, brīžiem pārlietu uzspiež savu viedokli un savas vēlmes, līdz ar to daudzi bērni izvairās komunicēt ar šo puisi. Rolandam jāmacās uzklaut sarunu biedru, kā arī pieņemt vienaudža viedokli. Rolands daļēji prot vienoties kopīgai darbībai un paust savu viedokli, nemāk noformulēt to, ko vēlas pateikt. Zēnam jāmacās jautāt, ievērojot citu bērnu un pieaugušo klātbūtni un ievērot uzvedības normas pirmsskolā. Prot uzklaut pedagoga teikto, respektē un ņem vērā, bet skolotājam bieži jāapsauc un jākontrolē zēna darbība, jo mēdz pielietot arī fizisku spēku. Jāmacās savu emociju un mīmikas apzināšanu runā. Rolands neizrāda interesi

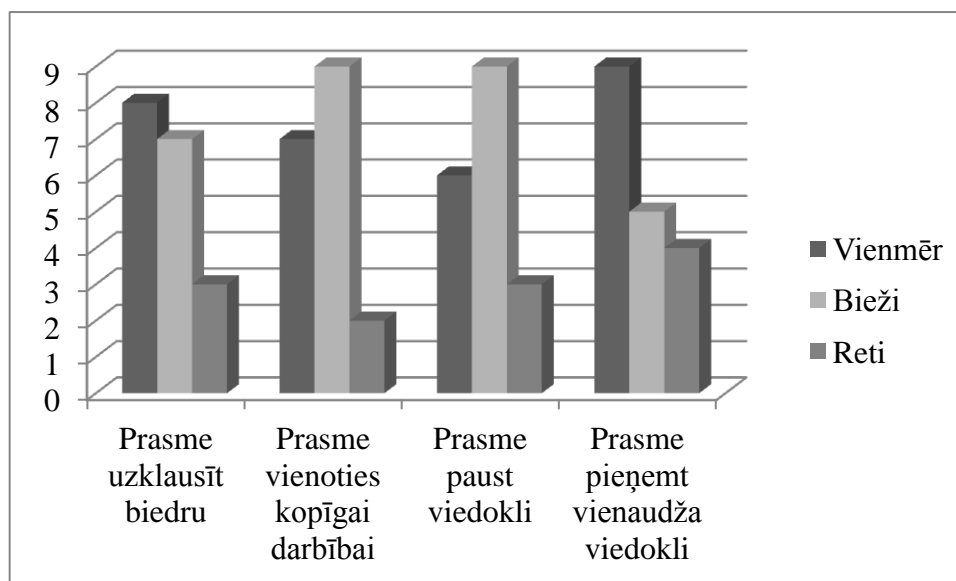
par darbu pārī, nepievērš uzmanību arī kopējai darba gaitai, izvēlas labāk strādāt vienam nekā pārī, nepalīdz citiem bērniem, rotaļājas viens vai ir pārlietu uzbāzīgs un citi bērni nemaz negrib ar zēnu spēlēties, neprot un nevienojas par lomu sadali, nedalās ar rotaļlietām.

Filipa - 3 gadi. *Saskarsmes un sadarbības prasmes atbilst zemam līmenim (24)*. Meitene daļēji uzklausa grupas biedrus, Filipa ir piesardzīga, neielaižas sarunās ar jebkuru no grupas bērniem, tikai ar dažiem, līdz ar to arī daļēji vienojas kopīgai darbībai, jo vairāk spēlējas, darbojas viena pati. Kā iepriekš tika minēts, ka Filipa vairāk laiku pavada kopā ar skolotāju, tad meitene vairāk uzklausa skolotājas teikto, ņem vērā, bet tajā pat laikā arī skolotājai neizsaka pati savu viedokli, bet patur to pie sevis. Filipai jāmācās apzināties savas emocijas sarunā, jo bieži iespējams novērot, kā Filipa dusmojas, izrāda nepatiku pret citiem grupas biedriem, nevēlēdamās ar citiem kontaktēties. Meitenei arī jāpievērš lielāka uzmanība uzvedības normu ievērošanai, jo bieži vien neprot uzvesties pie ēdamgalda. Mierīga, klusa, kautrīga, vairāk laiku pavada kopā ar skolotāju nekā ar grupas bērniem. Neizrāda interesi par darbu pārī, darbojas kopā ar skolotāju, izvēlas labāk strādāt vienam vai kopā ar skolotāju nekā pārī ar kādu grupas bērnu, nepalīdz citiem bērniem, rotaļās iesaistās tikai pēc skolotājas uzaicinājuma un tad, ja skolotāja piedalās rotaļā, neprot un nevienojas par lomu sadali, nedalās ar rotaļlietām. Filipai jāmācās paust savu viedokli un pieņemt vienaudžu viedokli.

Nauris – 3 gadi. *Saskarsmes un sadarbības prasmes atbilst zemam līmenim (20)*. Naurim jāmācās uz klausīt biedru, pieņemt grupas biedru viedokli, vienoties kopīgai darbībai. Nav uzmanības noturības un līdz ar to arī neklausās skolotājas teiktajā, vairāk interesē tas, kas notiek apkārt, kaut kur citur vai arī kādam piebaktīt, iečukstēt kaut ko ausī. Daļēji prot paust savu viedokli, bet ne līdz galam, jo neprot pamatot savu teikto. Jāmācās apzināties savas emocijas un mīmiku sarunā. Naurim jāmācās ievērot uzvedības normas pirmsskolā. Nedrošs, nepārliecināts par sevi, kontaktējas ar citiem bērniem ar lielām grūtībām un ja kontaktējas, tad mēdz slikti izturēties pret grupas biedriem, izprovocē uz konfliktu, neizrāda interesi par darbu pārī, nepievērš uzmanību kopējai darba gaitai, neprot sastrādāties pārī, nepalīdz citiem bērniem, rotaļājas viens, neprot un nevienojas par lomu sadali, nedalās ar rotaļlietām, nespēj vienoties par kopējo darbību ar vienaudžiem, pakļauties spēles noteikumiem, kontrolēt savas emocijas neveiksmes gadījumā.

Pirmsskolas izglītības iestādi apmeklē bērni ar atšķirīgām prasmēm, zināšanām un attieksmēm un tas ir kā sākuma stāvoklis katra bērna turpmākajai prasmju attīstībai. Veicot vecāku anketēšanu un sadarbības, saskarsmes prasmju novērošanu, darba autore ir nonākusi līdz secinājumam, ka pirmsskolas vecuma bērna saskarsme ietekmē sadarbības gaitu.

Mācību gada sākumā izmantojot pedagoģiskās novērošanas metodi, tika pētītas bērnu saskarsmes prasmes rotaļnodarbības laikā. Bērnu darbība tika vērtēta pēc izstrādātajiem kritērijiem. Bērnu verbālās saskarsmes prasmes ar vienaudžiem redzamas 10.attēlā.

10.attēls. Verbālās saskarsmes prasmes ar vienaudžiem

Pedagoģiskais novērojums un diagrammā redzamie rezultāti, liecina, ka gandrīz puse (8 bērni) vienmēr prot uzklausīt grupas biedru, 7 bērni to dara bieži, bet 3 bērni citus grupas biedrus uzklausa reti. Šie 3 bērni ir 2 trīsgadīgi puīši un 1 piecgadīga meitene. Abi puīši nāk pirmo gadu uz pirmsskolas izglītības iestādi un nav raduši ieklausīties citos bērnos, vairāk tikai izceļ sevi, aizmirstot par citiem bērniem. Ja arī ieklausās citos, tad tas ir uz īsu mirkli, nav uzmanības noturības ilgi klausīties citu stāstījumos, kas šajā vecumā vēl ir piedodams, jo uzmanības noturība nāks vēlāk. Piecgadīgā meitene ir vērsta uz sevi, trūkst uzmanība no citiem cilvēkiem, tad vairāk grib, lai viss notiek tikai ap viņu. Nav arī uzmanības noturības, lai klausītos citos.

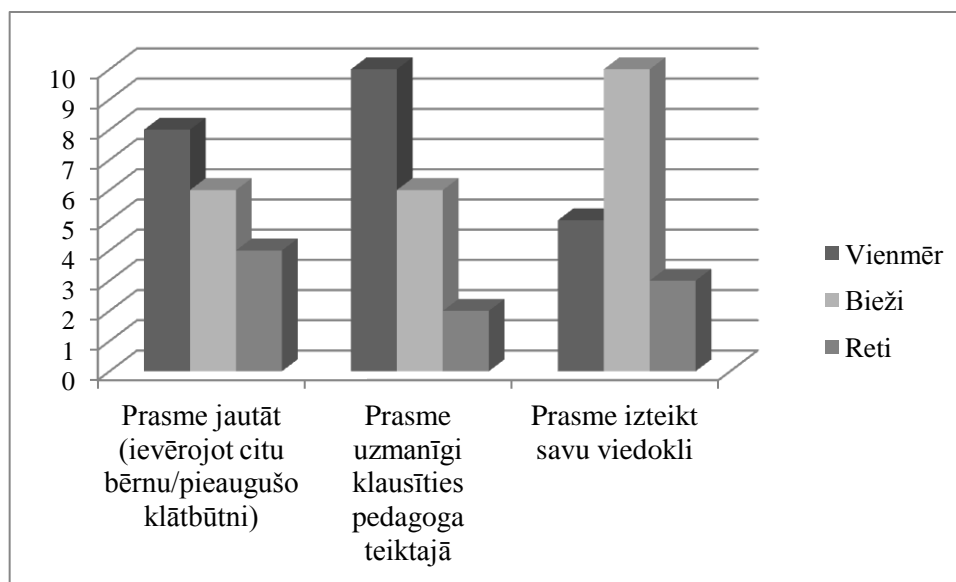
7 bērni no 18 bērniem prot vienoties kopīgai darbībai, 9 bērni prot to darīt bieži, bet ne vienmēr, bet 2 bērni kopīgai darbībai prot vienoties reti. Šie 2 bērni ir trīsgadīgi puīši, kuri uz bērnudārzu nāk pirmo gadu un šim vecumam vēl nav raduši vienoties ar kādu par veicamo darbību. Kā arī vecāku anketas rāda, ka viens no šiem puīšiem ir nepaklausīgs un viņam nav ne brāļu ne māsu, kas varētu būt iemesls, ka zēns neprot vienoties kopīgai darbībai. Otram puisim vecāki anektā bija norādījuši, ka viņš kontaktējas ar citiem ar grūtībām un bieži arī neapmeklē pirmsskolas izglītības iestādi.

6 bērni vienmēr prot paust savu viedokli citiem, puse no grupas bērniem (9 bērni) ne vienmēr, bet bieži pauž savu viedokli citiem, bet 3 bērni to dara reti. Visi 3 šie bērni ir 3 gadīgi un paust savu viedokli viņiem sagādā grūtības, jo, piemēram, vienam no šiem bērniem nav

attīstīta runa tik labi, lai izteiktu un aizstāvētu savu viedokli. Bet 2 no šiem bērniem ir kautrīgi un nav pārliecināti par sevi, lai izteiktu savu viedokli. Iespējams bērni kautrējas, jo pārējie bērni grupā ir vecāki par viņiem un bērnudārzā nāk pirmo gadu, un nav vēl „atvērušies”.

Puse no grupas bērniem (9 bērni) prot pieņemt vienaudža viedokli, uzklausā un ieklausās savos grupas biedros, 5 bērni bieži prot pieņemt vienaudža viedokli, bet 4 bērni to dara reti. 3 no šiem bērniem ir trīs gadīgi bērni, bet 1 ir piecgadīga meitene. Trīsgadīgie bērni šajā pirmsskolas izglītības iestādē nāk pirmo gadu un 2 bērni no šiem neapmeklē bieži bērnudārzu saslimšanas iemeslu dēļ, kas varētu būt iemesls bērnu ne tik pilnvērtīgai saskarsmei. Lai bērns prastu pieņemt sava grupas biedra viedokli, bērnam ir jābūt pieredzei saskarsmē, jābūt komunikablam, nevis noslēgtam sevī. 1 no šiem trīsgadīgajiem bērniem un piecgadīgais bērns ir pārāk pašpārliecināti un neuzsakata par vajadzīgu pieņemt citu bērnu viedokli. Autore jau iepriekš izpētītajā literatūrā bija rakstījusi, ka tieši šajā attīstības posmā jāpastiprina un jāpilnveido bērna tikumiskā audzināšana. Viena no tikumiskās audzināšanas sastāvdaļām ir pieņemt citu cilvēku viedokli. Ar šiem diviem bērniem būtu vairāk jārunā par tikumisko audzināšanu, ka katram cilvēkam ir savs viedoklis, kuru mēs nedrīkstam neuzklausīt, jo katrs mēs esam īpašs ar savu viedokli un domām.

Izmantojot pedagoģiskās novērošanas metodi, tika pētītas bērnu verbālās saskarsmes prasmes ar pedagogiem. (sk. 11.attēlu).

11.attēls. Verbālās saskarsmes prasmes ar pedagogiem

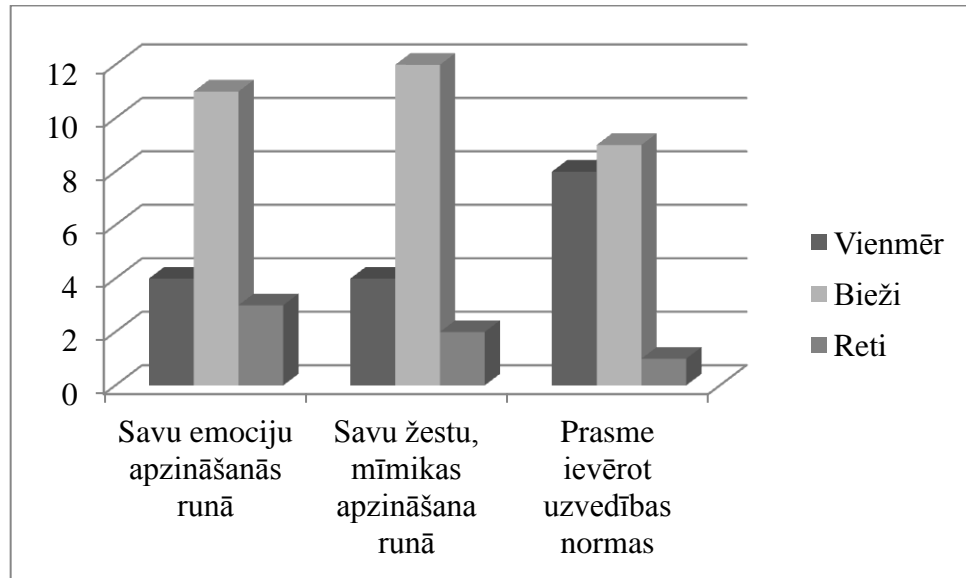
Pedagoģiskais novērojums un diagrammā redzamie rezultāti, liecina, ka gandrīz puse no grupas bērniem (8 bērni) vienmēr prot uzdot jautājumus pedagogam, ievērojot citu bērnu vai pedagoga klātbūtni, 6 bērni ne vienmēr, bet bieži prot jautāt ievērojot citu cilvēku klātbūtni, bet 4 bērni to dara reti. 3 no šiem bērniem ir trīsgadnieki, kuri bērnudārzā nāk pirmo gadu, tie ir

visjaunākie grupas bērni un iespējams nav vēl pieraduši pie bērnudārza sistēmas, kas tajā notiek un kādi ir noteikumi, ka nepārtraucam runātāju un ievērojam arī citus bērnus vai pedagogus. Kā arī vecāku anketas rāda, ka viens no šiem bērniem ir nepaklausīgs un drošs, kas varētu būt tam par iemeslu. Viena meitene no šiem 4 bērniem ir piecu gadu vecumā, kura ir pārdroša, pļāpīga, nav uzmanības noturības un vienmēr uzdod ļoti daudz jautājumu. Meitene arī nekad neievēro to, ka pedagogs runā ar kādu citu bērnu vai pieaugušo, bet iejaucas sarunā ar savu jautājumu vai sakāmo. Arī šeit būtu jārunā ar bērniem par tikumību, par cieņas izrādīšanu pret citiem cilvēkiem, par neiejaukšanos sarunās un ievērojot apkārtējos cilvēkus, kuri sarunājas savā starpā.

Lielākā daļa grupas bērnu (10 bērni) vienmēr prot klausīties pedagoga teiktajā, šie bērni ir ar uzmanības noturību un ieinteresēti vienmēr izpildīt skolotājas teikto, palīdzēt skolotājai, tas parāda, ka skolotāja šajā grupā ir kā autoritāte. 6 grupas bērni ne vienmēr, bet bieži prot uzmanīgi klausīties skolotājas teiktajā. Dažreiz šo uzmanību novērš citi grupas bērni ar savu pļāpāšanu un traucēšanu. 2 bērni, no visiem grupas bērniem, reti prot uzmanīgi klausīties pedagoga teiktajā, jo pārsvarā vienmēr kaut kas cits interesē vairāk par skolotājas teikto vai arī nepietiek uzmanības, lai ilgāku laiku koncentrētos uz vienu. Vienam no šiem bērniem ir 3 gadi, kas ir saprotams, ja bērns vēl 3 gadus reti ieklausās skolotājas teiktajā, bet arī viena piecgadīga meitene reti ieklausās skolotājas teiktajā. Skolotājai vairākkārt ir jāatkārto, lai šī meitene tam pievērstu uzmanību vai ieklausītos skolotājas teiktajā.

Tikai 5 bērni no 18 vienmēr prot izteikt savu viedokli pedagogam un 10 bērni to prot bieži, bet 3 bērni reti prot izteikt savu viedokli pedagogam. 2 no šiem bērniem ir trīsgadnieki, kuri pirmo gadu nāk bērnudārzā. Šie 2 bērni grupas telpā ir diezgan nedroši, vēl nav apraduši ar visiem bērniem un vairāk laiku pavada ar pedagogu, bet tajā pat laikā arī pedagogam neizsaka savu viedokli, bet patur to pie sevis. Iespējams šiem bērniem ir vajadzīgs ilgāks adaptācijas periods nekā citiem bērniem. Par šiem 2 bērniem vecāki anketās bija rakstījuši, ka bērni ir klusi un mierīgi, kas varētu būt iemesls, ka bērni vēl kautrējas un nevar tā „atvērties” un pateikt savu viedokli. Bet viena no šiem 3 bērniem ir piecgadniece, kura reti izsaka savu viedokli pedagogam. Lielākoties ir tā, ka viņa mēdz izteikt savu viedokli, bet viņas teikto reti kurš var saprast, jo teikumi ir ļoti nelogiski un nesaprotami. Vai arī, ja skolotāja uzdod jautājumu, tad nespēj atbildēt uz skolotājas jautājumu vai arī runā pilnīgi par kaut ko citu.

Izmantojot pedagoģiskās novērošanas metodi, tika pētītas bērnu neverbālās saskarsmes prasmes gan ar vienaudžiem, gan pieaugušajiem (sk. 12.attēlu).

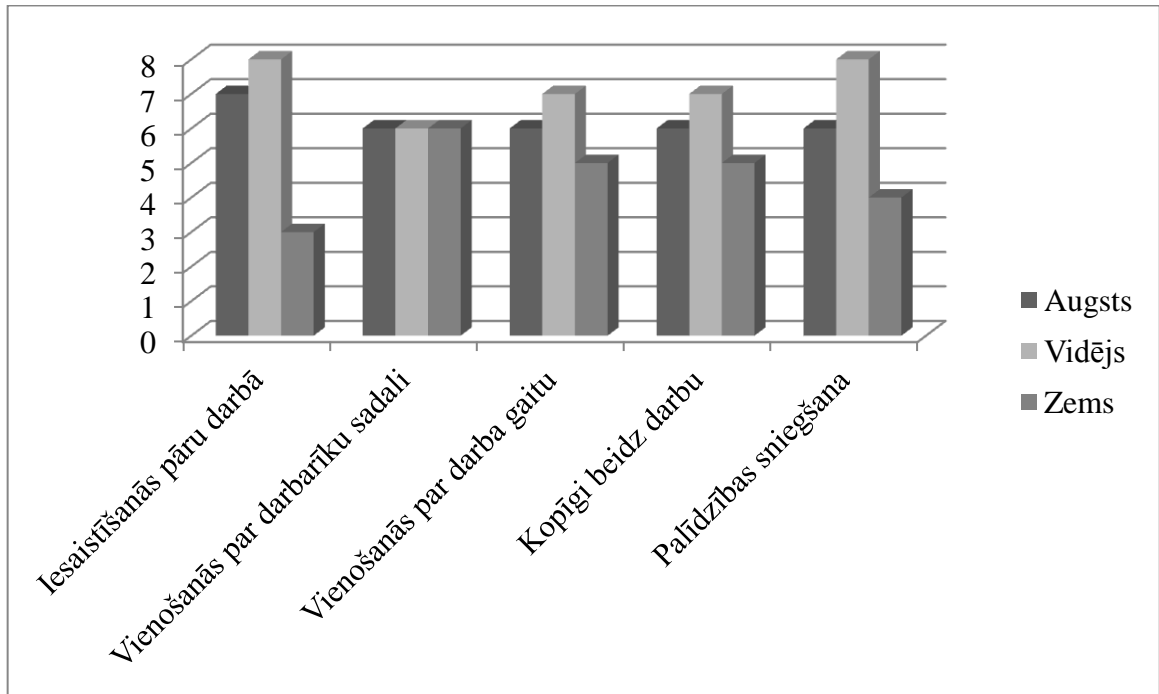
12.attēls. Neverbālās saskarsmes prasmes ar vienaudžiem un pieaugušajiem

Pedagoģiskais novērojums un diagrammā redzamie rezultāti, liecina, ka tikai 4 bērni vienmēr apzinās savas emocijas runā, 11 bērni tās neapzinās vienmēr, bet bieži, bet 3 bērni tās apzinās reti. 1 no šiem bērniem ir četrgadīga meitene, 1 trīsgadīga meitene un viens trīsgadīgs puisis. Šie bērni vēl nav apzinājuši savas emocijas runā, jo ir jaunākie bērni grupiņā un pirmsskolas izglītības iestādē apmeklē pirmo gadu. Sarunā šie bērni bieži vien neapvalda savas emocijas - dusmojas, bet dusmas ātri pāriet un atvainojas, ja bijis vainīgs, sabožas, apvainojas un nerunā, reizēm izmanto fiziska spēka palīdzību, klieudz, raud.

4 bērni vienmēr apzinās savu žestu un mīmiku runā, 12 bērni neapzinās vienmēr, bet bieži, bet 2 bērni to apzinās reti. Abi šie bērni ir trīsgadīgi bērni un bērnudārzu apmeklē pirmo gadu. Bērni ikdienā ir diezgan klusi un mierīgi, bet kad sadusmojas, tad savā runā bieži vien neapzinās savu mīmiku un žestus, neapvalda savas emocijas un pilnīgi „uzsprāgst”.

8 bērni vienmēr ievēro uzvedības normas, bet puse no grupas bērniem (9 bērni) bieži prot ievērot uzvedības normas, bet tikai 1 bērns no visas grupas reti ievēro uzvedības normas pirmsskolas izglītības iestādē. Uzvedības normas pirmsskolā reti ievēro zēns, kuram ir 3 gadi un kurš šajā bērnudārzā ir pirmo gadu. Šis puisis ir pārdrošs, aktīvs, brīžiem nepaklausīgs, pārgalvīgs, vēl nav pieradis pie pirmsskolas un tās noteikumiem, tāpēc arī neievēro uzvedības normas.

Mācību gada sākumā izmantojot pedagoģiskās novērošanas metodes, tika pētītas bērnu sadarbības prasmes kopējā darbā. Bērnu darbība tika vērtēta pēc izstrādātajiem kritērijiem. Bērnu sadarbības prasmju līmenis darbojoties kopā redzams 13.attēlā.

13.attēls. Bērnu sadarbības prasmju līmenis darbojoties kopā

Vērtējot diagrammā atspoguļotos rādītājus redzams, ka gandrīz puse (7 bērni) grupas bērnu izrāda interesi un iesaistās pāru darbā, gandrīz puse (8 bērni) izrāda interesi par pāru darbu, bet iesaistās pēc skolotājas uzaicinājuma, 3 bērni neizrāda interesi par darbu pārī, turpina darīt iesākto, visi 3 šie bērni ir pirmo gadu sākuši nākt uz bērnudārzu un ir jaunākie bērni šajā grupā, kas varētu būt traucēklis šo bērnu sadarbībai, viņi vēl nav raduši strādāt pāros.

Tešā daļa no grupas bērniem (6 bērni) vienojas par darbarīku sadali, sarunā, kurš ņems kādu darbarīku un kad samainīsies, 6 bērni paņem paši darbarīkus, bet iesaistās pēc skolotājas uzaicinājuma darboties pārī, 6 bērni pieprasa sev vēlamo darbarīku. 4 no šiem 6 bērniem nāk pirmo gadu bērnudārzā un īsti vēl nav iepazinuši pirmsskolas ikdienas darbības. 3 no šiem bērniem ir vienīgie bērni savā ģimenē un mājās iespējams viņiem tiek viss iedots rokās un pienests klāt. Tie bērni, kuri nāk jau vairākus gadus bērnudārzā, tie jau ir visu iepazinuši un paši māk atrast, kas vajadzīgs.

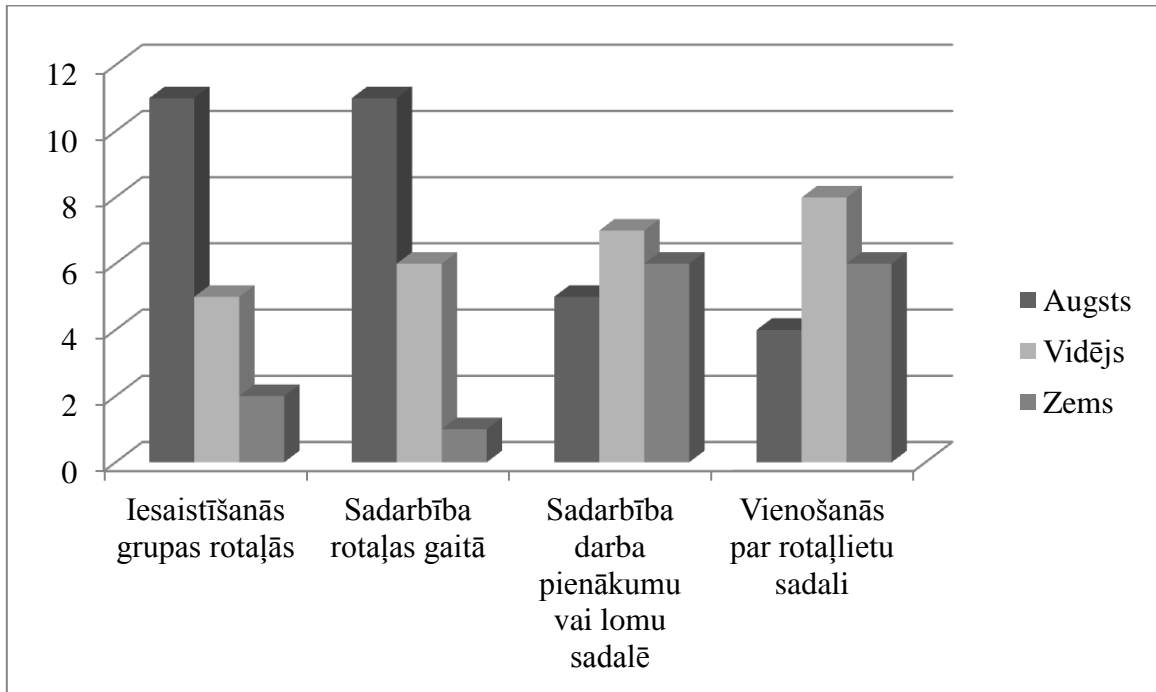
Par darba gaitu savstarpēji vienojas 6 bērni, sarunājot ar ko darbu sāks, kā turpinās, kas darāms nobeigumā, bet 7 savstarpēji nevienojas, bet pievērš uzmanību darba gaitai, 5 grupas bērni nepievērš uzmanību kopējai darba gaitai, it kā strādā pārī, bet katrs dara savu, nepārrunājot darbību secību. Vairākums piecgadīgo bērnu spēj ilgāk koncentrēties, efektīvāk komunicēties, draudzīgāk darboties kopā un labāk saprast abstraktus jēdzienus nekā vairākums trīsgadīgo un četrgadīgo bērnu, kuri brīžiem neieklausās savā pāriniekā, līdz ar to savstarpēji nespēj vienoties par darba gaitu, bet pārsvarā darbojas individuāli.

Tie 7 bērni, kuri izrādīja interesi par darbu pāri, tie arī gandrīz visi kopīgi pabeidza pāru darbu. Novēroju, ka viņu sadarbība bija ļoti kvalitatīva, varēja redzēt, ka šie bērni ir ar pieredzi sadarbības veidošanā, tas viņiem nesagādāja nekādas grūtības. 7 bērni sadarbību pārtrauc pirms kopīgā darba beigām, nevienojoties vienlaicīgi beigt iesākto, katrs bērns pabeidz savā laikā darbu, darba laikā nav jūtama pārlicinoša vienotība, bet 5 bērni strādā vieni. Šie 5 bērni, kuri strādā vieni ir jaunākie bērni grupā un šajā vecumā sāk apzināties savu individualitāti, grib darīt paši. 2 no šiem bērniem nav māsas un brāļi, iespējams nav pieraduši darboties pāri.

6 bērni piedāvā palīdzību citiem bērniem, 8 bērni atsaucas lūgumam palīdzēt citiem bērniem, 4 bērni nepalīdz citiem bērniem. Lielākie bērni ir pieraduši, ka viņiem ir jāpalīdz jaunākajiem bērniem vai bērniem, kuri kaut ko neprot. 4 grupas jaunākie bērni vēl nav raduši pie tā, ka viņiem ir jāpalīdz kādam, jo viņi ir pavisam nesen ir sākuši bērnudārza gaitas un viņi ir mazākie, līdz ar to pārsvarā vienmēr palīdzība ir vajadzīga viņiem, nevis lielajiem bērniem.

Analizējot diagrammā atspoguļotos pētījuma rezultātus, var secināt, ka sadarbības prasību līmenis mācību gada sākumā darbojoties kopā ir vidējs. Lielākie bērni ir pieraduši pie bērnudārza ikdienas gaitām – ar lielu interesi iesaistās pāru darbos, prot vienoties par darbarīku sadali, par darba gaitu, prot sniegt palīdzību citiem bērniem, ja tas ir vajadzīgs. Jaunākie bērni, kas ir tikai pavisam nesen sākuši bērnudārza gaitas, daudz kas vēl ir svešs un viņi lēnām iepazīst grupā notiekošo, tāpēc viņu sadarbības prasmes ir mazliet vājākas tieši darbojoties kopā, pāru darbos.

Izmantojot pedagoģiskās novērošanas metodi, tika pētītas bērnu sadarbības prasmes rotaļas laikā. (skat. 14.attēlu).

14.attēls. Bērnu sadarbības prasmju līmenis rotaļās

Pedagoģiskais novērojums un diagrammā redzamie rezultāti, liecina, ka lielākā daļa bērnu rotaļas sākumā izrāda vēlēšanos tajā piedalīties un iesaistās rotaļās patstāvīgi bez uzaicinājuma, bet 5 bērni rotaļās kopā ar citiem bērniem iesaistās tikai pēc pedagoga uzaicinājuma un tikai 2 bērni rotaļās neiesaistās. Šie bērni, kuri neiesaistās rotaļās ir kautrīgi un tāpēc viņiem arī ir sadarbības problēmas. Šie ir mazākie bērni grupā un viņiem arī ir grūti izsekot rotaļas noteikumiem. Brīžiem liekas, ka viņiem patīk rotaļāties kopā ar citiem bērniem, tomēr vēl nemāk sadarboties.

Rotaļas gaitā 11 bērni rotaļājas mazās grupās, 6 bērni blakus cits citam un 1 bērns neiesaistās rotaļās ar citiem bērniem, bet rotaļājas viens pats. Šis bērns, kurš rotaļājas viens pats ir intraverts un viņš ir bailīgs, nepārlicināts par sevi, augsta emocionalitāte, viņš labāk laiku pavada viens vai arī ar skolotāju nevis ar saviem grupas biedriem. Bija arī bērni, kas rotaļājas mazās grupās, bet tajā pat laikā neprot zaudēt, spēlēt godīgi, ievērot noteikumus.

Tikai 5 bērni patstāvīgi vienojas par pienākumu un lomu sadali rotaļā, 7 bērni tikai pēc pedagoga uzaicinājuma vienojas par pienākumu un lomu sadali rotaļā, bet 6 bērniem vienošanās par lomām sagādā grūtības un nevienojas. 4 no 6 bērniem, kuriem vienošanās par lomām sagādā grūtības, ir 5 – 6 gadus veci bērni, rotaļas laikā viņiem ir emocionāli neapvaldītāks raksturs nekā jaunākajiem grupas bērniem. Šī vecuma bērniem ir raksturīgas ambivalentas jūtu izpausmes – vienlaicīgi bērni var dusmoties un būt līdzjūtīgi, zaudēt paškontroli un palīdzēt kādam, kas rada sadarbības prasmju grūtības.

Tikai 4 bērni vienojas par rotaļlietu sadali un dalās ar rotaļlietām, 8 bērni vienojās par rotaļlietu sadali tikai pēc pedagoga uzaicinājuma, bet 6 bērni nespēj vienoties par rotaļlietu sadali un ar citiem bērniem nedalās. Šis ir vissliktākais rādītājs šajā pētījumā, ļoti liela daļa bērnu nedalās ar rotaļlietām. Iespējams viņi nav raduši dalīties ar mantām, ir vienīgie bērni ģimenē un nav jādalās ar vēl kādu vai arī ja kāds bērns grib šo mantu, tad par spīti neatdos nevienam, paturēs to sev.

Novērojuma rezultāti liecina, ka šajā grupā kopumā bērnu saskarsmes un sadarbības līmenis robežojas starp augstu un vidēju līmeni. Tā kā darba autore pētījumu veica jaukta vecuma grupā (3 – 7 gadus veci bērni), tad grupā ir bērni, kuru saskarsmes un sadarbības līmenis ir gan augsts, gan vidējs, gan zems. Ar zemu saskarsmes un sadarbības līmeni pārsvarā ir jaunākie grupas bērni (3 gadus veci bērni), kuri pirmsskolas izglītības iestādi apmeklē pirmo gadu vai arī bērni, kuri pirmsskolas izglītības iestādi apmeklē reti. Tikai daļai grupas bērnu ir augstas saskarsmes prasmes, kas ietekmē arī bērnu sadarbību grupā. Augstas saskarsmes un sadarbības prasmes varēja novērot pārsvarā visiem sešgadīgiem bērniem un arī 2 piecgadīgām meitenēm. Vidējas saskarsmes un sadarbības prasmes darba autore novēroja 2 sešgadīgām meitenēm, 5 piecgadīgiem bērniem un 1 četrgadīgai meitenei. Bet zemas saskarsmes un sadarbības prasmes 1 piecgadīgai meitenei un 3 trīsgadīgiem bērniem.

Daļai grupas bērnu nepietiek prasmes uzklaut grupas biedru, pieņemt vienaudža viedokli, nepietiek prasme jautāt ievērojot citu bērnu/pieaugušo klātbūtni, jāapzinās vairāk savas emocijas runā un neveiksmes gadījumā. Nepietiek prasmes arī kopīgai sadarbībai, lai attīstītu un virzītu rotaļas sižetu. Bērniem trūkst sadarbībai nepieciešamās prasmes risināt nesaskaņas, prasmes sadalīt darba pienākumus un lomas, rotaļlietas, vienoties par kopējo darbību ar vienaudžiem, pakļauties spēles noteikumiem.

Darba autore pēc bērnu novērojumu veikšanas izstrādāja pirmsskolas vecuma bērnu saskarsmes un sadarbības prasmju attīstības veicināšanai izmantojamus pedagoģiskos līdzekļus un realizēja tos pedagoģiskajā procesā. Tā kā šī ir jaukta vecuma grupa, tad pedagogs pedagoģiskajā procesā bērnus nedalīja pa prasmju līmeņiem, bet darbojās kopīgi ar visu grupu (sk.15.tabulu).

15.tabula. Pirmsskolas bērnu sadarbības prasmju pilnveide pedagoģiskajā procesā

Saskarsmes un sadarbības prasmes	Pedagoga darbība	Rezultāti
<i>Prasme pieņemt vienaudža viedokli</i>	<p><i>Filozofiskas sarunas.</i> Pedagoģs ar bērniem pārrunā par to, ka mēs katrs esam savādāks un ka mums katram ir savas domas un viedoklis, līdz ar to nedrīkst noraidīt cita cilvēka viedokli, jo jebkurš grib justies uzklausīts un saprasts. Pedagoģs uzsver, ka katrs cilvēks ir personība un katram ir svarīgi, lai pieņem viņa viedokli, līdz ar to arī citi cilvēki vēlas, lai viņus uzklausītu un nenoraidītu viņu teikto. Kopīgi pārrunā, kā mēs jūtamies, ja mūs neuzklausā, kādas emocijas mūsos tas izraisa.</p> <p><i>Dramatizācija.</i> Skolotāja aicina bērnus izspēlēt dažādas situācijas ar viedokļa pieņemšanu un nepieņemšanu. Situācijas izspēlē dramatizācijā, lai citi bērni no malas redzētu šo situāciju un pēc tam kopīgi pārspriestu, kā pareizi rīkoties šādā situācijā, kā jūtās katrs no dramatizācijas dalībniekiem.</p>	<p>Bērni cenšas izprast un pieņemt to, ka katrs cilvēks ir savādāks, atšķirīgs un tāpat arī cilvēku viedokļi mēdz atšķirties. Bērni filozofiski spriež par to, kā cilvēks jūtas, kad nepieņem viņa viedokli un cenšas izprast šīs sajūtas, un nonāk pie secinājuma, ka tā nevēlētos justies, tāpēc arī neliksim citiem tā justies. Bērni dalās savā pieredzē, stāsta piemērus no savas dzīves, kopīgi visi šos piemērus izanalizē – darbību, rīcību.</p> <p>Reālajā dzīvē sastopamas situācijas, kurās konflikti starp bērniem rodas tāpēc, ka katram ir savs skatījums uz radušos situāciju. Dramatizācija sniedz iespēju paskatīties uz šo situāciju no malas un vērtēt katra iesaistītā rīcību, saprast katra perspektīvu un to, kāpēc konflikts radies</p>
<i>Prasme jautāt ievērojot citu bērnu/pieaugušo klātbūtni</i>	<p><i>Pārrunas</i> ar bērniem par cieņas izrādīšanu viens otram – jautājot ievērot citu bērnu un pieaugušo klātbūtni. Svarīgi ir nepārtraukt citu cilvēku sarunu, pagaidīt, kad tie beigs runāt un tikai tad teikt savu sakāmo.</p>	<p>Bērni mācās ievērot cieņu starp diviem sarunu biedriem, neiejaucoties viņu sarunā ar saviem jautājumiem.</p>
<i>Savu emociju apzināšanās runā</i>	<p><i>Pārrunas</i> ar bērniem par savām emocijām, to kontroli, prasmi nomierināties, atvairīt nomāktību vai aizkaitinājumu. Nonākt pie risinājuma, ko darīt, ja mūs pārņem emociju uzplūdi: apstāties, nomierināties, apdomāties.</p>	<p>Spēja pazīt emocijas to rašanās brīdī. Te bērni apzinās arī sevi. Cilvēks, kas sevi apzinās, savas negatīvās emocijas var ietekmēt daudz efektīvāk.</p>
<i>Vienošānās par darbarīku sadali</i>	<p><i>Pārrunas</i> ar bērniem par darbarīku sadali strādājot pāri vai grupā. Noskaidro, ka jābūt draudzīgiem gan strādājot pāri, gan grupā, jo uzdevums ir jāveic kopā. Un lai uzdevumu varētu izpildīt, bērniem savā starpā ir jākomunicē un</p>	<p>Bērni izprot to, ja vienosies par darbarīku sadali, tad viņu pašu darbs ātrāk ritēs uz priekšu. Lai sadalītu darbarīkus, savā starpā ir jākomunicē un jāvienojas par to.</p>

<p><i>Palīdzības sniegšana</i></p>	<p><i>Dramatizācija.</i> Pedagoģs aicina bērnus izspēlēt dažādas situācijas dramatizācijā. Pedagoģs izlasa literāru darbu, kurā ir ietverta palīdzības sniegšana un bērni pēc tam to attēlo, rādot teatrālu sižetu. Pēc sižeta parādīšanas, pedagoģs kopīgi ar bērniem pārrunā par to, kāpēc mums ir jābūt izpalīdzīgiem, kāpēc ir jāsniedz palīdzība citiem. Pedagoģs piemin, ka arī grupā tas ir svarīgi, jo ir dažāda vecuma bērni un vienmēr jāpalīdz jaunākajiem.</p>	<p>Bērni izprot to, cik svarīgi ir palīdzēt citiem cilvēkiem un, ka viss labais atmaksājas. Viņi mācās būt izpalīdzīgi, iejūtoties dažādās situācijās, teatrālā sižetā. Bērni attīsta arī empātijas, līdzpārdzīvojuma izjūtu, kas palīdz viņiem būt iejūtīgiem un saprotošiem pret citiem cilvēkiem.</p>
<p><i>Sadarbība darba pienākumu vai lomu sadalē</i></p>	<p><i>Skaitāmpanti.</i> Lomu sadalē pedagoģs bērnus rosina skaitīt skaitāmpantus, piemēram, „Oliņ, boliņ, džimpiņ, rimpīņ”.</p> <p><i>Diskusija ar pamatojumu.</i> Pedagoģs aicina bērniem padomāt, kurš bērns būs radīts kādai konkrētai lomai un kāpēc tieši šis bērns? Bērni uzskaita dažādas rakstura īpašības, izskatu, kuras piemīt šai lomai un meklē tai atbilstošu bērnu, kuram ir tieši šādas pašas rakstura īpašības.</p>	<p>Bērni ar lielāko prieku skaita skaitāmpantus un izmantojot tos lomu sadalē, bērniem nerodas savā starpā konflikti, jo tas ir labs veids, kā netīši sadalīt lomas.</p> <p>Bērni izprot to, ka katrai lomai ir vajadzīgs cilvēks ar konkrētām rakstura īpašībām un izskatu, līdz ar to lomu sadalīšana norit vieglāk un nerodas starp bērniem nevajadzīgi konflikti.</p>
<p><i>Vienošanās par rotaļlietu sadali</i></p>	<p><i>Filozofiskas sarunas.</i> Pedagoģs ar bērniem pārrunā, ka tas bērns, kurš paņem pirmais rotaļlietu, tas arī ar to rotaļājas. Kad kādu laiku paspēlējies ar to, pēc tam iedod citam bērnam paspēlēties. Var arī samainīties ar mantām, ar kurām tajā brīdī spēlējas vai arī vienojas, ka no rīta viens paspēlējas un pēcpusdienā ar šo mantu spēlējas cits. Pedagoģs bērnus rosina sajūtas, ka neviens šo mantu viņam nenoņems. Pedagoģs bērniem liek arī padomāt par cieņas izrādīšanu viens otram, nevis ņemt nost, bet pajautāt otram bērnam atļauju ņemt rotaļlietu. Un ja ir apsolīts rotaļlietu dot otram bērnam, tad arī ir jāpilda savs solījums.</p> <p><i>Rotaļa.</i> Bērni kopā ar pedagoģu spēlē rotaļu – „Kā dalīties ar rotaļlietu”. Bērni sēž aplī un dod rotaļlietu pa apli un stāsta, kāpēc šī</p>	<p>Bērni tiek iepazīstināti ar vienošanās veidiem daloties ar rotaļlietām. Bērni apzinās vienošanās prasmju nepieciešamību, prot dalīties ar rotaļlietām. Uzklaua citu bērnu vēlmes un ņem tās vērā, ka ne tikai viņam vienam gribas ar šo rotaļlietu spēlēties, bet vēl kādam bērnam gribas. Bērni iemācās savā starpā komunicēt un sarunāt, kurš kad spēlēsies ar šo rotaļlietu, kad atdos atpakaļ utt.</p> <p>Bērniem rodas apziņa, ka viņiem ir kāda mīļa rotaļlieta, bet ar šo rotaļlietu ir jādalās arī ar citiem bērniem. Ar šo rotaļu bērni saprot,</p>

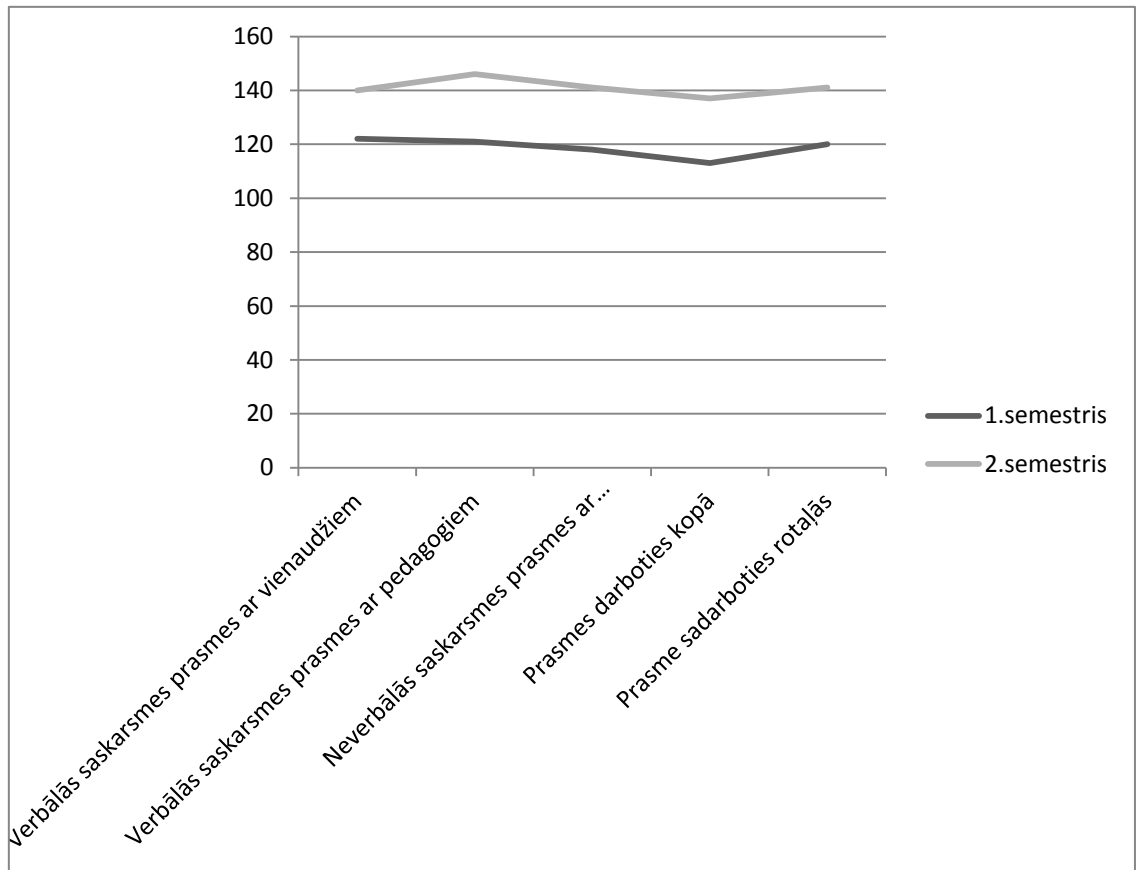
	rotaļlieta ir viņa draugs un kāpēc to dāvina savam draugam blakus un blakus sēdētājs turpina rotaļu.	ka ne tikai viņiem šī rotaļlieta ir mīļa, bet arī citiem bērniem un visi grib ar šo rotaļlietu draudzēties.
<i>Prasme ievērot uzvedības normas</i>	<i>Ggrupas kārtības noteikumu izstrāde.</i> Grupas noteikumu un uzvedības prasību nolūks ir panākt, lai bērni labāk apgūtu paškontroli/savaldīšanos. Nepieciešamība noteikt robežas. Pedagoģs iesaista pašus bērnus, ierosina viņiem izstrādāt, noteikumus maina un, ja nepieciešams, veido jaunus likumus un noteikumus. Kopīgi pārrunā, kāpēc tā nedrīkst uzvesties. Bērni izsaka savu viedokli un dalās pieredzē.	Viens no svarīgākajiem uzdevumiem darbā ar bērniem ir iemācīt viņiem savaldīšanos. Pedagoģs var palīdzēt bērnam apgūt savaldīšanos un paškontroli, izskaidrojot nevēlamas uzvedības sekas un palīdzot atrast risinājumu uzvedības problēmu gadījumā. Iesaistot bērnus noteikumu izstrādē, var panākt lielāku, ilglaicīgāku pozitīvu iznākumu.

Darba autore analizējot literatūru, noskaidroja, ka vecākiem ir liela nozīme bērnu saskarsmē un sadarbībā, tāpēc tika izstrādāti pirmsskolas vecuma bērnu saskarsmes un sadarbības prasmju attīstības veicināšanai izmantojamie pedagoģiskie līdzekļi darbam ar vecākiem un tie tika realizēti pedagoģiskajā procesā 2014.2015.mācību gadā (sk. 16.tabulu).

16.tabula. Skolotājs – bērns – vecāki saskarsmes un sadarbības pilnveide

Pedagoģa darbība	Saturs	Plānotie rezultāti
Tika informēti vecāki par bērnu pašreizējām sadarbības prasmēm un to nozīmi bērnu attīstībā. Vecāki aicināti iepazīties ar pedagoģu un psihologu atziņām, iesaistīt vecākus diskusijās.	Vecāku sapulce, individuālās pārrunas, diskusijas, ieteikumi.	Vecāki iegūst informāciju un lielāku izpratni par sadarbības nozīmi starp pirmsskolu un vecākiem, starp vecākiem un bērniem. Vecāki pievērš lielāku uzmanību saskarsmei un sadarbībai ar bērnu un ar pirmsskolu.
Pedagoģs atbalsta vecāku – bērnu sadarbību, rosina vēlmi kopā darboties. Rada iespēju bērniem un vecākiem kopīgā sadarbībā realizēt noteiktu uzdevumu.	Iesaista vecākus dažādu svētku svinēšanā, tematiskajās pēcpusdienās, pārgājienos, ekskursijās („Miķeļdiena”, „Ģimenes diena”, „Ziemas sporta diena”, „Rudens talka” utt.)	Kopīgas sadarbības rezultātā veidojas pozitīva attieksme pret ģimeni, pašam pret sevi, pret apkārtējiem cilvēkiem. Bērni jūtas droši, jo blakus ir vecāki un bērnu saskarsme un sadarbība savā starpā norit drošāk.
Nodrošina iespēju vecākiem iepazīt sava bērna uzvedības īpatnības grupas kolektīvā, saskarsmes un sadarbības prasmes.	Atvērto durvju diena	Vecāks gūst ieskatu par bērnu darbības veidiem grupā un sava bērna attīstību, tā sadarbības un saskarsmes prasmēm.

Lai uzzinātu saskarsmes un sadarbības prasmju attīstību 2014./2015.mācību gadā, darba autore salīdzina 1.semestra un 2.semestra saskarsmes un sadarbības rādītājus (sk.14.attēlu).

14.attēls. Saskarsmes un sadarbības prasmes 2014./2015.mācību gadā

14.attēlā ir parādītas saskarsmes un sadarbības prasmes 2014.mācību gada sākumā un beigās (1.semestrī un 2.semestrī). Vērtējot diagrammā atspoguļotos rādītājus redzams, ka jaukta vecuma grupā ir uzlabojusies gan sadarbība, gan saskarsme, bet visizteiktāko kāpumu var redzēt verbālajās saskarsmes prasmēs ar pedagogiem, prasmē darboties kopā un neverbālajās saskarsmes prasmēs ar vienaudžiem un pieaugušajiem.

Secinājumi

1. Darba autore literatūras analīzes rezultātā secina, ka pirmsskolas un ģimenes sadarbība ir viens no būtiskākajiem priekšnoteikumiem bērna personības attīstībā un sadarbības prasmju veiksmīgai pilnveidei. Līdz ar to katram pedagogam jāapzinās, ka viņa kompetence izpaužas ne tikai attiecībā ar bērnu, bet arī ar vecākiem.
2. Darba autore secina, ka pieaugušais ir bērna paraugs tam, kā veidot veiksmīgu saskarsmi. Ja bērna ģimenē vecāki ir pasīvi saskarsmes jomā, tad grūti to pieprasīt no bērna, kuram nav pozitīvas un veiksmīgas saskarsmes pieredzes, tāpēc pedagoga uzdevums ir radīt bērnam šo pieredzi un veicināt tās veiksmīgu apguvi, lai arī bērna sadarbība būtu veiksmīga.
3. Pamatojoties uz dažādu psihologu atziņām darba autore secina, ka bērni pirmsskolas vecumposmā pārslēdzas no spēlēšanās vienatnē uz rotaļāšanos grupā, kur bērni viens no otra mācās, vienlaikus darbība grupā veicina labvēlīgu attieksmi pret citiem bērniem, rodas simpātijas, griba sadarboties.
4. Īpaša nozīme bērna saskarsmē ir bērna temperamentam, ģimenes kultūrai, saskarsmes organizācijai ģimenē, saiknei ar vecākiem, kas ļoti spēj ietekmēt bērnu sadarbību ar citiem cilvēkiem.
5. Darba autore vecāku anketu analīzes rezultātā secina, ka liela nozīme bērna saskarsmē un sadarbībā ir vecākiem, tas kā viņi veicina bērnu saskarsmes prasmes mājās, kādas nodarbes kopīgas veic utt. Šie vecāku novērojumi un informācija par bērnu sniedz darba autorei papildus iespēju izprast bērna saskarsmi un sadarbību pirmsskolas izglītības iestādē.
6. Pēc novērojumu veikšanas, darba autore nonāk pie secinājuma, ka šajā grupā 2014.mācību gada sākumā bērnu saskarsmes un sadarbības līmenis robežojas starp augstu un vidēju līmeni. Protams, grupā ir bērni, kuru saskarsmes un sadarbības līmenis ir zems, bet pārsvarā tie ir jaunākie grupas bērni, kuri pirmsskolas izglītības iestādi apmeklē pirmo gadu vai arī bērni, kuri pirmsskolas izglītības iestādi apmeklē reti.
7. Pēc bērnu sadarbības un saskarsmes prasmju pilnveides veiktie novērojumi liecina, ka bērnu saskarsmes un sadarbības prasmes ir uzlabojušās, jo tika salīdzinātas prasmes gada sākumā un gada beigās, kur visi saskarsmes un sadarbības rādītāji ir augstāki.

8. Pēc saskarsmes un sadarbības prasmju pilnveides grupas bērniem ir prasmes uz klausīt grupas biedru, prasmes kopīgai sadarbībai, pieņemt biedra viedokli, prot risināt nesaskaņas, vienoties par kopējo darbību ar vienaudžiem, pakļauties spēles noteikumiem, kontrolēt savas emocijas neveiksmes gadījumā.
9. Darba hipotēze ir apstiprinājusies, jo pirmsskolas vecuma bērnu saskarsmes un sadarbības prasmju pilnveide pedagoģiskajā procesā būs veiksmīga, ja pedagogs pārzinās un ievēros vecumposma attīstības likumsakarības, pārzinās katras ģimenes kultūru, sadarbosies ar bērnu vecākiem.

Izmantotā literatūra un informācijas avoti

1. Abakuka, D. (2005) *Teorētiskās nostādnes par saskarsmi 3-4 gadu vecumā*. Pirmsskolas izglītība.
2. Albrehta, Dz. (1998) *Pētīšanas metodes pedagogijā: Metodiska izstrādne*. Rīga: Mācību grāmata.
3. Anderson, C., Hughes S. (2009) *Parent – Child Attitude Congruence on Type and Intensity of Physical Activity*. American Psychological Association. Ievietots: 04.11.2009. <http://psycnet.apa.org/journals/hea/28/4/428.pdf> (Skatīts: 19.11.2012.)
4. Bakisa, A. (1996) *Mans bērns nebaidās un paļaujas uz sevi*. Alberts XII.
5. Berns, R., M. (2013) *Child, family, school, community. Socialization and support*. Cengage Learning.
https://books.google.lv/books?id=FIXCBAAAQBAJ&printsec=frontcover&source=gbs_atb#v=onepage&q&f=false
6. Boehm, A.,E. (2008) *Preschool Assessment: Principles and practices*. Guilford Press.
https://books.google.lv/books?id=_njybzIE5IYC&printsec=frontcover&source=gbs_ge_s_ummmary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
7. Boša, R. (1992) *Pirmsskolas audzināšanas galvenie darba virzieni un to īstenošana*. Rīga.
8. Boulbijs, Dž. (1998) *Drošais pamats*. Madona: Rasa ABC.
9. Braše, L. (2010) *Ģimenes loma skolēnu socializācijā*. Rīga: RaKa.
10. Černova, E. (2003) *Praktikums pirmsskolas sadarbības pedagogijā*. Rīga: Latvijas Universitāte.
11. Dzintere, D. (1983) *Pedagoģiskā procesa organizācija bērnudārzā*. Izglītības ministrija.
12. Dzintere, D., Boša R. (1997) *Rotaļspēles*. Mācību apgāds NT.
13. Dzintere, D., Stangaine, I. (2007) *Rotaļa – Bērna dzīves prasmju sekmētāja*. Rīga: RaKa.
14. Dzintere, D., Stangaine, I. (2007) *Rotaļa – bērna dzīvesveids*. Rīga: RaKa
15. Essa, L. (2008) *Introduction to Early Childhood Education*. Wadsworth, Cengage Learning. Ievietots: 2008.
http://books.google.lv/books?id=L9_S6aQ9M5MC&pg=PA412&dq=&hl=en&sa=X&ei=qRGgUIeQKeeF4ATf7IGQBw&ved=0CDUQ6AEwBQ#v=onepage&q&f=false

- (Skatīts: 19.11.2012.)
16. Fromms, Ē. (2003) *Mīlestības māksla*. Rīga: Jumava.
 17. Golubina, V. (2007) *Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga: Izglītības soļi.
 18. Grosmane, K. (1995) *Palīdziet mums pielāgoties. Mans mazais*, Nr.2.
 19. Hansena, K.A., Kaufmane, R.K., Volša, K.B. (2002) *Bērncentrētu grupu veidošana*. Rīga: Sorosa fonds.
 20. Kaņepēja, R., (2012) *Ceļā uz skolu. Pedagoģiskais process pirmsskolā un tā plānošana*. Rīga: Zvaigzne ABC.
 21. Kaņepēja, R., Gaugere, Z. (2012) *Ceļā uz skolu. Pirmsskolas vecuma bērnu sociālās prasmes*. Rīga: Zvaigzne ABC.
 22. Kaņepēja, R., Gaugere, Z. (2012) *Ceļā uz skolu. Sadarbība ar ģimeni bērna personības veidošanā*. Rīga: Zvaigzne ABC.
 23. Kempbels, R. (1998) *Kā patiesi mīlēt savu bērnu*. Amnis.
 24. Klein, D., Chen D. (2001) *Working with children from culturally diverse background*. Delmar. Ievietots: 2001.
http://books.google.lv/books?id=WAzpiEwFwWEC&printsec=frontcover&dq=&hl=en&sa=X&ei=w2gUJDwAdTN4QSn_oG4Dg&ved=0CDIQ6AEwBA#v=onepage&q&f=false (Skatīts: 19.11.2012.)
 25. Komenskis, J.A. (1992) *Lielā didaktika*. Rīga: Zvaigzne.
 26. Kupčs, J. (1998) *Saskarsmes būtība*. Rīga: Zvaigzne ABC.
 27. Lee, C., M., Beauregard, C., Bax, K.,A. (2005) *Child-Related Disagreements, Verbal Aggression, and Children's Internalizing and Externalizing Behavior Problems*. Journal of Family Psychology. Ievietots: 14.05.2005.
<http://psycnet.apa.org/journals/fam/19/2/237.pdf> (Skatīts: 19.11.2012.)
 28. Lieģeniece, D. (1992) *Bērns pasaulē – Pasaule bērnam*. Rīga: Zvaigzne.
 29. Lika, I. (1998) *Pirmsskolas vecuma bērnu socializācija*. Pirmsskolas izglītība. Nr.2.
 30. Miltuze, A., Sebre, S. (2011) *Bērnu sociālā un emocionālā attīstība*. Rīga: Latvijas Universitāte.
 31. Montessori, M. (1965). *The Advanced Montessori Method*. India, Madras: Kalakshetra Publications.
 32. Olson, K., Spelke, E. (2008) *Foundations of cooperation in young children*. Cognition. Ievietots: 01.07.2008.

- <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0010027707003228> (Skatīts: 19.11.2012.)
33. Omārova, S. (1996) *Cilvēks runā ar cilvēku*. Kamene.
34. Orlick, T. (2006) *Cooperative Games And Sports: Joyful Activities For Everyone*. Pantheon Books. Ievietots: 01.2006.
<http://books.google.lv/books?id=PPoBpkMbG4MC&printsec=frontcover&dq=&hl=en&sa=X&ei=wz-hUNbKCdKN4gTPzYHQAw&ved=0CCkQ6AEwAQ#v=onepage&q&f=false> (Skatīts: 19.11.2012.)
35. Овчарова, Р. (2001) *Справочная книга социального педагога*. М.: издательство "ГЦ Сфера".
36. Pliners, J., Buhvalovs, V. (2002) *Skolas izglītojošā vide*. Rīga: Izglītības solī.
37. Saifer, S., Baumann, M., Isenberg, J., Jalongo, M. (1997) *Individualizēta pieeja mācībām pirmsskolas iestādēs un sākumskolā. Soli pa solim*. Izglītības iniciatīvu centrs.
38. Sast. autoru kol. (1999) *Psiholoģijas vārdnīca*. Apgāds Mācību grāmata.
39. Svence, G. (1998) *Personības attīstības psiholoģija*. Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskola.
40. Špona, A. (2006) *Audzināšanas process teorijā un praksē*. Rīga: RaKa.
41. Tiegerman-Farber, E. (2010) *Language and Communication Intervention in Preschool Children*. Allyn and Bacon.
42. Vecgrāve, A. (1996) *Kā man saprast savu bērnu*. Zvaigzne ABC.

PIELIKUMI

18.tabula. Hipokrata četri temperamenta tipus (Oвчарова, 2001, 38)

Temperaments	Raksturojums	Pieaugušā darbība
Sangvīniķis	Rodas spēcīgas, kustīgas un līdzsvarotas nervu sistēmas darbības ietekmē. Viegli atrod kontaktu ar nepazīstamiem cilvēkiem, daudz mīl uzturēties sabiedrībā, ātri pielāgojas jauniem apstākļiem. Ar labu humora izjūtu, nepārspējams runas talants, dzīvespriecīgs, ar lielu enerģiju un labas aktiera dotības.	Ar šiem bērniem ir vismazāk problēmas. Viņiem ir jāpalīdz attīstīt pacietība, iecietība, patstāvība darbībās, interesēs, nopietnāku attieksmi pret ikvienu darbu, jo bieži vien šie bērni ir samērā vieglprātīgi ne tikai savās darbībās, bet arī attiecībās ar cilvēkiem.
Holēriķis	Rodas spēcīgas, kustīgas un labilas nervu sistēmas darbības ietekmē. Atšķiras ar paaugstinātu uzbudinātību. Raksturīgas ātras kustības un ātra darbība, izteikts spēks un impulsivitāte. Spilgti izteikti emocionālie pārdzīvojumi. Tieksme pēc kundzības, nosliece uz risku, agresivitāti un uzstājību. Pārliecinoša stāja. Dziļi izteikta tieksme pēc jauniem iesaļiem. Ir daudzpusīgas intereses.	Šiem bērniem vjadzētu palīdzēt attīstīt „bremzēšanas” procesus, lai bērns varētu kontrolēt sevi un savas nevēlamās reakcijas uz notiekošo procesu. No šādiem bērniem maigi, bet uzstājīgi vajag pieparsīt mierīgas, apdomātas atbildes, mierīgas, nepārāk straujas kustības. Vislabākais līdzeklis tā apgūšanai, ir pats pieaugušais. Šiem bērniem nepatīk vienmuļas, vienveidīgas darbības. Uz viņiem labāk iedarbojas mierīga, klusināta balss, jo tiklīdz pieaug pieaugušā uzbudinājums, piemēram, runājot, arī bērns noreāģēs tāpat.
Flegmatīķis	Rodas spēcīgas, inertas un līdzsvarotas nervu sistēmas darbības ietekmē. Raksturīga ļoti zema aktivitāte. Runa un mīmika ir mierīga, darbība līdzsvarota un lēna. Jūtas ir dziļas un pastāvīgas. Pret apkārtējiem cilvēkiem ir pieklājīgs un laipna izturēšanās. Neatlaidīgs un pacietīgs darba rūķis, viņš reti kad izrāda neapmierinātību, nav tieksme uz afektiem. Sabiedrībā ir vidēji aktīvs, nemīl tukšas sarunas, taupa spēkus un cenšas tos lieki netērēt. Raksturīga stabila un nemainīga domāšana, stingri turas pie sava viedokļa, nemaina dzīvē pieņemtos lēmumus.	Liela nozīme jāveltī arī šiem bērniem, jo savas neuzbāzīgās klātbūtnes dēļ viņus parasti ievēro mazāk, bet tas nenozīmē, ka viņiem nav nepieciešama Jūsu uzmanība. Šādiem bērniem jāpalīdz tikt vaļā no vienaldzības, kas nomāc viņu aktivitāti. Šādi bērni ir jāieinteresē, emocionāli jāuzlādē, jāiedvesmo darboties.
Melanholiķis	Rodas vājas, inertas un labilas nervu sistēmas darbības ietekmē. Šis	Šiem bērniem ir nepieciešama īpaša uzmanība, jo viņa

	<p>temperamenta tips ir izteikti izturēts. Grūtības sociālo kontaktu veidošanā un jaunu draugu iegūšanā. Klusināta balss, bailes radīt troksni. Viņam ir grūti ilgstoši koncentrēties, mīl aizsapņoties. Viņam ir apspiesta domāšana un runāšana, kautrīgs, nedrošs, neizlēmīgs. Normālos apstākļos melanholiķis ir saturīgs cilvēks un veiksmīgi tiek galā ar dzīves izvirzītajiem uzdevumiem. Pie nelabvēlīgiem apstākļiem melanholiķis var kļūt par noslēgtu, bailīgu, uztrauktu, viegli ievainojamu cilvēku, ar tieksmi uz negatīviem iekšējiem pārdzīvojumiem, var pazaudēt dzīves jēgu.</p>	<p>temperamenta pamatā ir vāja nervu darbība un spēcīgas iedarbības uz nervu sistēmu, viņi var neizturēt. Maigums, jūtīgums, taktiskums, un labvēlība attiecībās ar šāda temperamenta tipa bērniem ir īpaši nepieciešama. Paaugstinātas prasības pret šāda tipa bērniem tikai pazemina viņa darbaspējas. Attīstot melanholiķa aktivitāti nepieciešams ievērot pakāpenības principu, jo šādi bērni ātri nogurst. Liela nozīme ir labvēlībai, uzslavām un uzmundrinājumiem.</p>
--	---	---

Pielikums Nr.2. Aptaujas anketa vecākiem „Bērnu saskarsmes un sadarbības prasmes”

Anketa vecākiem

Cienījamie vecāki, paldies par Jūsu vēlmi sadarboties, atbildot, nav jāiziet no tā, kas pēc Jūsu domām būtu labākā atbilde, bet gan no tā, ko Jūs godīgi domājat un kā rīkojaties, jo iegūtā informācija palīdzēs labāk izprast Jūsu bērnu, un veiksmīgāk sadarboties ar viņu. Anketa tiks izmantota bakalaura darbam.

Bērna vārds, uzvārds _____

Vecums _____

Kā Jūs raksturotu savu bērnu? _____

Vai ir citi bērni ģimenē un cik veci? _____

Vai Jūsu bērns ir iepriekš apmeklējis pirmsskolas izglītības iestādi (2013./2014.m.g.)?

- Regulāri,
- Ar pārtraukumiem,
- Nav apmeklējis.

Lūdzu, raksturojiet PII neapmeklēšanas iemeslus!

Kāds ir Jūsu bērns sadarbībā ar citiem bērniem un pieaugušajiem?

- Drošs,
- Nedrošs,
- Viegli kontaktējas,
- Kontaktējas ar grūtībām.

Kādas ir Jūsu un bērna mīļākās nodarbošanās kopā vakaros un brīvdienās?

- Kopīga grāmatu apskate un lasīšana,
- Kopīga darbošanās virtuvē,
- Kopīgas galda spēles un rotaļas,
- Kopīgas sporta aktivitātes,
- Cits variants _____

Aprakstiet, kā Jūsu bērns risina konfliktsituācijas ar vienaudžiem?

Kā Jūs veicināt sava bērna saskarsmes prasmes mājās un sabiedrībā?

Paldies par atsaucību!

GALVOJUMS

Darbs izstrādāts atbilstoši zinātniskās ētikas principiem.

Darbā izmantotā literatūra u.c. avoti norādīti literatūras u.c. avotu sarakstā.

Dažāda veida informācija (atziņām, citātiem, attēliem, tabulām u.c.), kas iegūta no minētajiem avotiem, darbā un tā pielikumos dotas atsauces.

Darba autors

ZANDA LUSTE
(Vārds, uzvārds)

(paraksts)

Datums: 1.jūnijs 2015.gads

IZZIŅA PAR AIZSTĀVĒŠANU

Bakalaura darbs izstrādāts
RPIVA pedagoģijas fakultātē

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi

Darba autors Zanda Luste

(paraksts)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Darba zinātniskais vadītājs Dr.paed.lektore Dagnija Vigule

(paraksts)

Bakalaura darbs aizstāvēts

Pārbaudījuma komisijas 2015.gada ____.

Sēdē, prot.Nr. _____, vērtējums _____

Valsts pārbaudījuma komisijas priekšsēdētājs

(amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds)

(paraksts)